

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mietteitä menneestä vai toiveita tulevasta?
Turvapaikanhakijalasten kokemuksia vastaanottokeskusasumisesta

Kasvatustieteiden tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna
Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
IRIS ALAHUHTALA JA ANNI SIMULA
Kevät 2013

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna

IRIS ALAHUHTALA JA ANNI SIMULA: Mietteitä menneestä vai toiveita tulevasta?

Turvapaikanhakijalasten kokemuksia vastaanottokeskusasumisesta

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, 77 sivua, 2 liitesivua

Helmikuu 2013

Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella, minkälaisena vastaanottokeskuksessa asuvat perheensä kanssa Suomeen tulleet turvapaikanhakijalapset kokevat arkipäivän vastaanottokeskuksessa. Tarkoituksena oli tutkia, minkälaisia hyviä ja huonoja puolia vastaanottokeskuelämään sisältyy turvapaikanhakijalasten näkökulmasta sekä minkälaisia tulevaisuudennäkymiä näillä lapsilla on. Näihin kysymyksiin vastaamalla pyritään antamaan lisää tietoa turvapaikanhakijalasten arjesta sekä turvapaikanhakijalasten opettajille että vastaanottokeskuksissa turvapaikanhakijalasten kanssa työskenteleville henkilöille.

Tutkimuksen kohteena olivat vastaanottokeskuksessa asuvat turvapaikanhakijalapset. Aineisto kerättiin Punkalaitumen vastaanottokeskuksen perhepuolen alakouluikäisten lasten keskuudesta. Tutkimukseen osallistui kahdeksan lasta, jotka edustivat neljää eri kansalaisuutta. Aineistoksi kerättiin lasten piirustuksia yhteensä 40 kappaletta viidellä eri tehtävänannolla sekä heidän kertakäyttökameralla ottamiaan valokuvia yhteensä 167 kappaletta. Saadun aineiston lisäksi aineistonkeruutilanteessa suoritettiin osallistuvaa havainnointia. Aineisto analysoitiin fenomenologisen perinteen mukaisesti tarkoituksena nostaa esiin tämän tapaustutkimuksen kohteena olleiden lasten kokemuksia tiedon yleistettävyyden sijaan. Aineistoa peilattiin John W. Berryn (1991) sekä Derald W. Suen ja David Suen (1990) akkulturaatioteorioihin sekä vertailtiin erityisesti Sirkka Ahvenaisen (1994) ja Jaana Salon (2012) saamiin tutkimustuloksiin.

Tutkimus osoitti, että Punkalaitumen vastaanottokeskuksen turvapaikanhakijalapset korostivat perheen merkitystä alkuperäisessä kotimaassaan. Vastaanottokeskuelämässä kavereiden merkitys sekä yhteinen tekeminen nousivat keskeiseen asemaan. Ongelmallisimmaksi vastaanottokeskuelämässä nousivat lasten keskinäiset riidat sekä tekemisen puuttuminen vapaa-ajalla. Lasten tulevaisuudennäkymät olivat hajanaisia sekä osittain epärealistisia. Osa tulevaisuuskuvista linkittyi nykyiseen elinympäristöön sisältäen kuitenkin elementtejä, joita nykytilaan olisi mahdotonta yhdistää. Tutkimustulosten perusteella voidaan sanoa, että turvapaikanhakijalapsien arkielämää tukee ja heidän hyvinvointiaan edistää mielekäs tekeminen sekä kavereiden kanssa toimiminen. Nähdäksemme näitä asioita edesauttavat säännöllinen päivärytmi sekä vanhempien määrätietoinen kasvatusto.

Avainsanat: akkulturaatio, kulttuuri, turvapaikanhakija, turvapaikanhakijalapsi, vastaanottokeskus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	7
2.1	<i>MAAHANMUUTTAJA, TURVAPAIKANHAKIJA, PAKOLAINEN</i>	7
2.2	<i>KULTTUURI JA KULTTUURI-IDENTITEETTI</i>	8
2.3	<i>AKKULTURAATIO</i>	11
3	VASTAANOTTOKESKUKSET SUOMESSA	13
3.1	<i>LAINSÄÄDÄNTÖ</i>	14
3.2	<i>PUNKALAITUMEN VASTAANOTTOKESKUS</i>	15
3.3	<i>ELÄMÄ VASTAANOTTOKESKUKSESSA</i>	17
3.4	<i>TURVAPAIKAN HAKEMINEN</i>	18
3.5	<i>LAPSI TURVAPAIKANHAKIJANA</i>	20
4	MAAHANMUUTTAJAN SOPEUTUMINEN UUTEEN KOTIMAAHAN	25
4.1	<i>MAAHANMUUTTO LAPSEN KANNALTA</i>	25
4.2	<i>SOPEUTUMISTA EDISTÄVÄT JA UHKAAVAT TEKIJÄT</i>	27
4.3	<i>KULTTUURISHOKKI</i>	30
4.4	<i>KULTTUURIEN KOHTAAMINEN</i>	32
5	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSONGELMAT	36
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	37
6.1	<i>LAADULLISEN TAPAUSTUTKIMUKSEN FENOMENOLOGINEN NÄKÖKULMA</i>	37
6.2	<i>LAPSILÄHTÖINEN TUTKIMUS</i>	40
6.3	<i>TUTKIMUSJOUKON KUVAILU</i>	41
6.4	<i>AINEISTON KERUU</i>	42
6.5	<i>KUVIEN ANALYSOINTI</i>	46
7	TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	48
7.1	<i>KOTI JA LUONTO MIETTEISSÄ KOTIMAASTA</i>	49
7.2	<i>YHTEISÖLLISYYS HYVÄSSÄ JA PAHASSA</i>	52
7.2.1	<i>Leikki ja yhdessä tekeminen</i>	54
7.2.2	<i>Riitoja ja tekemisen puutetta</i>	55
7.3	<i>TOIVEISSA TULEVAISUUS SUOMESSA</i>	59
7.4	<i>PERHE JA TIIVIS YHTEISELO VASTAANOTTOKESKUKSEN ARJESSA</i>	62
8	POHDINTAA	64
8.1	<i>YHTEISKUNNALLINEN NÄKÖKULMA TUTKIMUKSEEN</i>	64
8.2	<i>AJATUKSIA JATKOTUTKIMUKSISTA</i>	65
8.3	<i>TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS</i>	66
	LÄHTEET	70

1 JOHDANTO

*”Lentokone saapui maahan,
oli ilta tammikuun.
Turvapaikan täältä saanhan,
kodin, toverit ja muun.
Pakolainen, pakolainen,
pieni Tung-pakolainen,
ihmetellen odottaa rinnallensa kulkijaa.”*

Nämä sanat löytyvät Jukka Salmisen Tung-nimisestä laulusta. Tämä laulu kertoo pienestä pakolaispojasta, joka saapuu Suomeen täynnä ihmetystä. Laulun Tung-poika saapuu Suomeen turvallisesti lentokoneella. Todellisuudessa turvapaikanhakijoiden maahantuloreitit sekä -olosuhteet saattavat olla hyvin toisenlaiset. Kaikki eivät saavu hakemaan turvapaikkaa edes omasta tahdostaan. Yhteistä näille kaikille turvapaikanhakijoille heidän lähtömaastaan, maahantulovaiheistaan ja iästään huolimatta on kuitenkin se, että saapuminen uuteen maahan herättää runsaasti kysymyksiä sekä omasta menneisyydestä, nykyisyydestä että tulevasta. Näiden kaikkien kysymysten taustalla on epä tieto ja epävarmuus omasta sekä läheisten tilanteesta ja tulevaisuudesta.

Olimme suorittamassa alkuvuodesta 2010 opetusharjoitteluumme Tansaniassa Moshin kaupungissa. Viisi viikkoa kestäneen Tansanian vierailumme aikana havaitsimme, kuinka vaikeaa oli toimia kulttuurissa, joka oli itselle täysin vieras. Me saimme hyvää perehdytystä ja opastusta paikalliseen kulttuuriin ja kieleen, joten pystyimme toimimaan auttavasti arkipäivän tilanteissa. Kuitenkin päivittäin kohtasimme tilanteita, joissa opimme jotakin uutta ja havaitsimme ilmiöitä ja kulttuurillisia eroja, joita emme olleet aiemmin huomanneet.

Itse olimme Tansaniassa ennalta määrätyn ajan, eikä tarkoituksenamme tai tavoitteenamme ollutkaan omaksua kulttuuria osaksi arkipäiväistä ja jokapäiväistä elämäämme. Olimme matkalla vapaaehtoisesti ja halusimme tutustua uuteen kulttuuriin omasta tahdostamme. Sekä Tansaniaan saapuminen, että sieltä Suomeen palaaminen aiheutti meissä jonkinlaisen ”kulttuurishokin”.

Tansaniaan saavuttaessa maan tavat herättivät meissä ihmetystä sekä reaktioita syvästä innostumisesta vahvaan kieltäytymiseen. Kuitenkin Suomeen palattuamme huomasimme kaipaavamme joitakin asioita tansanialaisesta kulttuurista ja havainnoimme niitä asioita, jotka suomalaisessa kulttuurissa mielestämme kaipaisivat muutosta.

Suomeen palattuamme aloimme miettiä niitä ihmisiä, jotka muuttavat kulttuurista toiseen pysyvästi tai vähintään pitkäaikaisesti. Kaikille tämä muutos ei ole vapaaehtoinen. Olipa maahanmuutto tapahtunut sitten omasta tahdosta tai pakon sanelemana, tulee maahanmuuttajien ainakin auttavassa määrin omaksua uuden isäntämaan kulttuuri. Turvapaikanhakijoiden kohdalla tämä uusien tapojen opettelu ja mahdollinen sopeutuminen voi osoittautua jopa turhaksi, mikäli myönteistä turvapaikkapäätöstä ei tulekaan.

Olemme molemmat sijaisuuksia tehdessämme kohdanneet maahanmuuttaja- sekä turvapaikanhakijalapsia. Näistä kokemuksista on herännyt kiinnostus niitä olosuhteita kohtaan, joissa lapset elävät arkeaan Suomessa. Erityisesti olemme kiinnostuneita turvapaikanhakijalasten arjesta vastaanottokeskuksissa. Tansaniassa ollessamme näimme hyvin erityyppistä koulumaailmaa sekä elinoloja, kuin mihin olemme Suomessa tottuneet. Todennäköisesti myös usean turvapaikanhakijalapsen kotimaan elinolot sekä mahdollinen koulunkäynti poikkeavat suomalaisista oloista. Näiden muutosten lisäksi lapsen elämä pyörii laitospöydässä vastaanottokeskuksessa yhdessä muiden, mahdollisesti useaa eri kulttuuria edustavien, turvapaikanhakijoiden kanssa.

Kiinnostuksemme herättyä turvapaikanhakijalapsia kohtaan, tarjoutui meille oivallinen tilaisuus tutkia tätä aihetta Punkalaitumen vastaanottokeskuksessa, joka sijaitsee Simulan kotipaikkakunnalla. Punkalaitumen vastaanottokeskuksen perhepuolella asuvat alakouluikäiset lapset valikoituivat tutkimusjoukoksemme. Heidän kauttaan muodostamme tapaustutkimuksen, jonka avulla pyrimme valottamaan vastaanottokeskuksen arkea siellä asuvien lasten näkökulmasta tässä nimenomaisessa vastaanottokeskuksessa. Tutkimuksessa olleiden lasten kokemusten kautta pyrimme ymmärtämään turvapaikanhakijalasten arkitodellisuutta ilmiönä.

Tulevaisuudessa opettajaurallamme tulemme todennäköisesti kohtaamaan enenevässä määrin maahanmuuttajataustaisia oppilaita. Tutkimuksemme myötä toivomme lisäymmärrystä turvapaikanhakijalapsia kohtaan ja toivomme tutkimuksesta saatavan tiedon tarjoavan eväitä kohdata näitä lapsia tulevassa ammatissamme paremmin. Tutkimuksemme myötä haluaisimme kartuttaa ymmärrystämme myös niitä lapsia kohtaan, jotka ovat jo aikaisemmin kokeneet tämän

saman. Arkitodellisuuden hahmottamisen lisäksi olemme myös kiinnostuneita lasten tulevaisuuden haaveista ja näkymistä.

Tiedotusvälineiden kautta ihmisille muodostuu tietynlainen kuva joistakin ihmisryhmistä. Niiden perusteella turvapaikanhakijat ovat yhtenä päivänä yhtä ja toisena toista. Minna Lähteenmäen (2010) mukaan media esittää pakolaiset tai turvapaikanhakijat monesti sosiaalisena ongelmana. Heistä puhutaan usein luonnonkatastrofeihin liitettävien metaforien kautta. Mediassa saatetaan uutisoida valtaisasta pakolaistulvasta tai turvapaikanhakijoiden virtaamisesta Suomeen. Tietoa tästä ihmisryhmästä on mahdollista saada myös heidän kanssaan työskenteleviltä henkilöiltä. Halusimme kuitenkin selvittää itse turvapaikanhakijoilta ja nimenomaan tähän ryhmään kuuluvilta lapsilta, minkälaisena he kokevat elämänsä vastaanottokeskuksissa. Emme käsitä lasta ainoastaan tutkimuskohteena, josta halutaan tietoa, vaan pidämme häntä oman elämänsä tuntijana, jonka tarjoama tieto on vakavasti otettavissa (Lähteenmäki 2010, 59).

Olemme nähneet kyseisen tutkimuksen tekemisen tärkeäksi ja tarpeelliseksi. YK:n yleissopimuksen mukaan lapsille tulee antaa oikeus tulla kuulluiksi. Aikaisemmat tutkimukset vastaanottokeskusten arjesta ovat keskittyneet vastaanottokeskuksissa työskentelevien henkilöiden näkökulmiin sekä vastaanottokeskuksissa asuvien aikuisten mielipiteisiin. Kuitenkin merkittävä osa turvapaikanhakijoista on lapsia. Tästä syystä myös heidän äänensä on tärkeää saada kuuluviin. Myönteisen turvapaikkapäätöksen saatuaan he ovat yhteiskuntamme jäseniä ja osaltaan rakentamassa yhteiskuntaamme toimivampaan suuntaan. Tästä syystä olisi tärkeää, että heidän ensiaskeleensa Suomessa olisivat mahdollisimman hyvät. Jotta vastaanottokeskustoimintaa voidaan kehittää turvapaikanhakijoille edullisempaan suuntaan, tarvitaan sen tämänhetkisestä tilasta tietoa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on valottaa vastaanottokeskuksessa asumista lasten näkökulmasta.

2 KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

2.1 *Maahanmuuttaja, turvapaikanhakija, pakolainen*

”Maahanmuuttajuuteen liittyvät käsitteet ovat usein epäselviä ja niitä saatetaan käyttää virheellisesti” (Talib 2002, 18). Arkikielessä puhutaan milloin pakolaisista, maahanmuuttajista ja turvapaikanhakijoista, vailla varsinaista tietoa näiden käsitteiden takana. Seuraavassa määritelläänkin näitä maahanmuuttajuuteen tiiviisti liittyviä käsitteitä tarkemmin.

Maahanmuuttaja on henkilö, joka on syntyperältään ulkomaan kansalainen ja muuttaa toiseen maahan asumaan. Maahanmuuttaja voi olla siirtolainen, pakolainen, turvapaikanhakija tai paluumuuttaja. Kaikille näille ryhmille on yhteistä se, että uudessa kotimaassaan he muodostavat etnisiä vähemmistöjä. (Talib 1999, 68.)

Henkilöä, joka hakee suojelua ja pyytää oleskeluoikeutta vieraasta valtiosta, kutsutaan turvapaikanhakijaksi. Turvapaikkahakemus jätetään kirjallisena heti maahan tullessa tai mahdollisimman pian sen jälkeen. Mikäli turvapaikanhakija saa hakemukseensa myönteisen päätöksen, myönnetään hänelle myös pakolaisstatus. Ennen myönteistä turvapaikkapäätöstä, ei turvapaikanhakijaa voida kutsua pakolaiseksi. (Liebkind 1994a, 9-10.) Turvapaikanhakijan kutsuminen maahanmuuttajaksi ennen myönteisen turvapaikkapäätöksen saamista on myös kiistanalaista. Turvapaikanhakija ei enää asu kotimaassaan, mutta on Suomessakin vasta anomassa lupaa muuttaa kyseiseen maahan. He elävät ikään kuin välitilassa, ’ei kenenkään maalla’ odottaen päätöstä siitä, saavatko jäädä maahan vai lähetetäänkö heidät takaisin. (Salo 2012, 2.)

Henkilöä, jolle on myönnetty kansainvälistä suojelua kotimaansa ulkopuolella, kutsutaan pakolaiseksi. Tällaisella henkilöllä on perustellusti aiheutta pelätä joutuvansa vainotuksi kotimaassaan alkuperänsä, uskontonsa, kansallisuutensa, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään

kuulumisensa tai poliittisen mielipiteensä vuoksi. (Sisäasiainministeriö 9.7.2012.) Pakolaisiksi voidaan kutsua myönteisen päätöksen saaneita turvapaikanhakijoita ja heidän perheenjäseniään, suojelun tarpeen vuoksi oleskeluluvan saaneita sekä kiintiöpakolaisia (Liebkind 1994a, 10). Kiintiöpakolaisilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestö UNHCR on katsonut pakolaisiksi, tai muita kansainvälisen suojelun tarpeessa olevia ulkomaalaisia uudelleen sijoitusta varten. Suomen pakolaiskiintiön suuruudesta päättää vuosittain eduskunta. (Maahanmuuton vuosikatsaus 2011, 10.)

2.2 Kulttuuri ja kulttuuri-identiteetti

Elämän aikana ihmiset ympäri maailman oppivat erilaisia ajattelun, tuntemisen ja käyttäytymisen malleja. Oppimista tapahtuu läpi elämän ja suurin osa jo varhaislapsuudessa. Näistä opituista malleista muodostuu kulttuuri. Kulttuuri ei ole sama kuin ihmisluonto, eikä sitä peritä, vaan ihminen oppii sen itseään ympäröivästä maailmasta, jossa elää. Kulttuuri ilmenee toiminnassa tietoisemmin ja tiedostamattomasti ja siitä voi poiketa tai poisoppia. Ihminen voi kokea paljon erilaisia tunteita ja kulttuuri määrittelee tai ohjaa, miten tunteita ilmaistaan ja mitä niillä tehdään. Kulttuuria muodostaa tiedon ja tapojen siirtyminen sukupolvilta toisille ja eri ihmisryhmillä on hyvin erilaisia kulttuureita ja maailmakuvia. Ihmisryhmät eri yhteiskunnissa ajattelet, tuntevat sekä käyttäytyvät eri tavoin. (Hofstede 1993, 18-23.) Yhteiskuntien eroihin vaikuttaa myös historia ja se, että kansakunnat ovat eläneet toisistaan erillään kautta aikojen (Liebkind 1992, 34). Erilaisten tapojen sekoittuminen erilaisten kulttuurien välillä on haastavaa. Mitään kulttuuria ei kuitenkaan voida sanoa tai arvottaa toista paremmaksi. (Hofstede 1993, 22-23.)

Kulttuurin muodostaa ja sitä määrittelee erityisen vahvasti kieli, uskonto ja tavat eli arkipäiväiset tottumukset. Ihmiset eri yhteisöissä ja kansakunnissa näkevät maailman oman kulttuurinsa kautta. Yhteisön kulttuuri määrittelee, millaisia merkityksiä asioille annetaan sekä muodostaa yksilön ja yhteisön identiteettiä. (Hall 2003, 85, 90-91.) Maahanmuuttajat kokevat usein kuuluvansa kahteen eri kulttuurin ja suhtautuminen niihin riippuu yksilöstä. Kulttuurit voivat sekoittua hyvin eri tavoin eivätkä koskaan ilmene puhtaasti. Omaksumista voi tapahtua erityisesti juuri ajattelun, kielen, tapojen ja käyttäytymisen tasolla. Toiset omaksuvat eri asioita kuin toiset ja usein lapset ovat sopeutuvaisempia kuin muut. (Liebkind 1992, 34-35.)

Maahanmuuttajaperheillä saattaa ilmetä sisäisiä ristiriitoja, kun tasapainotellaan kahden kulttuurin välillä. Usein vanhemmat ovat uuden asuinmaan valtakulttuurista lapsia enemmän eristäytyneinä, jolloin valtakulttuuri saatetaan kokea uhkana. Lapsella taas saattaa olla hankaluuksia löytää tasapaino ja sopusointu kulttuuritaustansa ja uuden valtakulttuurin välillä. (Liebkind 1992, 35-36.) Lapset pyrkivät sopeutumaan uuteen kulttuuriin ja samalla elämään kotona toisenlaisessa kulttuurissa. Vanhemmat saattavat pyrkiä aktiivisesti sopeutumaan tai sopeutumisen ollessa hankalaa eristäytyä entisestään ja pitää tiukasti kiinni tavoistaan. Maahanmuuttajalapsi saattaa joutua piilottelemaan todellista identiteettiään sekä kotona että kodin ulkopuolella, jolloin identiteetistä voi muodostua sirpaleinen ja heikko. (Talib 2007, 46.)

Identiteetin kehittyminen on aika- ja paikkasidonnaista ja siihen vaikuttavat muutokset (Kaikkonen 2004, 69). Identiteettiä määrittävät aina vuorovaikutussuhteet sekä yhteisö (Talib 1999a, 5) ja lapsen kulttuuri ja arvomaailma kehittyvät ympäristössä ja perheessä, jossa hän elää ja kasvaa (Hofstede 1993, 338). Kasvuympäristö on merkittävä, sillä lapsen vaikutusmahdollisuudet omaan identiteettiinsä ovat pienet ja vaikutukset tulevat seudulta ja ryhmiltä, joissa hän elää (Kaikkonen 2004, 70, 83). Perheellä on tärkeä rooli kulttuurikasvattajana (Talib 1999a, 8) ja erityisesti aikuisten havainnointi ja heiltä opittu käyttäytyminen muovaa lapsen kulttuurista identiteettiä ja ohjaa suhtautumista muihin kulttuureihin kohtaan (Hofstede 1993, 340-342). Ihmiset ovat aina kuitenkin yksilöitä, joilla on oma henkilökohtainen identiteetti (Liebkind 1992, 36). Vaatii oman kulttuuri-identiteetin hahmottamista, jotta voi ymmärtää muiden kulttuurien arvoja ja tapoja (Hofstede 1993, 340-342).

Lapsen identiteetti muovautuu jatkuvasti ja siihen vaikuttavat sisäiset ja ulkoiset olosuhteet. Muokkaantuminen on jatkuvaa kehitystä, johon heijastuvat elämän erilaiset muutokset. Muutoksista johtuen ihminen voi joskus ajautua identiteetikriisiin, kun oma minäkuva ei ole sisäisesti eheä ja kokonainen. Identiteetikriisistä selviytymiseen vaikuttaa elinympäristön ja yhteiskunnan kulttuuri. Eri kulttuureilla voi näin ollen olla hyvinkin erilaiset tavat ja keinot lasten identiteetin eheyttämiseen. Lapselle tai nuorelle voi koitua vaikeuksia, kun lapsuudessa kotimaassa kehittynyt kulttuuri-identiteetti joutuu kriisiin uudessa asuinmaassa ja vallitsevan kulttuurin keinot eheyttämiseen ovatkin aiemmin omaksutusta ja totutusta poikkeavat. (Hägglund, Pylkkänen & Taipale 1979, 15, 64-70.) Liian monenlaiset valinnat voivat aiheuttaa paineita ja ristiriitaisia tunteita. Lapsen voi olla hankala tiedostaa itsensä, juurensa ja tulevaisuutensa. Jokaisella on oikeus omaan identiteettiinsä ja se vaatii hyväksyvää ilmapiiriä ja muiden tukea. (Niemi 2007, 14-18.)

Yhteiskunnan vahva vaikutus identiteettiin ulottuu myös maahanmuuttajaan uudessa asuinmaassa. Maahanmuuttaja kuuluu aina uuden asuinmaan vähemmistöön ja identiteettiä määrittää aina myös valtakulttuuri. Monikulttuurisen identiteetin muodostuminen on kiinni yksilöstä, mutta siihen vaikuttaa aina yhteiskunnan tarjoamat mahdollisuudet. Monikulttuurinen eheä identiteetti edellyttää, että yksilö löytää sisäisen ja ulkoisen sopuun oman kulttuurinsa ja uuden elinympäristön kulttuurin välillä sekä säilyttää yhteyden molempiin. Yhteiskunnan tulee aina hyväksyä ja tukea maahanmuuttajien identiteettiä, jotta ei synny ristiriitatilanteita. Tämän tilanteen tulee toteutua myös, jotta monikulttuurinen yhteiskunta voi toimia ja siinä vallitsee oikea ilmapiiri. (Kaikkonen 2004, 95-98, 142.)

Kulttuuri-identiteetillä ja sillä, miten ihminen vertaa itseään ja identiteettiään, on tärkeä merkitys kulttuurien kohtaamisissa (Talib 2002, 46). Usein saman kulttuuri-identiteetin jakavien oletetaan olevan samanlaisia (Hall 2003, 85-86) ja eri maiden kansalaisiin liitetään yleensä tiettyjä ominaisuuksia, joita yleisesti tiedetään kyseisen maan kulttuurista. Tällainen ihmisten luokittelu on tyypillistä mutta ongelmallista. Tietyssä yhteiskunnassa elävillä ihmisillä on kulttuurissaan erilaisia tasoja, eivätkä jotkut kulttuurille tyypilliset ominaisuudet ilmene sellaisinaan. Kulttuurin ilmentymiseen vaikuttaa aina yksilö, hänen kotimaansa, etnisyytensä, asuinalueensa, uskontonsa, kielensä, sukupuolensa, sukupolvensa ja sosiaalinen luokkansa. Kaikki nämä vaikuttavat siihen, miten yksilö käyttäytyy. Eri maiden ja yhteiskuntien sisällä on lukemattomasti erilaisia yksilöitä ja näiden eroista johtuen ilmenee myös ongelmia. Erityisesti etninen syrjintä hankaloittaa ja hidastaa erilaisten kulttuurien kohtaamista ja sopeutumista elämään samassa ja yhteisessä ympäristössä. (Hofstede 1993, 27-36.) Toisten, omista kulttuurivivahteista poikkeavien tapojen ymmärtäminen on aina tulkinnanvaraista eikä koskaan täydellistä (Hall 2003, 89-90).

Nykyään monet valtiot ja yhteiskunnat ovat yhä enenevässä määrin monikulttuurisia, eikä toisia ihmisiä ja kulttuureita voida enää tarkastella vain niiden omassa ympäristössä, eikä voida ajatella toisten kulttuurien ja ihmisten elävän jossain muualla, kaukana meistä. Erilaisten kulttuurien kohtaamisesta on tullut osa arkipäivää. Tapa ja avoimuus, jolla kulttuureita kohtaamme ja otamme vastaan, on yksilöllistä sekä osittain tietoista ja osittain tiedostamatonta. (Pietilä 2003, 24-25, 37.)

Maahanmuuttajuus ja identiteetti kietoutuvat kiinteästi toisiinsa. Muutto toiseen maahan sekä maan tapojen ja kulttuurin omaksuminen heikentää tietoisuutta siitä, kuka minä olen. Uudessa paikassa ja

kulttuurissa on koottava uudelleen, oman identiteetin palasista sekä uuden kulttuurin vaikutteista, käsitys siitä, kuka minä olen. (Talib 2002, 41.)

2.3 *Akkulturaatio*

Eri ihmisryhmät ovat eläneet vuosisatoja tai -tuhansia erillään toisistaan. Tästä syystä eri ihmisryhmille on kehittynyt heille ominaisia tapoja ja perinteitä sekä käsityksiä oikeasta ja väärästä. Näiden erillään muovautuneiden käsitysten johdosta eri ihmisryhmien edustajilla saattaa olla toisistaan täysin poikkeava maailmankuva. (Liebkind 1994a, 21.)

Ihmisten sopeutumista tilanteessa, jota tapahtuu, kun kulttuurit kohtaavat, tutkitaan ja tarkastellaan akkulturaatioteorian kautta. Tällaisessa tilanteessa ihmiset joutuvat totuttautumaan kulttuurin muutoksiin. Molemmat toisensa kohtaavat kulttuurit eivät vaikuta toisiinsa yhtä vahvasti, vaan toisesta tulee hallitsevampi. Hallitsevampi kulttuuri ei automaattisesti ole oma lähtökulttuuri tai uusi valtakulttuuri. Tämä asetelma myös vaihtelee akkulturaatioprosessin aikana eikä vaiheilla ole suoraviivaista etenemistapaa. (Liebkind 1994a, 25.) Tässä työssä esittelemme akkulturaation käsitettä kahden eri teorian kautta, joiden pohjalta tarkastelemme aineistoamme. John W. Berry (1991) jakaa oman teorian nelikenttämalliin sekä Derald W. Sue ja David Sue (1990) tarkastelevat asiaa viiden erilaisen, toisistaan riippumattoman, vaiheen kautta.

Berry (1991) jakaa etnisen tai kulttuurivähemmistön jäsenet neljään asenneryhmään sen mukaan, miten he suhtautuvat tai suuntautuvat valtakulttuuriin sekä omaan kulttuuriinsa. Vieraantumisesta tai *marginalisoitumisesta* puhutaan silloin, kun henkilö suhtautuu kielteisesti sekä omaan että enemmistökulttuuriin. Hän jää ikään kuin kahden kulttuurin väliin. *Assimilaatiosta* eli sulautumisesta puhutaan silloin, kun henkilö hylkää oman kulttuurinsa ja ottaa tilalle valtakulttuurin. Tämä asenne voi olla sopeutumiselle haitallinen. Päinvastaista ilmiötä kutsutaan *separaatioksi* eli eristäytymiseksi. Tässä tilanteessa vähemmistön jäsen korostaa vain omaa kulttuuriaan ja pyrkii vetäytymään kanssakäymisistä valtaväestön edustajien kanssa. Viimeisimmän asenneryhmän edustajat suhtautuvat myönteisesti sekä omaan kulttuuriinsa että enemmistökulttuuriin. Tämän ryhmän edustajat pyrkivät luomaan ja ylläpitämään yhteyksiä valtakulttuuriin mutta yrittävät myös säilyttää omia kulttuuriperinteitään. (Berry 1991, 232-252.)

Berry (1991) jakaa karkeasti ihmiset kyllä- ja ei-ryhmiin sen perusteella, miten he vastaavat seuraaviin kysymyksiin: a) Miten tärkeää on säilyttää oma kulttuurinsa ja siihen liittyvä kulttuuri-identiteetti? ja b) Miten tärkeää on ylläpitää hyvät suhteet ja kiinteä yhteys koko yhteiskuntaan ja valtaväestöön? Näiden vastausten perusteella hän muodostaa aiemmin esiteltyt neljä ryhmää. (Berry 1991, 232-252.)

Suen & Suen (1990) mielestä akkulturaatioasenteiden määrittelyssä on keskeistä suhtautumistapa neljään asiaan: itseen, toisiin saman vähemmistön jäseniin, muiden vähemmistöjen jäseniin sekä enemmistöryhmän jäseniin. Se, miten henkilö suhtautuu näihin asioihin, määrittää sen, missä akkulturaation vaiheessa henkilö kulloinkin on. *Konformisuusvaiheessa* henkilö alistuu valtakulttuurin ylivoimaan. Hän näkee kaikki valtakulttuuria edustavat asiat hyvinä ja omaan kulttuuriinsa liittyvät asiat huonoina. *Ristiriitavaiheessa* henkilö on tietoinen siitä, että kaikissa kulttuureissa on hyviä ja huonoja puolia. Hän ei kykene hyväksymään täysin valtaväestön vähättelevää suhtautumista omaa kulttuuriaan kohtaan ja tuntee epäluuloisuutta yksittäisiä valtakulttuurin edustajia kohtaan. *Uppoutumisen* vaiheessa henkilö suhtautuu negatiivisesti valtakulttuuriin ja uppoutuu omaan kulttuuriinsa. Tämä on usein vastareaktio liialliselle valtakulttuurin ihannoimiselle. Usein tähän vaiheeseen liittyy vihamielisyyttä ja epäluuloisuutta valtakulttuuria kohtaan. *Itsetutkiskeluvaiheessa* henkilö kyseenalaistaa omaan kulttuuriinsa liittyviä piirteitä. Suhtautuminen ei kuitenkaan ole niin jyrkkä kuin konformisuusvaiheessa. Näitä vaihteita ei pidäkään sekoittaa keskenään. *Bikulturalismin* vaiheessa oma sisäinen varmuus on saavutettu. Henkilö osaa arvostaa molempia kulttuureja ja löytää molemmista kulttuureista hyviä ja huonoja puolia. On tärkeää muistaa, että nämä vaiheet eivät seuraa toinen toisiaan. Jokin vaihe voi jäädä kokonaan välistä ja toiset vaiheet ovat dominoivampia kuin toiset. (Sue & Sue 1990, 93-117.)

Akkulturaatioteoriat liitetään useimmiten aikuisiin ja heidän toiminnassaan akkulturaatiovaiheet ovat selkeämmin näkyvissä. Haluamme tuoda tämän teorian näkyviin, vaikka tutkimuskohteenaamme ovatkin lapset. Saman perheen lapset ja aikuiset ovat vastaanottokeskuksissa äärimmäisen tiiviissä vuorovaikutuksessa pienen yhteisen asuinhuoneen vuoksi. Tästä syystä lapset heijastelevat vanhempiansa akkulturaatiovaihteita sekä omaksuvat tietyn tyyppisiä ajatusmalleja sopeutumisesta uuteen kotimaahan vanhempiansa kautta, vaikka itse olisivatkin sopeutumisessaan eri vaiheessa.

3 VASTAANOTTOKESKUKSET SUOMESSA

Suomi liittyi 1968 Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1951 solmittuun pakolaisten oikeusasemaa koskevaan yleissopimukseen. Tässä sopimuksessa sitoudutaan antamaan suojaa turvapaikanhakijalle. (Ahvenainen 1994, 12.)

Eri puolilla Suomea toimii 29 turvapaikanhakijoiden vastaanottoyksikköä ja yksi Helsingissä sijaitseva säilöönottoyksikkö. Nämä yksiköt ovat valtion, kuntien ja Suomen Punaisen Ristin ylläpitämiä. Vastaanottokeskuksiin sijoitetaan Suomeen tulleet turvapaikkaa hakevat henkilöt. Säilöönottoyksikköön voidaan majoittaa turvapaikanhakija, jonka henkilöllisyydessä tai matkareitissä on epäselvyyksiä. Myös maasta käännytettäviä tai karkotettavia henkilöitä voidaan majoittaa säilöönottoyksikköön. Säilöönottoyksikkö on suljettu, eivätkä asukkaat saa poistua sen alueelta. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.)

Turvapaikanhakija voi asua vastaanottokeskuksessa koko hakuprosessin ajan. Asuminen vastaanottokeskuksessa on ilmaista. Vastaanottokeskuksesta riippuen asukkaat vastaavat itse omasta ruokahuollostaan. Ateriapalvelun tarjoavissa vastaanottokeskuksissa henkilökohtaisen vastaanottorahan osuus on pienempi kuin vastaanottokeskuksissa, joissa asukkaat valmistavat itse ruokansa ja huolehtivat myös ruokatarvikkeiden hankinnasta. Vastaanottokeskus tarjoaa turvapaikanhakijalle perusterveydenhuoltoa. Myös kuntien terveyskeskuksia ja sairaaloita voidaan käyttää kiireellisissä ja välttämättömissä tapauksissa. Vastaanottokeskus järjestää myös tulkki- ja käännöspalveluja turvapaikanhakijalle. Kun on kyseessä viranomaisasioiden hoito, palvelut ovat ilmaisia. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.) Ajatus vastaanottokeskuksessa majoittumisesta perustuu väliaikaisuuteen. Tästä syystä resurssien mitoitus on myös sen mukaista. Toiminnan tarkoituksena on tarjota turvapaikanhakijalle ensisijainen suoja sekä tukea hakijan hyvinvointia ja elämänhallintaa ennakoimatta tulevaa päätöstä. (Lähde 1995, 55.)

Vastaanottokeskuksen henkilökuntaan kuuluvat johtaja, sosiaalityöntekijä, terveydenhoitaja, pakolaisohjaajia ja muita työntekijöitä. Keskuksen työntekijät auttavat asukkaita arkipäivän asioissa. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.)

Vastaanottokeskuksessa asuvat lapset käyvät peruskoulua, yleensä yhdessä suomalaislasten kanssa. Niin kuin muillekin Suomessa asuville lapsille myös turvapaikanhakijalapsille opetus ja koulukirjat ovat maksuttomia. Vastaanottokeskuksen ulkopuolella opiskelemisen lisäksi vastaanottokeskuksessa asuvalla turvapaikanhakijalla on myös oikeus harrastaa vastaanottokeskuksen ulkopuolella. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.)

3.1 Lainsäädäntö

Maahanmuuttovirasto (Migri) on sisäasiainministeriön alainen virasto, joka käsittelee ja ratkaisee maahantuloon, maassa oleskeluun, pakolaisuuteen sekä Suomen kansalaisuuteen liittyviä asioita. Maahanmuuttovirasto aloitti toimintansa 1.3.1995 toimien tuolloin nimellä Ulkomaalaisvirasto. Nimensä Maahanmuuttovirastoksi virasto vaihtoi 1.1.2008. Tämän tutkimuksen kannalta oleellisia Maahanmuuttoviraston tehtäviä ovat oleskelulupien myöntäminen Suomeen tuleville ulkomaalaisille, turvapaikkahakemusten käsittely puhuttelusta päätöksentekoon sekä turvapaikanhakijoiden ja tilapäistä suojelua saavien vastaanoton käytännön toiminnan ohjaus ja suunnittelu. (Maahanmuuttovirasto 7.12.2012.)

Eduskunnan päätöksen mukaisesti on 1.9.2011 tullut voimaan laki, jossa säädetään kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta. ”Lain tarkoituksena on turvata kansainvälistä suojelua hakevan, tilapäistä suojelua saavan ja ihmiskaupan uhrin toimeentulo ja huolenpito ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia kunnioittaen ottaen huomioon Euroopan unionin lainsäädäntö ja Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset.” Kyseisessä laissa vastaanottokeskuksella tarkoitetaan paikkaa, johon kansainvälistä suojelua hakeva ja tilapäistä suojelua saava majoitetaan ja joka järjestää edellä mainittujen henkilöiden vastaanottopalvelut. Näihin vastaanottopalveluihin kuuluvat majoitus, vastaanotto- ja käyttöraha, sosiaalipalvelut, terveydenhuoltopalvelut, tulkki- ja käännöspalvelut sekä työ- ja opintotoiminta. (Vastaanottolaki 746/2011.)

Turvapaikanhakijan sijoittamisesta tiettyyn vastaanottokeskukseen päättää maahanmuuttovirasto. Turvapaikanhakija voidaan myös siirtää vastaanottokeskuksesta toiseen, mikäli se on tarpeen hänen itsensä, vastaanottokeskuksen toiminnan tai kansainvälistä suojelua koskevan hakemuksen käsittelyn vuoksi. Siirroista huolimatta majoitus vastaanottokeskuksissa on kuitenkin järjestettävä sillä tavalla, että perheenjäsenet voivat halutessaan asua yhdessä. Vastaanottorahaan ovat oikeutettuja henkilöt, jotka hakevat kansainvälistä suojelua, saavat tilapäistä suojelua tai ovat ihmiskaupan uhreja, eikä heillä ole kotikuntalaisia tarkoitettua kotikuntaa Suomessa. Näille henkilöille myönnetään Suomessa vastaanottorahaa, jolla turvataan ihmisarvoisen elämän kannalta välttämätön toimeentulo. Vastaanottorahan perusosalla on tarkoitus kattaa vaatemenot, vähäiset terveydenhuoltomenot, paikallisliikenteen ja puhelimen käytöstä aiheutuneet menot ja vastaavat muut henkilön ja perheen jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot sekä ruokamenot silloin, kun vastaanottokeskus ei järjestä ateriapalvelua. Vastaanottorahan suuruus on 290 euroa kuukaudessa yksin asuvalla ja yksinhuoltajalla. Muulla kuin edellä mainitulla 18 vuotta täyttäneellä henkilöllä, vastaanottorahan suuruus on 245 euroa kuukaudessa ja perheensä kanssa asuvalla lapsella vastaanottorahan suuruus on 185 euroa kuukaudessa. Nämä ovat vastaanottorahojen suuruudet sellaisessa vastaanottokeskuksessa, jossa ei tarjota asukkaille ateriapalvelua. (Vastaanottolaki 746/2011.) Tutkimuksemme kohteena oleva Punkalaitumen vastaanottokeskus kuuluu näihin vastaanottokeskuksiin.

3.2 Punkalaitumen vastaanottokeskus

Punkalaitumen kunnassa Pirkanmaalla toimii vuonna 2008 sisäministeriön maahanmuuttoyksikön päätöksellä avattu Suomen Punaisen Ristin (SPR) Varsinais-Suomen piirin ylläpitämä vastaanottokeskus, joka on osa Turun SPR:n vastaanottokeskusta. 105-paikkainen vastaanottokeskus on jakautunut kolmeen samassa kiinteistössä sijaitsevaan yksikköön. Ryhmäkoti on tarkoitettu ilman huoltajia maahan tulleille alaikäisille turvapaikanhakijoille, tukiasunnoissa asuvat itsenäistä elämää harjoittelevat 15–17 -vuotiaat aikuistuvat nuoret ja perhepuoli on tarkoitettu nimensä mukaisesti turvapaikkaa hakeville perheille. Punkalaitumen vastaanottokeskus on painottunut ilman huoltajia tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden sekä perheiden vastaanottoon. (Punkalaitumen kunnan internet-sivu 9.7.2012)

Vastaanottokeskus sijaitsee noin viiden kilometrin päässä Punkalaitumen kunnan keskusta-alueesta. Vastaanottokeskuksen kanssa samassa kiinteistössä toimii paikallinen eläinlääkäri sekä uimahalli, joka on myös vastaanottokeskuksen asukkaiden käytettävissä. Kiinteistön kanssa samassa pihapiirissä toimii mattopesula sekä työttömien työpaja. Keskuksen välittömästä läheisyydestä kulkee linja-auto kahdenkymmenen kilometrin päässä sijaitsevaan kaupunkiin. Vastaanottokeskuksen vierestä virtaa joki, joka tarjoaa asukkaille mahdollisuuden kalastukseen.

Vastaanottokeskuksen perhepuolella perheet asuvat kahteen eri kerrokseen sijoittuvissa omissa yhden huoneen asunnoissaan. Yhdessä huoneessa majoittuu koko perhe. Vastaanottokeskus tarjoaa asukkailleen perushuonekalut (sängyt, vaatekaapit, jääkaapin) huoneeseen. Muiden tarvikkeiden, esimerkiksi viihde-elektroniikan sekä erilaisten sisustuselementtien, kuten mattojen ja verhojen, hankkiminen on asukkaiden omalla vastuulla. Asunnot sijaitsevat vieretysten samalla pitkällä käytävällä. Muutama asunto muodostaa aina oman yksikön. Tällaisella yksiköllä on yhteinen keittiö, jossa asukkaat valmistavat ruokansa. Myös wc- ja suihkutilat ovat yhteiskäytössä. Keskukselta löytyy pyykkitupa, jossa asukkaiden on mahdollista pestä omia pyykkejään. Pesutupa on lukollinen ja sinne pääsy vaatii ohjaajan avaamaan oven. Rakennuksen ylimmässä kerroksessa on lasten leikkihuone, joka on lukittuna, pois lukien ne ajat, jolloin siellä järjestetään alle kouluikäisille lapsille ohjattua toimintaa. Näiden tilojen lisäksi alimmassa kerroksessa on juhlasali, jossa järjestetään muun muassa asukaskokoukset. Usein myös tämä tila on lukittuna, mutta asukkaat voivat halutessaan järjestää siellä esimerkiksi syntymäpäiväjuhlia.

Asukkaat vastaavat oman asuntonsa siisteydestä. Myös yhteisten eteiskäytävien siivous on asukkaiden vastuulla. Kiinteistön alakerrassa sijaitsee ohjaajien toimisto. Ohjaajat vastaavat asukkaiden arkipäiväisten asioiden hoitamisesta. He jakavat asukkaiden vastaanottorahat, huolehtivat kuljetuksista esimerkiksi lääkäriin ja tilaavat tulkit tarvittaviin tilanteisiin. He hoitavat myös yhteisen pakastimen lukon avaamisen ja imurin lainauksen. Tarvittaessa he selvittävät myös asukkaiden välisiä erimielisyyksiä. Kerran kuussa järjestetään asukaskokous, jossa käydään läpi yhteisiä asioita ja sääntöjä. Tässä tilaisuudessa on läsnä kaikkien edustettujen kieliryhmien tulkit. Vastaanottokeskuksessa asuvilta henkilöiltä edellytetään tilaisuudessa läsnäoloa. Poissaolosta vähennetään vastaanottorahaa.

Punkalaitumen vastaanottokeskuksessa ei ole tarjolla ruokapalvelua, joten asukkaat vastaavat itse ruoanlaitosta. Myös kaupassakäynti hoidetaan itsenäisesti. Vastaanottokeskukselta järjestetään yhteisiä maksullisia bussikuljetuksia läheisen kaupungin ruokakauppaan. Muutoin asukkaat

hoitavat kauppaa-asiansa paikallisissa ruokakaupoissa, jonne kuljetaan kävellen, polkupyörällä tai joskus vastaanottokeskuksen autolla.

3.3 *Elämä vastaanottokeskuksessa*

Vastaanottokeskuksessa asuvat alakouluikäiset lapset käyvät kunnallista koulua. Osa lapsista käy valmistavassa opetuksessa kunnan keskusta-alueella, osa esikoulua ja osa opiskelee yleisopetuksen luokassa toisella kunnan kyläkouluista. Yläkouluikäiset lapset käyvät joko valmistavassa opetuksessa tai ovat yleisopetuksen luokassa kunnan Yhteiskoulussa. Kouluun lapset kulkevat linja-autolla, taksilla tai polkupyörällä.

Jaana Salo (2012) pohtii tutkimuksessaan vastaanottokeskuksen arjesta turvapaikanhakijoiden arkipäiväistä elämää. Hän esittää asian seuraavasti: *”Jos arjen vastakohtaksi yleensä ymmärretään viikonloppu, juhla tai jokin erityinen tapahtuma, niin lähes koko aika vastaanottokeskuksessa on tällöin arkea. Viikonloput eivät mitenkään poikkea normaalista elämästä, juhlia on erittäin harvoin, eivätkä yleensä erityiset tapahtumat, kuten turvapaikkapuhuttelut, ole mitenkään mielekkäitä. Heidän elämästään on poistettu kaikki se, minkä yleensä käsitämme arjen vastakohtana.”* (Salo 2012, 29.) Varmasti erityisesti aikuisten turvapaikanhakijoiden kohdalla vastaanottokeskuksen arki näyttäytyy tällä tavalla. Koulua käyvien lasten elämää rytmittää koulupäivien tarjoama arkipäivien ja viikonloppujen vaihtelu. Kuitenkin lapset kokevat esimerkiksi loma-ajat tylsinä, koska silloin lapsilla ei ole tekemistä. Simula on työskennellyt Punkalaitumen kunnan vuosina 2009-2012 tarjoamissa, erilaisten hankerahojen (MOKU-hanke, Monikulttuurisesti liikkuen –hanke) puitteissa järjestetyissä kesäkerhoissa. Kesätoiminta on suunnattu kunnassa asuville turvapaikanhakijalapsille sekä muille kunnan lapsille. Simulan havaintojen mukaan toiminta on ollut erityisesti vastaanottokeskuksissa asuville lapsille mieluisaa. Lapset ovat toivoneet neljän tunnin mittaisten kerhopäivien jatkuvan pidempään ja toiminnan kohdistuttua vain kesäkuulle, he ovat toivoneet ohjelmaa myös heinäkuulle.

Vastaanottokeskusasuminen pitää myös sisällään valta-asetelmasuhteen asukkaiden ja työntekijöiden välillä. Tässä asetelmassa vastaanottokeskuksen työntekijät joutuvat tahtomattaankin valtaapitävän asemaan. He vastaavat lukittujen tilojen avaimista, heidän kauttaan kulkevat turvapaikanhakijoiden rahat, he vastaavat lääkäriin pääsystä sekä erilaisten asioiden hoitamisesta virkamiesten kanssa. Turvapaikanhakija joutuu väistämättä alisteiseen asemaan

pyytäessään avainta lukittuun kaappiin tai kertoessaan työntekijälle taudinkuvansa oireista pyytäessään häntä tilaamaan itselleen vastaanottoaikaa lääkäriin. (Salo 2012, 41.)

Vastaanottokeskusasumista varjostaa epäluuloisuus. Jokaista sanomista pitää varoa päivittäin, viikoittain tai jopa vuosittain. Epäluuloisuus kohdistuu kanssa-asujia, työntekijöitä sekä viranomaisia kohtaan. On vaikea tietää, kehen voi luottaa, joten on viisainta olla alituisen valppaana puheidensa suhteen. (Lähteenmäki 2012, 291.)

3.4 Turvapaikan hakeminen

YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n mukaan maailmassa oli tammikuussa 2011 837 480 turvapaikanhakijaa (Unhcr 10.7.2012). Sisäasiainministeriön vuoden 2011 maahanmuuttoa käsittelevästä vuosikatsauksesta käy ilmi, että ulkomaan kansalaisten määrä on Suomessa vuonna 2011 ollut 183 133. Määrä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2001, jolloin Suomessa asuvia ulkomaan kansalaisia on ollut 98 577. Nämä luvut kuvaavat Suomessa vakituisesti asuvia ulkomaalaisia, eivätkä vielä pidä sisällään turvapaikanhakijoita, eikä Suomen kansalaisuuden saaneita. Siinä missä selvityksen mukaan Suomeen ulkomailta muuttaneiden määrä on tasaisesti kasvanut, ollen vuonna 2011 suurin maamme itsenäisyyden aikana, on turvapaikkaa Suomesta hakeneiden määrä vähentynyt. Turvapaikkaa Suomesta haki vuonna 2011 3 088 henkilöä, mikä on 1 000 hakijaa vähemmän kuin edellisellä vuonna (4 018 hakijaa) ja lähes puolet vähemmän kuin vuonna 2009 (5 998 hakijaa). (Maahanmuuton vuosikatsaus 2011, 3.) Vuonna 2012 syyskuun loppuun mennessä on Suomesta turvapaikkaa hakenut yhteensä 2237 henkilöä (Maahanmuuttovirasto).

Turvapaikanhakijoita teollisuusmaihin oli vuonna 2011 arviolta 441 300 henkilöä, mikä on noin 20 prosenttia enemmän kuin edellisellä vuonna. Euroopan Unionin alueella turvapaikanhakijoiden määrä kasvoi 15 prosenttia edellisvuoteen verrattuna, mutta Suomessa hakijoiden määrä laski 23 prosentilla. Turvapaikanhakijoiden määrä putosi Suomen ohella myös muissa Pohjoismaissa, Islantia lukuun ottamatta. Suomen 3 088 turvapaikanhakijasta 1 271 sai myönteisen oleskelupäätöksen vuonna 2011. Kielteisen päätöksen sai 1 890 henkilöä. (Maahanmuuton vuosikatsaus 2011, 10.)

Laki kansainvälisestä suojelusta eli niin sanottu vastaanottolaki säätelee turvapaikanhakijoiden vastaanottoa. Uudistettu laki tuli voimaan 1.9.2011. Tämä laki ”sisältää säännökset viranomaisten toimivallasta ja tehtävistä, kustannusten korvaamisesta, vastaanottokeskuksista ja –palveluista, ihmiskaupan uhrien auttamisesta, ilman huoltajaa olevien lasten edustamisesta, henkilörekisteristä ja muutoksenhausta” (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012).

Turvapaikan hakuprosessi etenee seuraavalla tavalla. Turvapaikanhakija saapuu Suomeen ja jättää maahan tullessaan tai mahdollisimman pian sen jälkeen kirjallisen turvapaikkahakemuksen Suomen rajavartiolaitolle tai poliisille. Tämän jälkeen turvapaikanhakija siirretään sellaiseen vastaanottokeskukseen, jossa on tilaa, odottamaan päätöstä turvapaikkahakemukseensa. Turvapaikanhakijan on myös mahdollista asua sukulaistensa tai ystäviensä luona, mutta tässä tapauksessa hän vastaa itse asumiskustannuksistaan. Poliisi tai rajavartiolaitos selvittää hakijan henkilöllisyyttä ja matkareittiä. Näitä asioita selvitetään muun muassa lähettämällä sormenjälkivertailupyynnöitä muihin Euroopan maihin. Suomi on muiden EU-maiden tavoin sopinut Dublin-asetuksen mukaan siitä, mikä maa on velvollinen tutkimaan turvapaikkahakemuksen. Jos henkilö on hakenut turvapaikkaa ennen Suomeen tuloa jostakin muusta EU-maasta, hänet yleensä lähetetään kyseiseen maahan turvapaikanhakuprosessiin. Varsinaisen turvapaikkapuhuttelun suorittaa Maahanmuuttovirasto, joka tekee myös puhuttelun jälkeen asiasta päätöksen. Päätöksen ollessa myönteinen, hakija saa yleensä joko pakolaisstatuksen tai oleskeluluvan toissijaisen tai humanitaarisen suojelun perusteella. Kielteinen päätös tarkoittaa turvapaikanhakijan käännättämistä Suomesta. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.) Henkilö, joka on saanut kielteisen päätöksen, poistetaan maasta tehokkaasti, mutta samalla inhimillisesti ja oikeudenmukaisesti ihmisoikeuksia kunnioittaen (Sisäasiainministeriö 9.7.2012). Kielteisen päätöksen saaneella turvapaikanhakijalla on kuitenkin oikeus valittaa päätöksestä 30 vuorokauden kuluessa päätöksen tiedoksiannosta Helsingin hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeuden on mahdollista kumota maahanmuuttoviraston päätös, jolloin hakija saa oleskeluluvan ja hänet sijoitetaan kuntaan. Toisessa tapauksessa hallinto-oikeus ei muuta maahanmuuttoviraston päätöstä ja hakija käännytetään. Tämänkin päätöksen jälkeen on 30 vuorokautta aikaa päätöksen tiedoksiannosta hakea valituslupaa korkeimmasta hallinto-oikeudesta. Korkein hallinto-oikeus voi evätä valitusluvan, jolloin käännytyspäätös jää voimaan tai myöntää valitusluvan, jolloin hakemus käsitellään ja siitä annetaan joko kielteinen tai myönteinen päätös. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.)

Turvapaikkahakemusten käsittelyajat vaihtelevat tapauskohtaisesti muutamasta kuukaudesta jopa kahteen tai kolmeen vuoteen. Maahanmuuttovirasto ei anna käsittelyajasta arviota, sillä aika voi

vaihdella paljonkin. Viraston mukaan selkeät tapaukset etenevät nopeammin. Pääasiassa hakemukset käsitellään saapumisjärjestyksessä, mutta ilman huoltajaa maahan tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat sekä lapsiperheet ovat etusijalla. (Maahanmuuttovirasto 2012.) Helsingin Sanomat uutisoi toukokuussa 2009 turvapaikkahakemusten käsittelyaikojan miltei kaksinkertaistuneen. Maahanmuuttoviraston ylitarkastaja Marjo Mäkelä kertoo uutisessa käsittelyaikojen pidentymisen olevan vain hetkellinen ilmiö. Turvapaikanhakijoiden määrä vaihtelee kausittain ja täten saattaa ruuhkautumista hakemusten käsittelyssä tapahtua. Uutisen mukaan kaikkien turvapaikkahakemusten keskimääräinen käsittelyaika on 156 vuorokautta. (Helsingin Sanomat 26.5.2009.) Sirkka Ahvenainen (1994) on tutkimuksessaan todennut turvapaikkahakemuksen käsittelyajan vaikuttavan turvapaikanhakijoiden hyvinvointiin sekä elämänhallinnan onnistumiseen.

3.5 Lapsi turvapaikanhakijana

Perttulan (2005) mukaan Suomessa on tutkittu vain vähän maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten hyvinvointia sekä siihen liittyviä tekijöitä. Myös Salo (2012) toteaa, että turvapaikanhakijoiden arkea ei juuri ole tutkittu. Ahvenainen (1994) on tutkimuksessaan keskittynyt vastaanottokeskuksessa työskentelevien henkilöiden kokemuksiin. Yksin tulleita alaikäisiä turvapaikanhakijalapsia on tutkinut muun muassa Sipola (2012). Yhtymäkohtia tutkimuksemme kanssa löytyy Salon (2012) tutkimuksesta, jossa hän on tutkinut vastaanottokeskuksessa asuvien perheiden arjen näyttäytymistä haastatteleamalla sekä vastaanottokeskuksessa asuvia aikuisia turvapaikanhakijoita että keskuksen työntekijöitä. Marjetan (1998, 30) tutkimuksessa maahanmuuttajien kotoutumisesta löytyy viittaus vastaanottokeskusasumiseen. Hänen tutkimansa somaliperhe muistelee aikaa vastaanottokeskuksessa. Heidän mukaansa vastaanottokeskusasumista leimasi ahdistuneisuus. Tilat olivat ahtaita, ihmisiä oli paljon ja heidän välillään oli keskinäisiä ristiriitoja. Tutkimuksemme kanssa yhtenevin on Minna Lähteenmäen helmikuussa 2013 tarkistettava väitöskirja, jossa hän tutkii perheensä kanssa Suomeen tulleiden lasten arkielämää vastaanottokeskuksessa ja koulussa.

Jokaisella turvapaikanhakijalla on oma yksilöllinen tarinansa maahantulosta. Tämän tarinan sekä yleisten seikkojen, kuten tulomaan tilanteen, perusteella maahanmuuttovirasto tekee päätöksen

kunkin turvapaikanhakijan suojelutarpeesta. Ilman huoltajaa maahan tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden tilanne on tähänastisen käytännön perusteella ollut valoisa siinä määrin, että he ovat lähes poikkeuksetta saaneet turvapaikan. Sen sijaan lapset, jotka saapuvat Suomeen turvapaikanhakijoiksi perheensä kanssa, eivät saa omaa erillistä käsittelyä, vaan heidän tilanteensa tulkitaan vanhempien tilanteen kautta. (Ristimäki 2011, 8, 92.) Annika Parsons (2010) toteaa, että vähemmistövaltuutetun valtioneuvostolle tekemän selvityksen ”Vähemmistövaltuutetun selvitys nopeutetun turvapaikkamenettelyn oikeusturvatakeista – Nopeus, tehokkuus vai oikeudenmukaisuus?” mukaan perheiden kanssa maahan tulleiden lasten etua ei arvioida millään tavalla, vaan tilannetta katsotaan ainoastaan turvapaikkaa hakevien vanhempien osalta. Useimmiten päätöksissä on vain maininta lapsen edun ottamisesta huomioon päätöstä tehtäessä, mutta sitä, miten tätä asiaa on arvioitu tai huomioitu ei ole yksityiskohtaisemmin avattu. Hän ehdottaakin, että perheidensä kanssa turvapaikkaa hakevien lasten kohdalla heidän etunsa tulee arvioida päätösvalmisteluissa, vaikka heidän varsinainen turvapaikkahakemuksensa käsitellään yhdessä vanhempien hakemuksen kanssa (Parsons 2010, 72 ja 99).

Turvapaikanhakijalapset käyvät peruskoulua, osallistuen ensiksi valmistavaan opetukseen, jossa he opiskelevat suomen tai ruotsin kieltä, riippuen heidän sijoitusalueestaan, sekä koulunkäyntitaitoja. Valmistavaa opetusta annetaan 6–10 -vuotiaille lapsille vähintään 900 tuntia ja tätä vanhemmille lapsille vähintään 1000 tuntia. Valmistavan opetuksen jälkeen he siirtyvät yleisopetukseen ja käyvät koulua yleensä yhdessä suomalaislasten kanssa. Kuten muillekin Suomessa asuville lapsille, opetus ja koulukirjat ovat ilmaisia myös turvapaikanhakijalapsille. (Pakolaisneuvonta ry 9.7.2012.)

Kun puhutaan lapsesta turvapaikanhakijana, on aina aiheellista miettiä lapsen etua. Tällaisissa tilanteissa lapsen yksilöllistä etua ei voida perustella yhteisistä näkökulmista lähtien, vaan lähtökohtana tulisi olla yksinomaan kyseisen lapsen tilanne (Ristimäki 2011, 27). Lasta koskevassa tilanteessa tulee ottaa huomioon mahdollisuuksien mukaan lapsen toivomukset, mielipiteet ja yksilölliset tarpeet. Lapsen edun toteutumisen kannalta on keskeistä lapsen kuuleminen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi olisi osallinen päätöksenteossa. Hänelle tulee kuitenkin antaa mahdollisuus kertoa mielipiteensä. Mielipiteen kertomista ja muodostamista varten lapselle on annettava riittävästi tietoa, jotta hän pystyy kuulluksi tullessaan antamaan tilanteestaan omasta näkökulmastaan katsottuna kattavan lausunnon. Lapsen kuulemisen lisäksi kaikissa tilanteissa, joissa on kyse ulkomaalaislakiin perustuvasta lasta koskevasta päätöksenteosta, tulee olla käytettävissä lastensuojelukysymyksiin perehtyneen asiantuntijan näkemys lapsen edusta.

Useimmiten tämä henkilö on vastaanottokeskuksessa työskentelevä sosiaalityöntekijä. (Ristimäki 2011, 42.)

Suomen lastensuojelulain (417/2007) pykälä 4 sisältää seuraavat lasta koskevat keskeiset periaatteet. *Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:*

- 1. tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet*
- 2. mahdollisuuden saama ymmärrystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon*
- 3. taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen*
- 4. turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden*
- 5. itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen*
- 6. mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä*
- 7. kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.*

Uusi, 1.9.2011 voimaantullut laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) kertoo lain soveltamisesta lapseen sen neljännessä pykälässä seuraavalla tavalla:

”Sovellettaessa tätä lakia alle 18-vuotiaaseen, on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun ja hänen kehitykseensä. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon, mitä siitä lastensuojelulain (417/2007) 4 §:ssä säädetään.

Tässä laissa säädettyjä toimenpiteitä ja palveluja toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa asiassa. Lapsen mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen tulee tapahtua hänen ymmärtämällään kielellä.

Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta.”

Suomen ulkomaalaislain (301/2004) kuudennessa pykälässä sanotaan, että alle 18-vuotiaita lapsia koskevassa päätöstenteossa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin. Samassa pykälässä todetaan, että kaksitoista

vuotta täyttäneitä lasta tulee kuulla ennen häntä koskevan päätöksen tekemistä, mikäli lapsen kuuleminen ei ole ilmeisen tarpeetonta. Lasta kuultaessa hänen mielipiteensä tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Mikäli lapsi on alle kaksitoistavuotiaana niin kehittynyt, että hänen näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota, myös häntä voidaan kuulla. Pykälän lopussa todetaan, että alaikäistä lasta koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisesti.

Hallituksen 13.11.2009 antamassa esityksessä eduskunnalle ulkomaalaislain muuttamisesta mainitaan lapsen etu useita kertoja eri asiayhteyksissä. Esityksen mukaan lapsen etu tulee ottaa huomioon viranomaisten pyytäessä alaikäiseen turvapaikanhakijaan liittyviä tietoja vastaanottokeskukselta (Ulkomaalaislaki 105. a §, 1 momentti), määriteltäessä alaikäisen turvapaikanhakijan ikää (YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti 6) sekä päätöksenteossa, joka koskee alle 18-vuotiasta lasta (Ulkomaalaislaki 6. §). Samassa esityksessä sanotaan, että ”hallituksen esityksessä ulkomaalaislaiksi (HE 28/2003 vp) sekä hallintovaliokunnan mietinnössä (4/2004 vp) on käsitelty lapsen edun ja kuulemisvelvoitteen huomioon ottamista. Lapsen etu tulee harkita kokonaisuudessaan ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. On huomattava, että lapsen etu on aina yksilöllinen ja sidottu lapsen kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Lisäksi on selvitettävä, poikkeako lapsen etu mahdollisesti huoltajan edusta. ”

YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan lapsen oikeudet kuuluvat erottelematta kaikille alle 18-vuotiaille henkilöille (artiklat 1 ja 2). Kyseisen sopimuksen kolmannen artiklan mukaan lapsia koskevissa kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Samassa artiklassa myös todetaan, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavien laitosten ja palveluiden tulee noudattaa toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, koskien erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa.

Edellisissä kappaleissa on todettu, kuinka lapsia koskevissa päätöksissä tulee ottaa huomioon lapsen etu. Parsons (2010) on tehnyt selvityksen lapsen edun toteutumista turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Hän toteaa, että kaikissa tapauksissa lapsen etua ei arvioida riittävästi tai se ei ole ensisijainen arviointikriteeri. Näyttäisi siltä, että ns. Dublin-menettelyssä (ks. luku 3.4) lapsen etua ei arvioida lainkaan. Turvapaikanhakuprosessia leimaa vahva epäilyksen ilmapiiri, jossa lasten kertomuksia kyseenalaistetaan vain, koska he hakevat turvapaikkaa. Tämän prosessin aikana lapset nähdään ensisijaisesti turvapaikanhakijoina ja vasta toissijaisesti lapsina. Täten heitä myös kohdellaan ensisijaisesti turvapaikanhakijoina eikä lapsina. Parsonsin mukaan Suomessa tulisi kiinnittää enemmän huomiota lapsen edun toteutumiseen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevassa päätöksenteossa.

Mikäli lapsen etua on vaikea tällaisissa tilanteissa arvioida, voidaan sitä lähteä tarkastelemaan myös päinvastaisesta näkökulmasta – mikä ei ainakaan ole lapsen edun mukaista. Tällaisessa tarkastelussa erotellaan ne seikat, jotka vaarantavat tai vahingoittavat lapsen hyvinvointia niistä seikoista, jotka edesauttavat ja edistävät lapsen hyvinvointia.

4 MAAHANMUUTTAJAN SOPEUTUMINEN UUTEEN KOTIMAAHAN

Maahanmuuton taustalla on monesti useita tekijöitä ja ihmisten liikkuvuuteen maasta toiseen vaikuttavat monenlaiset asiat. Usein muuton taustalla on toivo paremmasta elämästä itselle ja perheelle. Jotkut ihmiset muuttavat maasta toiseen ansaitakseen paremmin, ollakseen lähempänä sukulaisiaan tai saadakseen itselleen uusia kokemuksia. Toisaalta on myös joukko ihmisiä, jotka muuttavat toiseen maahan osin vastoin omaa tahtoaan, paetakseen omassa maassa tapahtuvaa poliittista, uskonnollista tai etnistä vainoa. Vaikka muutto tuo tullessaan myönteisiä puolia ja tarjoaa tilaisuuksia, joihin kotimaassa ei ollut mahdollisuutta, joutuvat kotimaansa jättäneet henkilöt kamppailemaan erilaisien haasteiden kanssa uudessa maassa. Esimerkiksi kieli- ja sopeutumisongelmat sekä ongelmat työn saannissa eivät välttämättä olleet asioita, joita olisi osannut ennakoida. Uuden maan asettamien haasteiden ja tietotulvan lisäksi maahanmuuttajien on selviydyttävä kaikista menneisyyden tapahtumista. Kaikista raskaimmin muuttoon liittyvät odotukset ja paineet joutuvat kokemaan maahanmuuttajalapset. (Talib, Löfström & Meri 2004, 12.)

4.1 Maahanmuutto lapsen kannalta

Muuttaessaan uuteen maahan lapsi kohtaa kahdenlaisia haasteita. Hän joutuu kohtaamaan moninaisia kehitystehtäviä, kuten jokainen kasvava ja kehittyvä lapsi. Oman erillisyyden hyväksyminen, identiteetin tunteen ja kehittyvän seksuaalisuuden hyväksyminen eivät ole helppoja asioita käsiteltäväksi normaaleissakaan oloissa. Näiden asioiden ohella lapsen on vielä totuttauduttava uuteen kulttuuriin ja käsiteltävä siihen liittyviä asioita. Näitä ovat esimerkiksi menetysten käsitteleminen, uusien tapojen opetteleminen, uusien kaverisuhteiden luominen sekä kodin ja valtakulttuurin välisten ristiriitojen ratkaiseminen. Näiden kahden kehitystehtävän samanaikainen suorittaminen ja niiden välinen tasapainottelu voi aiheuttaa sen, että lapsen normaali kehitys häiriintyy. (Alitolppa-Niitamo 1993, 98.)

Lapset pääsevät uudessa maassa kouluun, jossa he oppivat tavallisesti vanhempiaan nopeammin uuden kielen sekä uuden kulttuurin opettajien ja luokkatovereidensa avustuksella. Tämän seurauksena he saattavat joutua toimimaan arkipäivän tilanteissa vanhempiensa tulkkeina ja avustamaan heitä asioitaessa pankeissa tai virastoissa. Voidaankin sanoa, että maahanmuuton myötä aikuisista tulee lapsia ja lapset aikuistuvat. Tästä ja monesta muusta syystä lapset kantavat muutosta useimmiten kaikista raskainta taakkaa. (Talib ym. 2004, 50.) Uuden kulttuurin omaksumisen, uuden kielen opettelemisen sekä kodin ja valtakulttuurin välillä tasapainoilemisen ohella maahanmuuttajalapsen tulisi rakentaa omaa identiteettiään. Paineet niin valtakulttuuriin kuin oman perheen suunnalta saattavat sekoittaa lasta hänen etsiessään vastauksia kysymyksiin 'Kuka minä olen?' ja 'Mistä minä tulen?' Näihin kysymyksiin saattaa olla haasteellista ja jopa mahdotonta vastata tällaisessa tilanteessa.

Oman identiteetin etsimisen ja kahden kulttuurin välissä tasapainoilemisen rinnalla jotkut lapset ja nuoret saattavat myös kokea heihin kohdistuvat perheen odotukset raskaina. Alitolppa-Niitamo (1993) yhdistelee McGoldrickin ja Westermeyerin ajatuksia asiasta seuraavasti. Maastamuuton yhtenä taustalla olevana syynä on saattanut olla toivo paremmasta tulevaisuudesta lapsille. Lapset kokevat, että heiltä vaaditaan hyvää suoriutumista koulussa ja sopeutumista yhteiskuntaan, jotta he ovat vanhempiensa uhrausten arvoisia. Toisaalta taas tietyn koulutuksen hankkiminen ja sen kautta uuden aseman hankkiminen yhteiskunnassa saattaa asettaa nuoren itsensä valta-asetelmassa vanhempiensa ja perheensä yläpuolelle. Tällaisessa tilanteessa nuori tai hänen perheensä saattaa kokea, että hän on hylännyt perheensä integroitumalla vahvasti yhteiskuntaan. (Alitolppa-Niitamo 1993, 99-100.)

Maahanmuuttajalasten joukossa on myös lapsia, jotka ovat paenneet sodan keskeltä. Nämä lapset ovat kaikista haavoittuvimpia. He ovat saattaneet kokea asioita, joita he eivät koskaan unohda. Mahdollisten lähiomaisten menetyksen lisäksi he ovat menettäneet ainakin osin, elleivät kokonaan, lapsuutensa, jota he eivät koskaan voi saada takaisin. Oirehdinta koetuista traumaista saattaa ilmetä levottomuutena ja vaikeutena nukkua. Lisäksi he saattavat ärsyntyä, suuttua tai ahdistua herkästi. (Talib ym. 2004, 51.) Myös Lähteenmäki (2006) on turvapaikanhakijalapsia saduttaessaan ja piirittäessään saanut samansuuntaisia tuloksia. Hänen mukaansa traumaattiset pakolaiskokemukset kuten väkivalta ja vaino aiheuttavat lapsissa pitkäaikaista keskittymiskyvyttömyyttä. Tämän lisäksi lapsilla saattaa ilmetä pelkoja ja painajaisia. Oman tutun kotiympäristön sijaan on myös opittava elämään laitoksessa. Omien rankkojen pakolaiskokemusten käsittelyn lisäksi lapset joutuvat myös

hyvin usein osallisiksi vanhempiensa kokemuksiin. Lapsilla ei ole ikänsä eikä omien vaikeiden elämäkokemuksiensa sekä nykyisen hankalan elämäntilanteensa puolesta mahdollisuuksia käsitellä myös vanhempiensa traumaattisia kokemuksia. Vanhempien kokemusten ollessa usein varsin voimakkaita ja vaikeita, onkin vaarana, että lasten ongelmat jäävät huomaamatta. (Lähtenmäki 2006, 38-41.) Lapset sopeutuvat yleisesti nopeammin uuteen maahan ja tätä kautta saattaa näennäisesti vaikuttaa siltä, että he ovat hyvinvoivia, etenkin jos huomio kiinnittyy voimakkaasti perheen aikuisten vaikeuksiin ja ongelmiin. Omien ja vanhempien traumaattisten kokemusten käsittelyn rinnalla lapset kokevat usein myös innostusta asettuessaan asumaan vastaanottokeskukseen ja täten myös uuteen turvalliseen maahan (Lähtenmäki 2006, 40).

Kuten jo aiemmin todettiin, lapset sopeutuvat usein uuteen kotimaahansa vanhempiaan nopeammin. Lasten ja vanhempien eriaikainen akkulturaatio uuteen maahan ja kulttuuriin saattaa aiheuttaa perheen sisäisiä jännitteitä. (Talib ym. 2004, 55.) Lapset joutuvat myös usein tasapainoilemaan sekä valtakulttuurin että oman etnisen kulttuurin välillä. Ongelmalliseksi tilanne muodostuu silloin, kun lapsi ei sitoudu kumpaankaan kulttuuriin. Tällaista tilaa voidaan verrata Berryn (1990) *marginalisoitumisen* eli vieraantumisen vaiheeseen. Talibin (2002) mukaan lapsen syrjäytymisen vaara näyttää tällaisessa tilanteessa ilmeiseltä.

4.2 Sopeutumista edistävät ja uhkaavat tekijät

Aikaisempien uskomuksien mukaan siirtolaisten ja pakolaisten oli käytävä läpi erilaisia kriisejä sisältäviä sopeutumisvaiheita joko sopeutuakseen yhteiskuntaan tai jäädäkseen pysyvästi sen ulkopuolelle. Nykytietämyksen valossa uskotaan, ettei siirtolaisuus automaattisesti ole uhka ihmisen henkiselle hyvinvoinnille. Sopeutumisessa voi myös onnistua. (Liebkind 1994b, 225.) Tässä luvussa esittelemme niitä tekijöitä, jotka edistävät tai uhkaavat maahanmuuttajien sopeutumista uuteen maahan.

Yksi suurimmista tekijöistä, joka vaikuttaa perheen hyvinvointiin sekä sopeutumiseen maahanmuuton yhteydessä, on se, onko perhe muuttanut uuteen maahan vapaaehtoisesti vai pakon edessä (Talib 1999b, 79). Tässä työssä käsittelemme perheitä, ja ennen kaikkea näiden perheiden lapsia, jotka ovat joutuneet muutamaamaan maasta toiseen pakon edessä, paetakseen jotakin uhkaavaa tekijää kotimaassaan.

Varmasti yksi keskeisimmistä asioista, joka määrittää jokaista kahden tai useamman ihmisen kohtaamista, on toive hyväksytyksi tulemisesta. Turvallisessa ja vastavuoroisessa ilmapiirissä ihminen uskaltaa olla oma itsensä. (Mikkola 2001, 83.) Näin on myös uuteen kulttuuriin muuttavien ja sopeutuvien henkilöiden kohdalla. Mitä hyväksyvämmän vastaanoton he saavat uudessa kotimaassaan ja mitä enemmän he saavat tukea maan uusia tapoja opetellessaan, sitä paremmin he kykenevät sopeutumaan. Hyväksytyksi tulemisen ohella yksi merkittävimmistä sopeutumista edistävästä tekijöistä on lähtö- ja tulokulttuurien samanlaisuus. Todennäköisesti Norjasta Suomeen muuttavalla on helpompaa sopeutua uuteen kotimaahan kuin esimerkiksi Somaliasta tai Afganistanista Suomeen muuttavalla. Toisaalta taas samasta kulttuurista tulevilla henkilöilläkin saattaa olla hyvin erilainen henkilöhistoria. Korkeassa asemassa oleva thaimaalainen virkamies saattaa sopeutua syrjäiseltä maaseudulta kotoisin olevaa maanmiestään paremmin. (Alitolppa-Niitamo 1993, 30-31.)

Ahvenainen (1994) on tutkimuksessaan listannut turvapaikanhakijoiden arkielämänhallinnan osatekijöitä. Näihin kuuluvat arkipäiväisten asioiden hoitaminen ruoanvalmistuksesta toimeentulojen hankkimiseen sekä terveydestä huolehtimiseen. Myös mielekäs tekeminen ja tätä kautta ajankäytön rytmittäminen sekä sosiaalisten kontaktien luominen edesauttavat arjenhallintaa. Pakolaisuuden kantaminen on yksi osatekijöistä. Tähän liittyvät epävarmuuden sieto sekä odotuksen kestäminen. Myös oikeuksien menettäminen, väkivallan käsittely sekä rajalliset yhteydet kotimaahan kuuluvat tähän osa-alueeseen. Kolmantena osatekijöiden joukkona Ahvenainen listaa kulttuurin edustamisen. Tähän ryhmään sisältyvät kielelliset ja uskonnolliset tekijät, suhtautuminen viranomaistahoon sekä sukupuolirooleihin. (Ahvenainen 1994, 40.) Edellä mainitussa tutkimuksessa on listattu turvapaikanhakijoiden hyvinvointiin liittyviä asioita. Hyvinvoiva ihminen useimmiten pärjää elämässään sekä on valmis tekemään töitä oman viihtymisen ja hyvinvointinsa eteen. Voitaisiinkin siis todeta, että arkipäiväisten asioiden hallinta, omaan pakolaisuuteen liittyvien asioiden käsitteleminen ja ymmärrys valtakulttuuria kohtaan sekä omien kulttuuristen piirteiden sovittaminen valtakulttuuriin lisäävät turvapaikanhakijan hyvinvointia ja ovat tätä kautta osaltaan auttamassa turvapaikanhakijan sopeutumista uuteen maahan. Perheensä mukana tulleiden lasten hyvinvointi on pitkälle riippuvaista omien vanhempien hyvinvoinnista turvapaikanhakuprosessin aikana (Ristimäki 2011, 93).

Maahanmuuttajat tulevat melko usein maista, joista perhekeskeisyys on tärkeä arvo. Tästä syystä onkin hyvin selvää, että perheen merkitys, sen tuki sekä suoja ovat maahanmuuttajalle olennaisen

tärkeitä seikkoja sopeuduttaessa uuteen kulttuuriin sekä selviydyttäessä koetuista menetyksistä. Kuitenkin pelkkä ydinperhe, niin kuin me suomalaiset monesti ajattelemme, ei ole maahanmuuttajille se tyypillisin perheen muoto. Heidän perheensä kotimaassa on kollektiivisempi kokonaisuus, johon kuuluvat tädit, sedät ja isovanhemmat. Usein tämän laajan perheen hajoaminen maastapaon seurauksena voi olla uhkana maahanmuuttajien mielenterveydelle. Perheenjäsenten roolit saattavat muuttua perheen hajoamisen myötä niin paljon, että se aiheuttaa perheenjäsenten välillä monenlaisia ongelmia. (Alitolppa-Niitamo 1993, 92.) Perheen isä ei välttämättä pysty enää toimimaan perheen elättäjänä ja vanhemmat ylipäättään eivät hallitse uutta kulttuuria lapsiaan paremmin ja lapsista saattaakin tulla asiantuntijoita. Vanhemmat, jotka ovat kykeneviä toimimaan uuden maan asettamista haasteista huolimatta perheensä aikuisina ja auktoriteetteina, mutta samalla kannustavat lastensa monikulttuurisia valmiuksia, auttavat lastaan hyödyntämään uuden maan mahdollisuuksia (Talib ym. 2004, 55). Ristimäen (2011) mukaan Maahanmuuttoviraston tulisi jatkossa kiinnittää enemmän huomiota lapsiperheiden asemaan vastaanottokeskuksissa. Hänen mukaansa lapsiperheiden ja erityisesti näiden perheiden lasten asemaa tulisi vahvistaa lapsiystävällisemmällä vastaanottokeskuksilla. Vanhat laitokset tai sairaalat eivät vastaa hänen käsitystään lapsiystävällisestä ympäristöstä.

Alitolppa-Niitamo (1993) mainitsee myös maahanmuuttajan persoonallisuuden piirteet yhtenä niistä tekijöistä, jotka saattavat parantaa henkilön sopeutumista uuteen kotimaahan. Avoin, joustava, seuraa rakastava, riskejä kaihtamaton ja epätietoisuutta kestävä maahanmuuttaja kokee todennäköisesti uuteen kulttuuriin sopeutumisen vähemmän stressaavaksi kuin henkilö, jolla näitä ominaisuuksia ei ole. Edellä mainittujen luonteenpiirteiden ja ominaisuuksien kääntöpuolena esimerkiksi paranoidiset piirteet kuten epäilevyys ja epäluottamus saattavat haitata uusien suhteiden luomista ja täten olla esteenä uuteen maahan sopeutumiselle. (Alitolppa-Niitamo 1993, 31-32.)

Talib (2002) listaa sopeutumista uhkaaviksi tekijöiksi seuraavia: uuden kielen osaamattomuus, jyrkkä sosio-ekonomisen statuksen lasku, joutuminen eroon muista perheenjäsenistä tai samaa kulttuuria edustavista henkilöistä, kokemus epäystävällisyydestä tai torjunnasta ympäröivän yhteiskunnan taholta, pitkäaikainen stressitila tai traumaattisten asioiden kokeminen ennen maasta muuttoja sekä teini-ikäisyys tai korkea ikä siirtolaisuuden alkaessa. Myös Alitolppa-Niitamo (1993) viittaa maahanmuuttajien ikään muuttohetkellä. Hänen mukaansa maahanmuuttohetkellä vanhempien henkilöiden on yleensä vaikeampaa sopeutua ja omaksua uusia kulttuurimalleja. Tämä johtuu siitä, että he ovat jo kotimaassaan oppineet oman kulttuurijärjestelmän, jonka rinnalle heidän on vaikea omaksua uutta järjestelmää. Kulttuurijärjestelmän oppimisen ja omaksumisen rinnalla

myös kielen oppiminen nuorella iällä on usein helpompaa. Mikkola (2001) listaa sopeutumista uhkaaviksi ja syrjäytymistä edistäviksi tekijöiksi puolestaan ystävyysuhteiden niukkuuden sekä sosiaalisten taitojen vajavuuden. Hänen mukaansa syrjäytymisen uhkaa lisäävät myös epärealistisesti asetetut tavoitteet tulevan ammatin suhteen.

Turvapaikanhakijan sopeutumista uuteen ympäristöön hankaloittaa se, että tietoa tulevaisuudesta ei ole. Hän elää ikään kuin välitilassa tiedottomana siitä, onko tulevaisuus uudessa maassa vai odottaako paluu kotimaahan. Tällainen 'toinen jalka kotimaassa' –eläminen vaikuttaa osaltaan siihen, minkälainen halu turvapaikanhakijalla on opetella uudenlaista elämää uudessa maassa (Forsander 1994b, 30).

Tässä luvussa on käsitelty niitä tekijöitä, jotka joko edesauttavat tai jarruttavat, tekevät jopa mahdottomaksi sopeutumisen uuteen maahan ja kulttuuriin. Näiden tekijöiden ohella on syytä muistaa, että kyse on valintojen maailmasta. Maahanmuuttaja kohtaa joka päivä useita tilanteita, joissa hän voi valita entisen elämäntyyliinsä sekä uuden kulttuuriympäristönsä välillä, kummalla tavalla hän toimii. Tällaisien valintojen eteen hän joutuu esimerkiksi miettiessään mitä kieltä hän käyttää, mitä ruokaa hän valmistaa tai minkälaiset vaatteet hän pukee päälleen. Alitolppa-Niitamo (1993, 32) on tiivistänyt tämän ajatuksen muotoon ”maassa maan tavalla” vai ”ole oma itsesi”.

4.3 Kulttuurishokki

Kulttuurien kohtaamista tapahtuu erityisesti silloin, kun vierasmaalainen muuttaa uuteen maahan. Perheitä ja yksilöitä on vastassa erilainen kulttuuri, kuin ympäristössä, jossa ovat aiemmin eläneet. Erityisesti pakolaiset ajautuvat tähän tilanteeseen yleensä ilman valmistautumista. Kulttuurierot ilmentyvät usein arvomaailman tasolla ja sekä muuttajien että uuden maan asukkaiden voi olla vaikea käsittää omasta kulttuurista poikkeavaa toimintaa tai se voidaan ymmärtää väärin. Tällöin muuttajat yleensä kokevat kulttuurishokin. (Hofstede 1993, 299, 317, 340.) Kulttuurishokki ilmenee lähes aina, vaikka muuton takana olisivat erilaiset syyt ja motiivit (Enzensberger 2003, 23). Kulttuurishokki on elinikäinen prosessi ja se pitää sisällään uusien asioiden omaksumista osaksi omaa maailmankuvaa itselle entuudestaan vieraasta kulttuurista (Forsander 1994b, 39).

Kotimaasta lähdetään yleensä odottaen jotain parempaa (Enzensberger 2003, 28). Maahanmuuttaja voi ensin kokea kaiken uuden mielenkiintoisena ja pyrkii olemaan ajattelematta mennyttä, varsinkin sen ikäviä asioita. Tietoisuuden ja todellisuuden edetessä maahanmuuttaja yleensä joutuu pettymään huomattessaan, ettei sopeutuminen olekaan niin yksinkertaista (Talib 2002, 22). Lähtömaata ja siellä olevaa kotia muistellaan yhä enemmän kaiholla (Massey 2003, 51) ja samalla ikävät asiat menneisyydestä nousevat pintaan (Talib 2002, 22). On myös yleistä, että uudessa maassa tulijaan suhtaudutaan aluksi uteliaasti. Pysyvämpää maahanmuuttajaa arvioidaan maassa vallitsevan kulttuurin mukaan, jolloin muuttajan toiminta saattaa vaikuttaa huonolta tai väärältä. Maahanmuuttajien kanssa säännöllisesti tekemissä olevat oppivat ymmärtämään, että ihmisen oma kulttuuritausta on aina otettava huomioon. (Hofstede 1993, 302.)

Edellisten kaltaisia uuteen kulttuurin sopeutumisen haasteita on kuvattu kirjassa Maahanmuuttajatyön käsikirja (2002). Teos esittää sopeutumisen nelivaiheisena prosessina, joka lähtee liikkeelle ”kuherruskuukaudesta”. Tähän vaiheeseen sisältyy innostus uutta kohtaan. Tosin, innostukseen sisältyy myös tietoisuus rajoittuneisuudesta erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa kulttuurieroista ja yhteisen kielen puutteesta johtuen. Tätä vaihetta seuraa torjuntavaihe, jossa koetaan vihamielisyyttä sekä turhautumista uutta kulttuuria kohtaan ja haetaan turvaa omasta tutusta vanhasta kulttuurista. Oma kulttuuri nähdään kaikin puolin uutta kulttuuria parempana ja pyritään uuden oppimisen sijaan vahvistamaan vanhan kulttuurin ominaisuuksia. Torjuntavaihetta seuraa tasapainon tavoittelu, jossa jännitystila uutta kohtaan laskee. Tämän vaiheen jälkeen saavutetaan useamman kulttuurin hallinta. Tämän vaiheen saavuttanut henkilö on omaksunut kahden kulttuurin kielen, arvot ja tavat sekä osaa käyttää elämässään näitä molempia kulttuureja tasapainossa. (Maahanmuuttajatyön käsikirja 2002, 24.)

Ahvenainen (1994) on listannut turvapaikanhakijoiden hakuprosessin vaihteita, joista kaksi ensimmäistä muistuttavat jonkin verran edellä mainittuja kulttuurishokin kahta ensimmäistä vaihetta. Ahvenaisen mukaan turvapaikanhakijoiden ensimmäinen vaihe kestää kuukaudesta puoleen vuoteen. Tuona aikana turvapaikanhakijat kokevat helpotusta siitä, että ovat päässeet pois pahojen kokemusten luota. Noin puolen vuoden odottelun jälkeen turvapaikanhakijat alkavat turhautua. Alun helpotuksen tunne on jo unohtunut ja tilalle on tullut tunne epävarmuudesta, ahdistuneisuudesta ja turvattomuudesta. Varsinaista kapinointia valtakulttuuria kohtaan ei esiinny, mutta yhteydet kotimaahan koetaan tässä vaiheessa tärkeäksi. Turhautuminen puretaan vastaanottokeskuksen työntekijöihin. Tämä vaihe kestää aina turvapaikkapäätöksen saapumiseen asti. Kolmas vaihe tässä mallissa on päätöksen saapuminen. Myönteinen päätös ei kuitenkaan

automaattisesti tarkoita masennuksen lieventymistä tai helpottumista. Joillekin vuoden mittainen oleskelulupa saattaa olla jopa pettymys. Kielteisen päätöksen saaminen on pääsääntöisesti aina suuri järkytys.

Edellä esitettyjen mallien rinnalla Talib ym. (2004) puhuvat akkulturaatiostressistä, jolla tarkoitetaan sitä muutosta ihmisen psyykkisessä järjestelmässä, joka hänessä tapahtuu elinympäristön oleellisesti muuttuessa. Joustavuus ja sopeutumiskyky edesauttavat tervettä suhtautumista dramaattisen muutoksen kohdatessa. Mikäli tällaisia ominaisuuksia ei ole, altistutaan kulttuuriin sopeutumisen aiheuttamaan rasisitustilaan. Tämä rasisitustilan ilmeneminen saattaa saada erilaisia muotoja kuten sekavuus, ahdistuminen, masennus, vieraantuminen, psykosomaattiset oireet sekä identiteetin hämärtyminen. (Talib ym. 2004, 47-49.)

Kulttuurishokki viittaa nimensä perusteella tilanteen äkillisyyteen. Kuitenkin uuden ja toiseuden ymmärtäminen ja oppiminen on pitkäaikainen prosessi. Neljän viikon lomamatkalta palannut turisti saattaa ajatella ymmärtävänsä kohdemaansa kulttuurista olennaisimman. Vastaavasti neljä vuotta vieraassa kulttuurissa elänyt henkilö tietää, mitä kaikkea hän ei vielä tiedä. (Forsander 1994b, 39.)

4.4 Kulttuurien kohtaaminen

Puhuttaessa kulttuurien kohtaamisesta saattaa herkästi unohtua se tosiasia, itse asiassa eräänlainen paradoksi, että kulttuurit itsessään eivät kohtaa. Ne eivät ole itsenäisiä kokonaisuuksia, jotka elävät omaa elämäänsä, vaan kulttuurit kohtaavat välillisesti niitä edustavien henkilöiden kautta. Näissä kohtaamisissa korostuvat yksilöiden henkilökohtaiset tavat tulkita kulttuureja, mutta myös oman lähtökulttuurin antamat tavat tulkita vieraan kulttuurin edustajaa. (Forsander 1994b, 27.)

Uuteen maahan saapuessaan maahanmuuttaja joutuu monessa mielessä haasteellisen tilanteen eteen. Hän joutuu tilanteeseen, jossa tutut taidot muuttuvat uudessa ympäristössä hyödyttömiksi (Forsander 1994b, 28). Todennäköisesti hänellä ei ole uudessa maassa sosiaalisia suhteita valtakulttuurin edustajiin ja mahdollisesti ei myöskään oman lähtökulttuurinsa edustajiin. Uuteen maahan sopeutumisen lisäksi maahanmuuttajan on luotava uudet sosiaaliset suhteet korvaamaan muuton takia menetetyt vanhat suhteet. (Alitolppa-Niitamo 1995, 29-30.) Kun elämästä on viety lähes kaikki tuttuus pois, arkipäiväiset asiatkin vaativat ponnistelua. Asioiden ymmärtäminen ja

itsensä ymmärretyksi tekeminen saattavat käydä raskaaksi, kun jokapäiväinen elämä pyörii suorittamisen ja yrittämisen ympärillä. Tällainen jatkuvalla rasitukselle altistuminen saattaa viedä niin henkiset kuin fyysisetkin voimat. (Forsander 1994b, 29.)

Etenkin maahanmuuttajalapset joutuvat uudessa maassa kamppailemaan elämässään kahden kulttuurin välissä. Koulussa he oppivat uuden maan kielen ja kulttuurin ja kotona vanhemmat yrittävät välittää lapsilleen oman kulttuurinsa arvoja. Tällainen ristiriitatilanne saattaa aiheuttaa yhteentörmäyksiä. Talibin (1999b) mukaan suurimmat ongelmat maahanmuuton yhteydessä johtuvatkin molempien kulttuurien riittämättömästä ymmärryksestä.

Toimiminen uudessa kulttuurissa vaatii aina uuden kulttuurin jonkinasteista opettelua. Jotta selviytyy uudessa kulttuurissa arkipäiväisistä asioista, on opeteltava ainakin joitakin uuden isäntämaan kulttuuripiirteistä. Maahanmuuttaja ei voi tehdä täydellistä valintaa oman entisen kulttuurin säilyttämisen ja uuden kulttuurin omaksumisen välillä. Hän arvottaa molempien kulttuurien eri piirteitä ja tätä kautta antaa sijaa molempien kulttuurien piirteille omassa elämässään. (Alitolppa-Niitamo 1993, 37.) Kahden kulttuurin välimaastossa elävät maahanmuuttajalapset joutuvat selvittämättään itselleen monenlaisia asioita. He eivät ymmärrä uuden maan kulttuurijärjestelmää, mutta heillä on myös vajavaiset tiedot omien vanhempiensa edustamasta kulttuurista. Yhdistellessään alkuperäistä kulttuuriaan ja uuden kulttuurin piirteitä, maahanmuuttajat usein luovat oman versionsa – kahden vastakkaisen kulttuurin sekoitelman. (Talib 1999b, 80-81.)

Valtakulttuurin edustajilla saattaa olla usein vaikeuksia ymmärtää niitä ongelmakohtia, joita maahanmuuttajat kohtaavat uuteen maahan tullessaan. Uudessa kielessä on runsaasti vieraita käsitteitä opittavaksi ja toisaalta omassa kielessä tärkeäksi koetut keskeiset käsitteet saattavat puuttua uudesta kielestä kokonaan tai niille ei löydy vastinetta. Myös kokemusten puuttuminen joistakin asioista tai ilmiöistä hankaloittaa uuden kielen oppimista. Tämä konkretisoituu hyvin esimerkiksi vuodenaikoja opeteltaessa. Maahanmuuttajan kotimaassa ei välttämättä vuodenaikojen vaihtelu ole niin selkeä kuin Suomessa. Hänellä ei mahdollisesti ole kokemusta lumesta tai hän saattaa kyseenalaistaa meille suomalaisille itsestään selvän tosiasian – Suomessa on kesällä lämmintä, noin 25 astetta. Maahanmuuttajan kokemusmaailmassa 25 astetta ei välttämättä vastaa kokemusta lämpimästä. Valtakulttuurin edustajat ovat opetelleet ja omaksuneet äidinkieltään syntymästään saakka ja käsitteistä on muodostunut heille tiedostamattoman sosialisatioprosessin myötä arvolatautuneita itsestäänselvyyksiä. (Wellros 1994, 107-108.) Näitä itsestäänselvyyksiä on vaikea tai jopa mahdoton avata vieraan kulttuurin edustajalle.

Aivan kuten kieli on syntynyt ja kehittynyt sosialisatioprosessin myötä, samalla tavalla jokainen on oppinut myös oman kulttuurinsa toimintatavat, jotka myöhemmin ovat muodostuneet rutiineiksi. Tällaista rutiininomaista käyttäytymistä pidetään niin sanottuna normaalina käyttäytymisenä. Jokin tietty ryhmä (perhe, suku, opiskelijayhteisö, suomalaiset) jakaa tämän tietyn käyttäytymismallin ja toimii sen mukaisesti sen paremmin pohtimatta, miksi näin toimitaan. (Wellros 1994, 113.) Maahanmuuttajalle nämä toimintatavat saattavat kuitenkin näyttäytyä ihmetystä ja hämmennystä aiheuttavina ilmiöinä. Koska hän ei ole kasvanut kyseiseen kulttuuriin, tulee hänen tietoisesti pyrkiä opettelemaan näitä käyttäytymisen ja toiminnan kirjoittamattomia käytänteitä. Forsanderin (1994a,) mukaan hallitakseen kahta tai useampaa kulttuuria, tulee osata nähdä itsensä myös irrallaan näistä kulttuureista. Tunne siitä, että hallitsee useamman kulttuurin, asettaa ihmiseen ajatuksen marginaalisuudesta. Tämä tarkoittaa sitä, että ei koe itseään kuuluvaksi kumpaankaan kulttuuriin. Henkilöllä on sellainen olo, että kummassakaan kulttuurissa häntä ei täysin ymmärretä ja paras olo tulee lentokoneessa matkalla jompaankumpaan kulttuuriin. (Forsander 1994a, 20.)

Ongelmalliseksi uudessa maassa saattaa muodostua myös tilanne, jossa vanhempien arvostus lasten silmissä laskee. Kotimaassa isä on tuonut elannon perheelleen ja uudessa maassa hänellä ei olekaan tähän mahdollisuutta. Vanhempien hidas sopeutuminen uuteen maahan ja kielenoppimisen vaikeudet saattavat myös laskea heidän arvostustaan lasten silmissä. (Talib 1999b, 79.) Lapset saattavat kapinoida vanhempiensa auktoriteettia vastaan ajattelemalla, ettei heidän tarvitse uskoa sellaisia vanhempia, jotka eivät kykene selviytymään edes yksinkertaisista asioista uudessa ympäristössä (Forsander 1994b, 33).

Luvussa 2 todettiin, että maahanmuuttajuus ja identiteetti kietoutuvat tiiviisti toisiinsa. Kun kaksi kulttuuria kohtaa, kulttuuri-identiteetin merkitys korostuu. Oman kulttuurin arvoja ja omaa identiteettiä peilataan vieraaseen. Kulttuurien rajapinnasta etsitään yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia. Tällä määrittelyllä etsitään niitä tekijöitä, joiden perusteella kuulutaan johonkin ryhmään ja taas toisaalta erotutaan jostakin toisesta ryhmästä. (Talib 2002, 46.) Johonkin ryhmään kuulumisen sekä samalla myös ryhmään kuulumattomuus on tunnepitoinen asia. Meidän on vaikea selittää, miksi olemme kiintyneitä siihen kieleen, jonka olemme ensimmäisenä oppineet tai niihin tapoihin ja arvoihin, joita kotonamme on harjoitettu. Tiettyyn ryhmään syntymisen koetaan selittävän elämäntapoja mutta myös luonteenpiirteitä. Näitä asioita vasten etninen ryhmä koetaan itsestäänselvyytenä, jota ei tarvitse älyllisesti perustella. (Forsander 1994a, 15.) Yhteenkuuluvaisuuden tunne oman etnisen ryhmän kanssa on varmasti myös voimavara

rakennettaessa elämää uudessa kulttuurissa, mutta voimakkaat tunnepitoiset siteet omaan etniseen kulttuuriin saattavat myös hankaloittaa uuden kulttuurin omaksumista.

Mikäli tarkastellaan kulttuurien kohtaamista Suomessa lainsäädännöllisestä näkökulmasta, on maahanmuuttajien asema ainakin paperilla hyvä. Lain mukaan meidän tulee tukea maahanmuuttajan mahdollisuuksia ylläpitää omaa kulttuuria, uskonnollista vakaumusta ja elämäntapomusta. Näitä asioita meidän tulee tukea tasavertaisuuden ja valinnanvapauden periaatteiden nimessä. Tarkoituksenamme ei ole karsia maahanmuuttajista heidän etnisiä piirteitään ja tapojaan, vaan pyrkiä rikastuttamaan sekä valta- että vähemmistökulttuuria kulttuurien välisellä vuoropuhelulla. Maahanmuuttajalla siis säilyy vapaus valita, mitä piirteitä hän haluaa poimia uudesta kulttuurista ja mitä säilyttää vanhasta. (Korpela 2005, 27.) Kuitenkin tiedostamattomat universalistiset toimenpiteet lähtevät siitä oletuksesta, että vähemmistöt sulautuvat valtaväestöön. Jälleen korostuu jo aiemmin mainittu valtakulttuurin kokemus normaalista toiminnasta. Maahanmuuttajille kohdennetaan toimenpiteitä, joiden avulla heille pyritään opettamaan tapoja ja käytänteitä, jotka edustavat valtakulttuurin arvoja ja ihanteita. (Matinheikki-Kokko 1994, 93.) Nämä toimenpiteet ovat kuitenkin välttämättömiä, jotta maahanmuuttajan on mahdollista toimia vieraassa kulttuurissa.

Tässä luvussa olemme käsitelleet niitä asioita ja haasteita, joita liittyy maahanmuuttoon ja kulttuurien kohtaamiseen. Näiden asioiden yhteydessä on myös syytä muistaa, että vaikka maahanmuutto ja uuteen yhteiskuntaan sopeutuminen ovat haastavia tilanteita elämänhallinnan kannalta ja aiheuttavat useita erityistarpeita ja mahdollisia ongelmia, ei kaikkia näitä edellä mainittuja asioita voida selittää maahanmuutolla. Ongelmia on saattanut olla jo kotimaassa ja ne olisivat saattaneet ilmetä ilman maastamuuttoakin. (Alitolppa-Niitamo & Söderling 2005. 11.)

Maahanmuuttajan sopeutumista tai sopeutumattomuutta ei voida myöskään yksinkertaistaa edellä mainittujen sopeutumista edistävien tai uhkaavien tekijöiden toteutumisella. Valtakulttuuriin sopeutuminen on aina monivaiheinen ja monitasoinen prosessi, johon vaikuttavat niin maahanmuuttajan persoonallisuus, kulttuuritausta, oman etnisen yhteisön tiiviys ja laajuus kuin valtakulttuurin suhtautuminen. Näiden asioiden valtasuhteet ja vuorovaikutus vaihtelevat niin etnisten vähemmistöjen kuin yksittäisten henkilöidenkin kesken. (Alitolppa-Niitamo 1995, 30.) Tästä syystä voidaankin sanoa, että sopeutumista edistävät ja uhkaavat tekijät ovat vain suuntaantavia. Jokaisen maahanmuuttajan sopeutuminen valtakulttuuriin on useiden tekijöiden summa.

5 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSONGELMAT

Tutkimuksen tarkoituksena on lisätä tietoa vastaanottokeskuselämästä lasten näkökulmasta. Tavoitteena on kuvata asioita ja ilmiöitä, jotka näyttäytyvät vastaanottokeskuksessa asuvien lasten arkipäivässä. Saadun tiedon avulla opettajan on helpompi ymmärtää vastaanottokeskuksista koulua käyvien lasten arkea ja ottaa huomioon heidän lähtökohtansa ja niistä mahdollisesti aiheutuneet erityistarpeet. Tutkimuksen tavoitteena on tarjota tietoa myös vastaanottokeskuksissa työskenteleville henkilöille. Tätä tietoa heidän on mahdollista käyttää apunaan toimintansa kehittämiseksi. Näiden asioiden lisäksi pyrimme myös valottamaan vastaanottokeskuksessa asuvien lasten tulevaisuuden näkymiä tai suunnitelmia.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Millaista on elämä vastaanottokeskuksessa lapsen näkökulmasta?
2. Mitä hyviä ja huonoja puolia lapset kokevat vastaanottokeskuksessa asumisessa?
3. Minkälaisia tulevaisuuden näkymiä vastaanottokeskuksessa asuvilla lapsilla on?

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkittaessa turvapaikanhakijalapsia ja heidän hyvinvointiaan ei voida turvautua pelkästään tavallisiin hyvinvointikriteereihin. Heidän kohdallaan on otettava huomioon myös etninen tausta sekä akkulturaation merkitys. Akkulturaatioon taasen vaikuttavat ympäristö ja ilmapiiri. Nämä tekijät yhteenlaskettuna osaltaan vaikeuttavat tutkimuksen tekemistä. (Perttula 2005, 72.) Jotta voisimme ymmärtää turvapaikanhakijoita, tulisi meidän hahmottaa heidän maailmansa ja elämäntilanteensa kokonaisuutena, johon ovat osallisia niin menneisyys, nykyisyys kuin tulevaisuuden näkymät.

6.1 Laadullisen tapaustutkimuksen fenomenologinen näkökulma

Laadullinen tutkimus on kokonaisuus, jossa erityisen tärkeitä ovat aineisto ja analyysi sekä pyrkimys ilmiön ymmärtämiseen. Tutkimus ei voi koskaan olla vain metodin suorittamista vaan teoriaa tarvitaan keskeisten käsitteiden ja niiden suhteiden selittämiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 18-27, 70.) Laadullisella tapaustutkimuksella pyritään tuomaan esiin jonkin tietyn ryhmän ajatuksia. Tuloksia ei ole tarkoitus yleistää, mutta tuloksien tulee aina perustua kerättyyn aineistoon. Tutkimusaineiston analyysissä ja tutkimustuloksissa voidaan ottaa huomioon yksittäisiä tapauksia ja niiden vaikutuksia. Aineiston ollessa pieni, yksittäisetkin huomiot vaikuttavat tuloksiin. (Hakala 2010, 21-22.) Vaikka koemmekin yksilöinä asiat eri tavoin, olemme aina osa jotakin laajempaa yhteisöä. Yhteisön jäsenenä meillä on myös joitakin yhteisiä piirteitä. Tästä syystä jokaisen yksilön kokemusten tutkiminen paljastaa myös jotakin yleistä yksilön edustamasta yhteisöstä. (Laine 2010, 30.)

Aineistoa hankittaessa on syytä miettiä hankinnan luotettavuutta. Miten hyvin aineisto vastaa tutkimuksen tarkoitusta ja onko aineistosta mahdollista tehdä yleisempiä päätelmiä ilmiöstä. (Hakala 2010, 22-23.) Laadullisen tapaustutkimuksen tutkimusaineistolle on tyypillistä useat aineistonkeruumenetelmät. Näin on myös tässä tutkimuksessa. Useilla aineistonkeruumenetelmillä

sekä niiden yhdistelemisellä tavoitellaan käsillä olevan ilmiön kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä. Tutkimusjoukkomme on pieni, joka mahdollistaa yksityiskohtaisen tiedon saamisen toisiinsa suhteessa olevista tutkittavista. Näistä tutkimusjoukon ja aineistonkeruun osista pyrimme muodostamaan kokonaisuuden, tämän tutkimuksen ilmiön ja tapauksen. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 190.)

Erilaiset dokumentit ja havainnointi sekä niiden yhdisteleminen ovat tyypillisiä aineistonkeruumenetelmiä laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2003, 73). Käsillä olevassa tutkimuksessa toteutuu laadullisen tutkimuksen ja tapaustutkimuksen tunnusmerkkejä aineistonkeruussa, analyysissä, tutkittavien näkökulmassa ja tutkijoiden asemassa. Tutkittava kohdejoukko on pieni ja tarkoituksenmukainen, jolloin perusteellinen analyysi on mahdollista. Tutkimuskohteesta halutaan intensiivistä tietoa ja tavoitteena on ilmiön kuvailu. Analyysi aloitetaan ilman ennakkomääritelmiä ja rajaamalla tietoa ilmiöstä. Tavoitteena on tuoda esiin tutkittavien näkökulma eli tutkija pyrkii saamaan tutkittavilta tietoa ilmiöstä sellaisenaan, muuttamatta sitä. Tapaustutkimus on näkökulma (Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 198) ja analyysimme taustalla on fenomenologinen näkemys. Tutkijalla on laadullisen tutkimuksen teossa vapautta ja mahdollisuuksia kokeiluihin, mutta ratkaisut on tarkoin kerrottava tutkimuksen lukijalle. Tutkimusraportilla pyrimme tarkkaan kuvailuun tutkimuksen teon vaiheista. (Eskola & Suoranta 1998, 13–22; Hirsjärvi ym. 2007, 130–131.)

Fenomenologisella tutkimuksella halutaan ymmärtää inhimillisen elämän ilmiötä. Fenomenologisen teorian keskeisiä käsitteitä ovat kokemus ja yhteisöllisyys sekä ymmärtäminen ja tulkinta. Ihmistä ja hänen kokemuksiaan tutkitaan suhteessa ympäristöönsä ja todellisuuteen. Laadullinen tutkimusote mahdollistaa kokemusten tutkimisen. Lasta tutkimuskohteena ei voida nähdä irrallisena ympäristöstään, vaan ympäristö määrittää lasta ja luo merkityksiä lapsesta. Pyrittäessä ymmärtämään lasta, hänen kokemuksiaan ja tarkoitusperiään, on otettava huomioon tausta ja ympäristö, eli todellisuus jossa lapsi elää. (Laine 2010, 28–44.) Fenomenologinen näkökulma sopii hyvin lasten tutkimiseen, sillä sen avulla voidaan nähdä aineisto lapsen oman kokemusmaailman kautta (Aarnos 2010, 181).

Fenomenologinen teoria näkee jokaisen ihmisen erilaisena. Tapaustutkimus, jossa keskitytään tiettyyn yksilöön tai ryhmään ei tarkoita, että tutkimuskohteeksi sopisi kuka tahansa. Tutkimuksen taustalla on laajempi kiinnostus aiheesta. (Laine 2010, 30–37.) Käsillä olevassa tutkimuksessa käytetään piirättämistä, jonka käyttö lapsia tutkittaessa on perusteltua etenkin, kun yhteinen

äidinkieli puuttuu. Aineistoa analysoitaessa pyrimme fenomenologiseen otteeseen, yrittäessämme tulkita lasten kokemuksia, kuten he ovat tarkoittaneet. Tutkijoina pyrimme jäsentämään aineistosta löytämämme merkitykset tutkimuskysymysten ehdoilla, kuitenkin köyhdyttämättä aineistoa. Tulkinnalla pyrimme selvittämään ilmiön merkitysrakennetta. Tutkijoiden tulee pyrkiä näkemään ilmiö mahdollisimman selkeästi sekä monipuolisesti ja onnistuneen tutkimuksen jälkeen tutkija ymmärtää ilmiötä paremmin kuin tutkimuksen alussa. (Laine 2010, 42–44.)

Fenomenologis-hermeneuttiseen näkökulmaan liittyy aina vahvasti kokemukset sekä merkitykset ja tutkijat sekä tutkittavat ovat ihmisiä. Tieto ei odota valmiina ja ihmisen suhde maailmaan on aina omanlaisensa ja kokemuksille annetaan merkityksiä. Näiden merkitysten kautta tutkijat pyrkivät tulkitsemaan ja ymmärtämään ilmiötä. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus on tulkinnallista, jossa hermeneuttinen ajattelu kulkee kehämäisesti aineiston ja ilmiön ympärillä. Ymmärtämisessä oleellista on oivaltaminen, ei niinkään oikeat tai väärät tulkinnat. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 33-35, 145.) Hermeneuttisen käsityksen mukaisesti pyrimme tulkitsemaan vastauksia ja aineistoa kuten tutkittavat ovat tarkoittaneet. Pyrimme unohtamaan ennakkokäsityksemme ja ymmärtämään vastauksia. Pyrimme tulkitsemaan teemoja laajemmin kuin vain toteamalla, mitä päällimmäiseksi näkyy. Tämän tutkimusperinteen mukaisesti olemme kiinnostuneita myös ainutlaatuisista ja ainutkertaisista ilmiöistä. Fenomenologisessa tutkimuksessa hermeneuttinen ulottuvuus tulee näkyviin erityisesti tulkintavaiheessa. (Laine 2010, 30-31.)

Kun tutkitaan erilaisia kulttuureja, sekä ihmisiä näiden kulttuurien osana, voidaan puhua etnografisesta tutkimusotteesta. Kyseinen tutkimusote soveltuu erityisesti erilaisten yhteisöjen toiminnan, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja toimintakulttuurien tutkimiseen. (Paloniemi & Collin 2010, 204.) Etnografinen tutkimusote soveltuu erinomaisesti laadulliseen tutkimukseen, jossa halutaan tutkia jotakin arkipäiväistä ilmiötä ja jäsentää sitä. Etnografiassa tyypillisimpiä aineistonhankintamenetelmiä ovat havainnointi, kenttäpäiväkirjat ja –muistiinpanot, haastattelut, keskustelut ja erilaiset dokumentit. (Paloniemi & Collin 2010, 205.) Tässä tutkimuksessamme käytämme keräämiemme piirustusten ja valokuvien rinnalla aineistonkeruun aikana saatuja muita havaintoja sekä harjoittelun aikaisia kenttämuistiinpanoja.

Havaintoja tehdessään tutkija toimii niin sanotussa kaksoisroolissa. Hän on samaan aikaan tilanteessa sekä ihmisenä että tutkijana. Havaintoja tehdessään tutkijan tärkein väline on oma persoona. Tutkijan onkin syytä olla tietoinen omista persoonallisista ominaisuuksistaan, jotta hän voi analysoida, onko niillä vaikutusta tutkimuksen tuloksiin. Hänen on muistettava olla asettamatta

esteitä luonnollisen vuorovaikutuksen tielle, mutta myös toisaalta varottava mielistelyä tutkittavia kohtaan. Havainnoimalla saatua tietoa on mahdollista yhdistää onnistuneesti muilla menetelmillä kerättyyn aineistoon. Tällä tavoin voidaan saavuttaa kuvailevampaa ja syvällisempää tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (Grönfors 2010, 154-158.)

6.2 *Lapsilähtöinen tutkimus*

Väljimmillään lapsitutkimuksella tarkoitetaan lapsia koskevaa tutkimusta. Tutkimuksessa tiedon tuottajina voivat olla niin lapset kuin aikuiset ja sitä voidaan toteuttaa useasta lähtökohdasta ja näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa tietoa saadaan lasten tuotosten, eli piirustusten sekä valokuvien kautta, joka yhdistetään tutkijoiden tekemiin havaintoihin. Lasten antamaan tietoon liitetään siis aikuisten tekemiä havaintoja. Tämä tarkoittaa sitä, ettei niin lasten kuin aikuistenkaan roolia tiedonantajina poissuljeta tai vähätellä. Tarkoituksena on näistä tiedoista yhdistelemällä luoda kokonaisuus, joka täyttää lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ehdot. Käyttämämme aineistonkeruutapojen ohella muita mahdollisia tiedonkeruutapoja lapsitutkimuksessa ovat reaaliaikainen tiedonkeruu, jossa tarkastellaan lasten toimintaa äänittämällä, nauhoittamalla tai havainnoimalla tai kirjaamalla tapahtumia. Tietoa voidaan kerätä jälkikäteen haastattelemalla joko suullisesti tai kirjallisesti, symbolein tai sanamuotoja käyttäen. Mahdollista on myös tutkia virallisia asiakirjoja tai julkista tietoa, kuten tiedotusvälineiden välittämää materiaalia. (Karlsson 2012, 19, 24.)

Tutkimusta, jossa nimenomaan lapsi toimii tiedon tuottajana, kutsutaan lapsinäkökulmaiseksi tutkimukseksi. Tällä tutkimus- ja toimintaorientaatiolla pyritään lasten näkemysten esille tuomiseen. Lapsinäkökulmaista tutkimusta tehtäessä pyritään nostamaan esiin lasten välittämiä viestejä sekä analysoidaan heidän kokemuksiaan ja painotuksiaan. Ainoastaan lapsi tiedon tuottajana ei ole riittävä peruste lapsinäkökulmaisen tutkimuksen tavoittamiseksi. Lapsinäkökulman tulee näkyä koko tutkimusprosessissa, niin tutkimuskysymysten asettelussa, aineiston keruutavan valinnassa, analyysissa kuin johtopäätöksissäkin. Näitä lähtökohtia pyritään soveltamaan jokaisessa tutkimuksessa mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. (Karlsson 2012, 19-24.)

Kuten kaikissa tutkimuksissa, myös lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa tutkijan on mahdotonta tavoittaa täysin tutkittavan elämää ja päästä kiinni hänen ajatuksiinsa (Karlsson 2012, 24). Ajatus

siitä, ettei lasten kokemusten täydellinen tavoittaminen ole mahdollista, on yksi lapsinäkökulmaisen tutkimuksen lähtökohdista. Tutkijan on mahdotonta oppia tuntemaan niitä lähtökohtia ja sitä elämänhistoriaa, johon lasten ajatukset ovat sidottuja. (Lähteenmäki 2012, 288.) Tässä tutkimuksessa entistä haasteellisemmaksi lasten ajatusmaailman tulkitsemisesta tekee se tosiasia, että lapset ovat kotoisin erilaisesta kulttuuriympäristöstä kuin tutkimuksen tekijät. Sen lisäksi tutkimukseen osallistuvat lapset edustavat keskenäänkin erilaisia kulttuureja.

Kuten jo aiemmin todettiin, ei lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa ole tarkoitus vähätellä tai poissulkea niin lapsen kuin aikuisenkaan roolia tiedonantajana. Vastapainona tälle, tarkoituksena ei ole myöskään nostaa lasta jalustalle tai romantisoida lasta tiedonantajana. Myös lapset ajattelevat monella eri tavalla eikä heidän antamastaan tiedosta ole välttämättä helppoa muodostaa ristiriidattomia syy-seuraussuhteita. Tavoitteena onkin lasten antaman tiedon perusteella tuoda esiin mahdollisimman monia näkökulmia ja tätä kautta pyrkiä tuomaan esiin myös mahdollisesti piiloutuneet ja näkymättömät niin mieluisat kuin epämieluisat hiljaiset viestit. (Karlsson 2012, 48-49.)

6.3 Tutkimusjoukon kuvailu

Ennen varsinaista aineistonkeruuta kyselimme lapsilta yksitellen muutamia taustatietoja. Halusimme selvittää lasten kansalaisuuden, äidinkielen, iän sekä perheenjäsenet, jotka myös asuvat Suomessa. Näiden tietojen lisäksi kysyimme myös kuinka kauan lapsi on ollut Suomessa, mitä hyviä ja huonoja puolia vastaanottokeskusasumisessa on sekä tiedustelimme, osaako lapsi kertoa miksi hän on tullut Suomeen.

Tutkimukseen osallistuivat maaliskuussa 2012 Punkalaitumen vastaanottokeskuksen perhepuolella asuneet esi- ja alakouluikäiset lapset. Osallistuvien lapsien Suomessa oloaika vaihteli muutamasta kuukaudesta muutama vuoteen. Kauimmin Suomessa olleet lapset olivat odottaneet turvapaikkapäätöstään kevättalvesta 2009 ja lapsista viimeisimpänä tullut oli saapunut Suomeen vain muutamaa kuukautta ennen aineistomme keruuta. Hänen kielitaitonsa olikin puutteellinen, eikä meillä aina ollut täyttä varmuutta ymmärsikö hän, mitä halusimme hänen tekevän. Lapsien joukosta löytyi kuitenkin samaan kielialueeseen kuuluvia lapsia, jotka auttoivat meitä selvittämään kyseiselle lapselle tehtävänantoa.

Tutkimukseen osallistui kaiken kaikkiaan kahdeksan lasta. He tulivat viidestä eri perheestä ja edustivat neljää eri kansalaisuutta (Irak, Serbia, Afganistan ja Somalia). Kaikkien lasten iästä ei ole tarkkaa tietoa, sillä he eivät muistaneet syntymävuottaan tai ikäänsä, mutta tällä tiedolla ei tutkimuksen kannalta ole suurta merkitystä. Nuorimmat tutkimukseen osallistuvat kävivät esikoulua ja vanhin lapsista oli syntynyt vuonna 2000.

Mielenkiinnon kohteenamme ei ole niinkään se, miten eri kansalaisuuksien lapset tai miten eri-ikäiset lapset suhtautuvat vastaanottokeskuksessa asumiseen, vaan tavoitteenamme on selvittää minkälaisena vastaanottokeskuksen arki näyttää yleisesti lapsen näkökulmasta ajateltuna. Oli lapsen kansallisuus tai ikä mikä tahansa.

6.4 Aineiston keruu

Aineistonkeruutapa aiheutti pitkällistä pohdintaa tutkimuksessamme. Koska tutkimuskohteenamme ovat turvapaikanhakijalapsen lapset, ei meillä luonnollisestikaan ole yhteistä äidinkieltä. Haastattelututkimukseen olisimmekin tarvinneet tulkin apua. Toisaalta, lasten haastattelu ei eettisesti tuntunut meistä hyvältä vaihtoehdolta. Maahanmuuttoon liittyy aina kipeitä asioita, emmekä halunneet tietoisesti nostaa lasten ajatuksissa sellaisia ikäviä asioita pintaan, joita he eivät välttämättä aktiivisesti olleet tulleet ajatelleiksi. Tarkoituksenamme ei ollut millään muotoa haavoittaa tai vahingoittaa lapsia pakottamalla heitä ajattelemaan aikaisempia elämänkokemuksiaan.

Korpelan (2005) lausahdus taiteen merkityksestä antoi meille tarvittavan sysäyksen aineistonkeruutavan valinnassa: ”On tärkeää, että lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus toisaalta purkaa surujaan, toisaalta kokea iloa ja onnistumista valtiakielen taidon puutteista huolimatta. Taiteen monet keinot ovat tässä korvaamattomia. Piirtämällä tai kertomalla, musiikin, draaman tai tanssin keinoin lapsi ja nuori voi antaa hahmon sille, mitä on kokenut.” (Korpela 2005, 32.) Piirtämällä lapsi voi kuvata sellaisia asioita, joiden kertomiseen sanat eivät riitä. Myös Lähteenmäki (2006) toteaa, että tarinoiden kertominen ja piirtäminen ovat usein lapsille luontaisia keinoja käydä lävitse vaikeita asioita. Hänen mukaansa lapsi käyttää mielikuvitusta puolustuskeinona selviytyäkseen menneisyyden traumaattisista kokemuksista. Myös Salminen (2005) on sitä mieltä,

että kuvien avulla hyvän ja pahan normeja voi koetella turvallisemmin. Hän myös toteaa, että ”lapselle piirroksot tarjoavat keinon luoda malleja omasta tulevasta minästään, teoistaan ja mahdollisista maailmoistaan. Kuvat ennakoivat aikuiseksi kasvamista, äidin ja isän rooleja, ihastumisia, rakkaustarinoita, pelkoja, vaaroja ja jopa kuolemaa.” (Salminen 2005, 72.) Tätä taustaa vasten myös tässä tutkimuksessa käytetään piirroksia tulevaisuuden näkymien kuvaamiseen.

Piirtäminen on myös keino saada nimenomaan lapsen oma ääni kuuluviin. Turvapaikanhakijalapsot oppivat nopeasti, minkälaisia vastauksia ja mielipiteitä heiltä odotetaan esimerkiksi vanhempinsa toimesta. (Lähteenmäki 2006, 41.) Tämä kävi toteen myös oman aineistonkeruun aikana. Kysyimme eräältä tytöltä, mikä hänen mielestään on ikävää tai kurjaa vastaanottokeskuksessa asumisessa. Hän vastasi meille seuraavalla tavalla: ”Minun isän mielestä tämä ei hyvä paikka.” Usein lapset heijastelevat ja toistelevat omissa vastauksissaan vanhempinsa mielipiteitä, tunnetiloja ja sanomisia. Myös tästä näkökulmasta katsottuna piirrättäminen tuntui hyvältä vaihtoehdolta.

Aarnoksen (2010) mukaan piirustukset sekä erillisenä aineistona että esimerkiksi haastatteluun yhdistettynä ovat hyviä ilmaisukeinoja vaikeasti puhuttavista asioista. Lasten ihmispiirroksia käytetään psykologiassa heidän kognitiivisen kehityksen sekä emotionaalisen tasapainoisuuden arvioimiseen, mutta hänen mukaansa lasten piirroksia itsestään ja perheestään voidaan käyttää tutkimustarkoituksessa myös ilman psykologin koulutusta. Piirtäessään lapsi heijastaa kuvaan omaa itseään ja kertoessaan kuvasta hän kertoo siihen piirtämästään heijastuneesta minästä. Aarnoksen mainitseman piirustuksia täydentävän haastattelun tilalla käytämme Simulan harjoitteluajaisia kenttämuistiinpanoja sekä aineistonkeruun aikana tekemiämme havaintoja.

Aineiston keruu tapahtui maaliskuussa 2012 neljän peräkkäisen päivän aikana. Kävimme piirrättämässä lapsia vastaanottokeskuksessa niin, että kolmena päivänä lapset piirsivät yhden piirustuksen ja yhtenä päivänä kaksi piirustusta. Vastaanottokeskus tarjosi meille tilan käyttöön aineiston keruuta varten. Tilana toimi vastaanottokeskuksen yläkerrassa sijaitseva lasten kerho- ja leikkihuone, joka oli ainakin osalle lapsista ennestään tuttu vuoden takaisesta kerhotoiminnasta. Tila oli riittävän suuri, jotta lapset pääsivät halutessaan hyvinkin etäälle muista tekemään rauhassa omaa piirustustaan. Lapset saivat myös itse valita, halusivatko piirtää pöydän vieressä vai lattialla tai jumppamatilla maaten. Jonkin verran työskentelyä häiritsivät aika ajoin lasten pienemmät sisarukset, jotka kävivät koputtelemassa huoneen oveen, koska olisivat halunneet myös mukaan.

Paperit ja värikynät sekä kertakäyttökamerat saimme lahjoituksena Suomen Punaisen Ristin Punkalaitumen osastolta. Värikynät annettiin lapsille omaksi viimeisen piirustuskerran jälkeen. Aineiston keruu tapahtui joka päivä noin kello viiden aikaan iltapäivällä. Lapset olivat ennättäneet tähän mennessä tulla koulusta ja syödä perheidensä kanssa. Lapset tulivat pääosin sovittuun aikaan paikalle, mutta muutamia lapsia sai käydä muistuttamassa paikalle saapumisesta. Lapset tulivat kuitenkin innokkaina paikalle myöhästymisistään huolimatta.

Ensimmäisenä päivänä pyysimme lapsia piirtämään itsensä omassa kotimaassaan. Pyysimme heitä piirtämään niitä asioita, joita he kotimaastaan muistavat. Niitä ihmisiä, eläimiä ja asioita, joita kotimaahan liittyi. Kehotimme lapsia sulkemaan silmänsä ja muistelemaan, millaista kotimaassa on ollut. Muutamalle lapselle tehtävän aloittaminen tuntui vaikealta. ”En mä muista sieltä mitään.”, he totesivat. Kerroimme lapsille, että piirustusten tekemisessä ei ole kiire vaan meillä on aikaa odottaa. Hetken mietittyään epäröivätkin lapset alkoivat piirtää.

Joko kerta antaessamme ohjetta ensimmäistä kertaa, käytimme sanaa vastaanottokeskus. Mielestämme sana kuitenkin kalskahtaa sen verran kylmältä, että seuraavissa tarkentavissa ohjeissa käytimme kiertoilmausta. Lapset kutsuvat itse paikkaa Kostilaksi, paikan sijainnin mukaan, joten käytimme myös itse tätä.

Toisena päivänä pyysimme lapsia piirtämään itsensä vastaanottokeskuksessa. Sanoimme, että voit piirtää itsesi joko ulos tai sisälle. Pyysimme heitä kuvaamaan niitä ihmisiä, joiden kanssa he asuvat tai ovat tekemisissä päivittäin. Tämän lisäksi pyysimme heitä kuvaamaan mitä he tavallisesti tekevät sekä minkälaisia asioita heidän ympärillään vastaanottokeskuksessa on. Emme halunneet tässä vaiheessa antaa lapsille ohjeistusta myönteisten tai kielteisten asioiden kuvaamiseen vaan halusimme tällä piirustuksella saada yleisemmän kuvan heidän käsityksestään vastaanottokeskusasumisesta.

Kolmannelle päivälle oli varattuna kaksi aihetta, ’mitä hyvää on vastaanottokeskuksessa asumisessa’ ja ’mitä huonoa on vastaanottokeskuksessa asumisessa’. Yleisellä tehtävänannolla ’piirrä itsesi vastaanottokeskuksessa’ halusimme saada selville, näkyykö jo siinä jotakin erityisen hyviä tai huonoja puolia vastaanottokeskuksessa asumisesta ja toistuuko jokin asia seuraavan päivän jommassa kummassa piirustuksessa. ’Mitä hyvää on vastaanottokeskuksessa asumisessa’ – piirustuksen kohdalla annoimme tarkemmaksi ohjeeksi kuvata niitä asioita, jotka tekevät iloiseksi tai jotka ovat kivoja. Vastaavasti ’mitä huonoa on vastaanottokeskuksessa asumisessa’ –

piirustuksen kohdalla pyysimme lapsia piirtämään niitä asioita, jotka tekevät heidät surulliseksi tai vihaiseksi.

Neljäntenä päivänä pyysimme lapsia piirtämään heidät itsensä tulevaisuudessa aikuisena. Emme halunneet antaa tarkkaa vuosimäärää, kuinka monen vuoden kuluttua, koska se voi olla lapsille liian vaikea käsittää. Sen sijaan lasten palauttaessa piirustuksiaan kysyimme heiltä itseltään, kuinka vanhoja he olivat omissa piirustuksissaan. 'Tulevaisuus' –piirustuksen kohdalla pyysimme lapsia piirtämään itsensä johonkin työhön sekä kuvaamaan niitä ihmisiä, jotka heidän elämäänsä kuuluvat. Pyysimme heitä kuvaamaan myös ympäristöä, johon piirustus sijoittuu.

Jokaisen piirustuksen teon jälkeen pyysimme lasta kertomaan omasta kuvastaan. Veimme jokaisen lapsen sivummalle, jolloin hän sai muilta lapsilta rauhassa kertoa piirustuksestaan. Pyysimme häntä erittelemään asiat, jotka hän on kuvaan piirtänyt. Esitimme lapsen kertoessa myös tarkentavia kysymyksiä. Kysyimme, keitä kuvassa olevat henkilöt ovat ja mitä he tekevät. Kysyimme myös mitä kuvassa olevat rakennukset ja esineet ovat ja kenen tai keiden ne ovat. Lisäksi pyysimme lasta kertomaan mihin piirustus ja sen tapahtumat sijoittuvat. Tulevaisuuspiirustusten kohdalla kysyimme myös muiden tarkentavien kysymyksien lisäksi, mihin maahan olet itsesi piirtänyt. Jokaisena päivänä piirustusten teon jälkeen leikimme lasten kanssa jotakin tai luimme sadun.

Piirustusten teon lisäksi jaoimme lapsille ensimmäisenä päivänä kertakäyttökamerat. Kerroimme heille, että heidän tarkoituksenaan on kuvata omaa arkipäiväänsä, kotejaan, päivän aikana nähtyjä ihmisiä ja tekemisiään sekä heille tärkeitä asioita ja tavaroita. Opetimme lapsia käyttämään kameroita ja otimme muutamalla kameralla testikuvat, jotka jätimme huomioimatta aineistoa analysoidessamme. Sanoimme, että kuvia saa ottaa sekä sisä- että ulkotiloista. Ohjeistimme, että aikaa kuvien ottamiseen on viimeiseen vierailukertaamme asti, eikä kuvia kannata välttämättä ottaa kaikkia saman päivän aikana. Täyteen kuvatut kamerat pyysimme palauttamaan vastaanottokeskuksen toimistoon.

Koska tutkimuskohteenamme olivat turvapaikanhakijalapset, pyrimme havainnointia hyödyntäen näkemään tutkittavat yksilöinä ja osana yhteisöä. Havainnointia tavallisesti tehdään osallistumisen ja tarkkailun kautta. (Grönfors 2010, 154, 161.) Vietimme lasten kanssa aikaa useampana päivänä, joten näimme ja kuulumme asioita sekä teimme havaintoja myös varsinaisen aineistonkeruun ulkopuolella. Näitä havaintoja käytämme tutkimusanalyysimme lisänä ja tukena. Havainnoinnin avulla on helpompi nähdä asioita isommissa yhteyksissä ja muodostaa ilmiöstä kokonaisempaa ja

monipuolisempaa kuvaa (Grönfors 2010, 157-158). Aineistonkeruun aikana suoritettun havainnoinnin lisäksi Simula on suorittanut kolme kuukautta kestäneen harjoittelujakson keväällä 2011 kyseisessä vastaanottokeskuksessa pääosin samojen lasten kanssa. Käytämme myös hänen harjoitteluajankausia havaintoja apuna analysissamme. Osallistuvan havainnoinnin ansiosta myös tutkittavat lapset saivat mahdollisuuden tottua meihin, mikä on lapsia tutkittaessa tärkeää lapsiystävällisyyden kannalta (Aarnos 2010, 173).

6.5 Kuvien analysointi

Piirtämällä voi kuvata asioita sellaisena kuin ne itse kokee. Kuvan avulla tämän kokemuksen voi välittää myös muille ja mahdollisesti saada myös muut näkemään asia tarkoitettulla tavalla. (Suvanto, Töyssy, Vartiainen & Viitanen 2004, 105.) Piirroksen rakenne ei vaadi minkään tietyn merkkijärjestelmän hallintaa eikä asioiden sijoittelun tarvitse tapahtua tietyssä järjestyksessä. Tästä syystä piirtäminen tarjoaa erilaisia mahdollisuuksia kuin kielellisesti tuotettu materiaali. Lapsi voi sijoitella haluamansa elementit paperille varsin sattumanvaraisessa järjestyksessä piirroksen pysyessä silti ainakin osittain ymmärrettävissä. (Salminen 2005, 54.) Kuvia analysoidessamme pyrimme tavoittamaan sen kokemustodellisuuden, jonka lapsi on piirroksessaan kuvannut. Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että kuvien analysointi on tekstien analysointia tulkinnanvaraisempaa ja vaatii kielellistä tukea yksiselitteisyyden saavuttamiseksi. Aivan kuten sanoillakin, myös kuvilla voi valehdella tai puhua totta. (Hatva 1993, 29.) Kuten kerrottaessa myös kuvia piirtäessä jokin asia saattaa unohtua, sen voi jättää tietoisesti piirtämättä tai sen voi piirtää ”väärin” (vrt. Lähteenmäki 2010, 60). Tämän lisäksi on syytä muistaa, että se, miksi ja kenelle asioita kerrotaan, vaikuttaa siihen, mitä ja miten se kerrotaan eli tässä tapauksessa piirretään (Karlsson 2012, 36). Piirrokset saattaisivat olla erilaisia riippuen siitä, piirretäänkö niitä koulukavereille, omalle vanhemmalle vai tutkimuksen tekijälle.

Usein kuvia katsotaan vain ohimennen ja tästä syystä niiden synnyttämät vaikutukset jäävät usein tiedostamattomiksi. Tästä syystä kuvan tarkempi tarkastelu onkin aiheellista. Tarkoituksena on eritellä kuvasta löytyviä elementtejä ja tätä kautta päästä kiinni kuvan tekijän käyttämiin keinoihin viestittää haluamansa merkitys kuvan katsojalle. Tätä kautta on mahdollista löytää myös merkityksiä, joita kuvan tekijä ei ole tietoisesti kuvaan piirtänyt. Kuvan elementtien erittelyssä tärkeitä kysymyksiä ovat: Mitä? Miten? Miksi? (Suvanto ym. 2004, 168.) Miten? -kysymys

keskittyy eniten kuvataiteellisiin seikkoihin, kuten perspektiivin, kuvakokoon sekä piirrosjälkeen. Emme ole tässä tutkimuksessa niinkään kiinnostuneet kuvataiteellisista seikoista vaan kuvien sisällöllisistä ominaisuuksista. Tästä syystä keskitymme tarkastelemaan kuvia kysymyksien mitä ja miksi valossa. Mitä? –kysymys kehottaa kuvan katsojaa nimeämään ne sisällöt, joita kuvasta löytyy. Voidaan todeta, että kuvassa on lapsi ja talo. Lähemmin tarkasteltuna voidaan todeta, että lapsi on iloinen ja talo on rakennettu kivistä. Tässä vaiheessa sisällön erittely on ennemminkin toteavaa kuin tulkitsevaa. Toisen, tutkimuksemme kannalta, oleellisen Miksi? –kysymyksen kohdalla tarvitaan jo tulkintaa. Mitä kuvalla halutaan viestittää? Missä yhteydessä se on esitetty? Miksi se on ylipäättään tehty? (Suvanto ym. 2004, 168-169.)

Analysoidessamme kuvia, joudumme aina pukemaan niistä syntyvät havaintomme ja ajatuksemme sanoiksi. Tämä menetelmä törmää kuitenkin omaan rajallisuuteensa. Kuvissa olevia merkityssuhteita sekä sen aiheuttamia tunnereaktioita on joskus mahdotonta pukea sanoiksi. (Kotkavirta 2009, 50.) Lasten kuvia tulkitessa oman haasteensa luo myös se, että aikuisen ei ole helppo ymmärtää lapsen kuvamaailmaa. Lapsi pyrkii kuvassaan näköhavainnon lisäksi kuvaamaan myös asian tai esineen aiheuttamaa ääntä tai liikettä sekä sitä, tuntuuko esine karhealta vai pehmeältä. Lapsi myös karsii tai yksinkertaistaa niitä yksityiskohtia, joilla ei katso olevan kuvan kannalta merkitystä tai jotka kokee liian vaikeiksi piirrettäväksi. Lapsen kokemusmaailma ja tätä kautta käsitteet ja havainnot ovat huomattavasti konkreettisempia kuin aikuisen. Näistä syistä onkin tärkeää pyytää lasta piirtämisen jälkeen kertomaan kuvastaan. Tähän riittää kehoitus ”kerro minulle kuvasta”, mutta myös tarkennetut kysymykset kuvassa esiintyvistä henkilöistä tai esineistä ovat hyväksytyjä. (Salminen 2005, 57-65.)

Uskomme, että kuvista meidän on mahdollista tavoittaa lapsen ääni. Vaikka kuvien tulkinnessa on kulttuurillisia eroja uskomme, että pystymme poimimaan kuvien visuaalisesta sanomasta sekä siitä, mitä lapset ovat meille kuvista kertoneet, kuvien välittämän oleellisimman sisällön. Tarkoituksenamme on tulkita ja ymmärtää lasten antamia merkityksiä eri asioille sekä tehdä näistä piirroksista sekä heidän kertomuksistaan piirustuksistaan johtopäätöksiä turvapaikanhakijalasten elämästä vastaanottokeskuksessa.

7 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Maahanmuuttajalapsi tai turvapaikanhakijalapsi on käsitteenä hankala. Kyseisistä lapsista koostuva ryhmä on liian heterogeeninen, jotta sitä voisi määritellä yhdellä sanalla. Tarkoituksenamme ei olekaan yleistää saamaamme tietoa koskemaan kaikkia turvapaikanhakijalapsia, vaan tavoitteenamme on pyrkiä lisäämään tietoa siitä, minkälaisia ilmiöitä turvapaikanhakijalasten elämismaailmassa mahdollisesti saattaa ilmetä. Tässä luvussa esittelemme niitä asioita, jotka ovat nousseet esiin lasten kokemusmaailmasta meidän tutkimuksessamme.

Keskitymme tulkinnassamme tarkastelemaan kuvissa ilmeneviä sisältöjä sekä niistä tekemiämme havaintoja ja merkitysyhteyksiä. Vaikka pyysimmekin lapsia kertomaan piirtämiensä kuvien sisällöistä, ovat kuvista tekemämme tulkinnat meidän näkemyksiämme heidän kuvaamasta todellisuudesta. Kuva itsessään on vain tekijänsä tuotos, jonka kuvapinnan jokainen katsoja näkee samanlaisena. Yksilölliset tavat katsoa kuvaa aiheuttavat sen, että jokainen katsoja kokee kuvan omalla tavallaan ja antaa sille merkityksiä sekä tulkitsee sitä omista lähtökohdistaan. (Ahjopalo-Nieminen 1999, 17; Kotkavirta 2009, 49.) Emme myöskään tulkitse kuvia psykologisesta emmekä kuvataiteellisesta näkökulmasta, koska tämä ei ole tutkimuksemme kannalta tarkoituksenmukaista, eikä meillä koulutuksemme puolesta olisi näihin ilmiöihin riittävää pätevyyttä. Pääasiallisena tarkoituksenamme ja kiinnostuksen kohteenamme on nostaa esiin piirustuksissa olevia asioita ja ilmiöitä.

Lapset piirsivät jokainen viisi eri tehtävänannon mukaista piirustusta. Näin ollen analysoitavia piirustuksia kertyi meille 40 kappaletta. Tämän lisäksi aineistonaamme on 167 valokuvaa. Otettujen valokuvien määrä vaihteli lapsikohtaisesti 15 ja 26 kappaleen välillä. Kuvista listasimme ensin niihin piirrettyjä asioita. Koska olimme pyytäneet lapsia kertomaan piirustuksistaan niiden piirtämisen jälkeen, saatoimme myös listata kuvissa tapahtuvia toimintoja kuten leikkiminen tai nukkuminen. Kiinnitimme myös huomiota kuviin piirrettyjen ihmisten ilmeisiin. Tämän jälkeen lähdimme ryhmittelemään kuvista löytyneitä asioita aihepiirien mukaan. Saimme aikaan kymmenen erilaista aihepiiriä, jotka ovat: ihmiset, luontoon liittyvät asiat, rakennukset ja paikat, eläimet,

kulkuvälineet, leikkikalut, tekemiset, tunteet, ammatit ja sekalaista. Sekalaiset-ryhmään päädyimme, koska kuvista löytyi yksittäisiä, irrallisia asioita, joita ei voinut liittää mihinkään edellä mainituista ryhmistä. Tällaisia olivat sydän, mekko, pelastusrengas, keppi, tarjotin, kakku ja matematiikan tunti. Samanlaisen analyysin suoritimme saamillemme valokuville. Näistä poimimme yhteensä 72 erilaista asiaa tai tekemistä. Yksittäiset tavarat kuten nukke tai leikkiauto luokittelimme jo tässä vaiheessa yleiskäsitteen leikkikalu alle. Myös valokuvista listasimme ihmisten ja asioiden lisäksi tekemisen muotoja sekä mahdollisia kuvissa ilmeneviä ilmeitä ja sitä myötä tunnetiloja. Nämä saadut asiat luokittelimme kymmeneksi ryhmäksi: ihmiset, luontoon liittyvät asiat, rakennukset ja paikat, huonekalut, kulkuvälineet, leikkikalut ja muut harrastusvälineet, tekniikka, tekemiset, ilmeet ja tunteet sekä sekalaista.

Osa piirustuksista oli tarkasti ja yksityiskohtaisesti piirrettyjä. Osa taas oli pelkistetympiä, joissa yksityiskohtia ei juuri ollut kuvattu ja ihmiset oli piirretty tikku-ukkoina. Tämä ei välttämättä tarkoita, että kyseiset lapset olisivat nähneet tehtävän vähemmän tärkeänä tai muuten halunneet kuvata kyseistä asiaa toisia suppeammin, vaan taustalla saattaa olla lapsen totuttu tapa piirtää tai kokemus siitä, että omat kuvataiteelliset taidot eivät riitä parempaan suoritukseen.

Seuraavissa luvuissa valotamme saamiamme tutkimustuloksia. Ensimmäisessä luvussa luomme katsauksen turvapaikanhakijalasten kuvauksiin heidän kotimaastaan. Toisessa luvussa kerromme, minkälaisena turvapaikanhakijat kokevat piirustuksissaan vastaanottokeskuksessa asumisen ja valotamme todellisuutta, jossa lapset elävät. Tähän kappaleeseen sisältyy lasten näkemys sekä asumisen parhaista puolista että sen aiheuttamat ongelmatilanteet. Kolmannessa luvussa keskitytään turvapaikanhakijalasten ajatuksiin tulevaisuudesta ja siitä, missä he näkevät itsensä aikuisina. Neljännessä luvussa kerromme lasten ottamista kuvista arkielämästään vastaanottokeskuksessa.

7.1 Koti ja luonto mietteissä kotimaasta

Lasten piirustuksissa korostui kodin merkitys. Oman kodin oli kuvaansa piirtänyt kuusi lasta. Kaikki lapset olivat kuvanneet sekä itsensä että muut kuvassa esiintyneet henkilöt hymyilevinä, josta päättelimme heidän olevan myös iloisia ja hyväntuulisia. Näiden lisäksi luonnolla sekä ulkoilmalla oli keskeinen asema kuvissa. Kaikki lapset olivat piirtäneet itsensä ulkoilmaan. Kaikista näistä kuvista löytyi myös muita ulkoilmaan ja luontoon liittyviä asioita. Lapset olivat

kuvanheet piirustuksissaan puita, maaperää ja muuta kasvillisuutta sekä eläimiä. Kaikissa piirustuksissa on kuvattu jotakin tekemistä, joista leikkiminen nousee yleisimmäksi. Leikkimisen muotoja ovat leijan lennätys sekä yhteiset pihapelit. Piirustuksista löytyy välillisiä viittauksia lapsille luultavasti tärkeisiin henkilöihin, jotka ovat jääneet heidän kotimaahansa. Yhden lapsen piirustuksessa on enon koira ja toisen lapsen piirustuksessa isän auto. Niin eno kuin isäkin ovat edelleen kyseisten lasten kotimaassa.

Löysimme ensimmäisistä piirustuksista yhteensä 38 erilaista asiaa, tunnetta tai tekemistä. Jatkossa tässä tutkimuksessa käytämme näistä yhteistä nimitystä yksikkö. Listauksen jälkeen ryhmittelimme löytämämme yksiköt aiemmin mainitsemiimme kymmeneen ryhmään. Analysoinnissa hankaluuksia aiheutti yhden lapsen työ, joka mielestämme ei vastannut täysin tehtävänantoa. Lapsi oli ollut vain hetken Suomessa, joten emme olleet täysin varmoja, oliko hän ymmärtänyt tehtävänannon oikein. Toisaalta lapsen kuvallinen ilmaisu saattoi olla vain muista lapsista poikkeavaa, joten päätimme pitää lapsen piirustuksen mukana aineistossa.

Oman itsensä lisäksi lapset ovat piirtäneet kuviinsa muita ihmisiä melko vähän. Erityisesti perheenjäsenten puuttuminen kuvista kiinnitti huomiomme. Ainoastaan kaksi lasta oli piirtänyt kuvaansa sisaruksen tai useamman. Kahden lapsen piirustuksessa korostuivat kaverit sekä toimiminen heidän kanssaan. Puolet lapsista ei ollut piirtänyt kuvaansa itsensä lisäksi muita henkilöitä.

Esimerkkinä näistä piirustuksista käytämme alla olevaa pojan piirustusta (piirros 1). Hänen piirustuksestaan käy hyvin ilmi kaikille piirustuksille tyypilliset piirteet. Hän on kuvannut piirustuksessaan itsensä leikkimässä oman kodin pihalla enonsa koiran kanssa. Hän on myös yksityiskohtaisesti kuvannut kotimaansa, suomalaisesta kasvillisuudesta eroavaa, kasvillisuutta. Poika myös kertoi kuvan ulkopuolella olevista asioista. Talosta lähtevä kivipolku johtaa kanaliaa, jota kuvaan ei ole piirretty.

PIIRROS 1. Poika ja kotimaa.

Tulkitsemme kuvia niihin piirrettyjen yksiköiden perusteella. Mikäli tulkitsisimme kuvia psykologiselta kannalta, löytyisi mielenkiintoa herättävä asia yhdestä piirustuksesta, johon lapsi on piirtänyt itsensä, mutta on jättänyt piirtämättä itselleen suun.

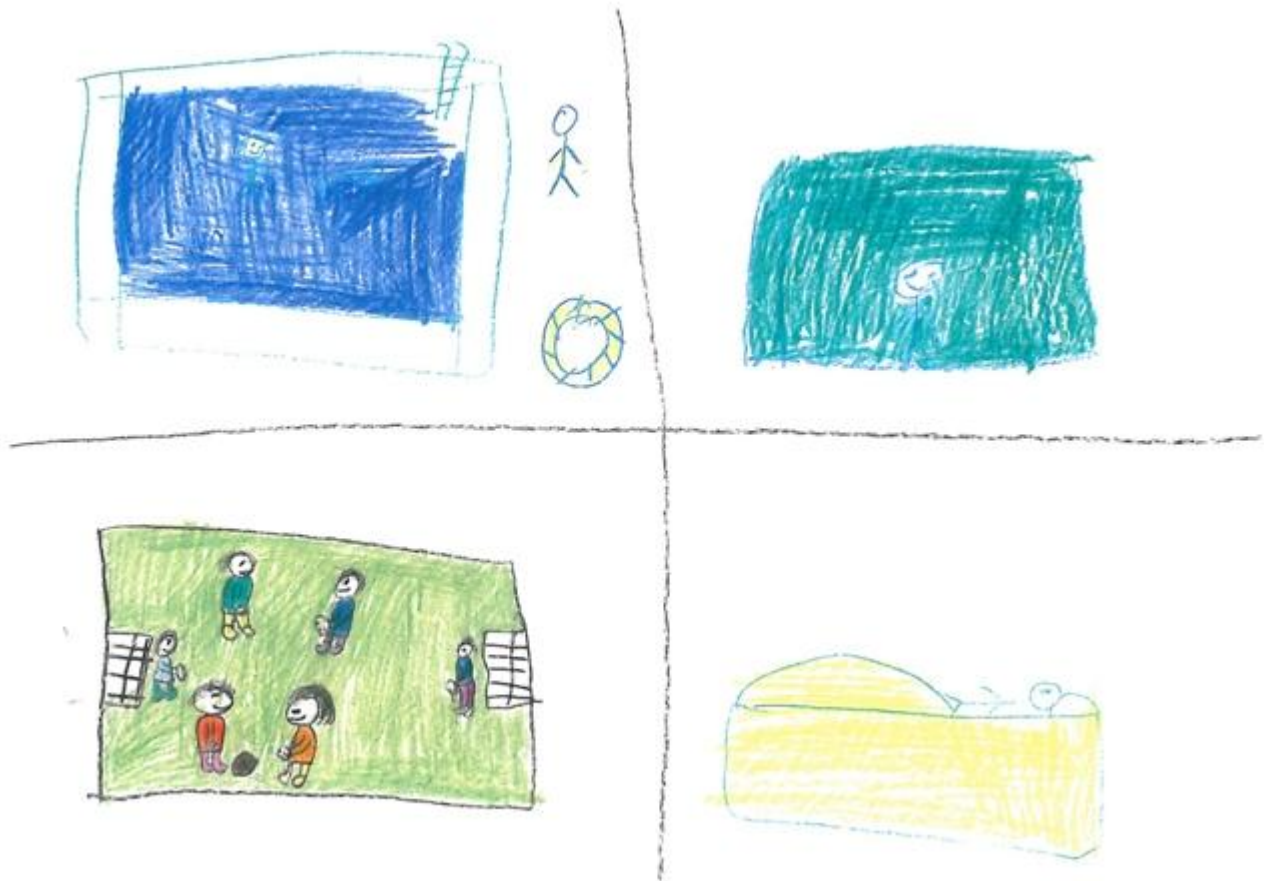
Emme tiedä tarkasti niitä lähtökohtia, joista tutkimamme lapset ovat pakoon lähteneet. Emme tiedä niitä syitä, joiden vuoksi lasten perheet ovat lähteneet kotimaastaan hakemaan turvapaikkaa toisesta maasta. Useimmiten paon taustalla on kuitenkin sotaa, vainoja sekä muita epämieluisia kokemuksia. Mielenkiintoista piirustusten kannalta on se, että yksikään lapsi ei ollut piirroksessaan kuvannut minkäänlaisia kielteisiä tai vaikeita olosuhteita kotimaastaan – tai ainakaan me emme löytäneet piirustuksista mitään tällaiseen viittaavia asioita.

7.2 Yhteisöllisyys hyvässä ja pahassa

Lasten piirustuksissa korostuu yhdessä tekeminen. Yhdessä tekemisen muotoja ovat pelaaminen ja leikkiminen sekä erilaiset liikunnalliset aktiviteetit. Erityisesti jalkapallo nousee yhdistäväksi tekijäksi. Tämä löytyy neljän lapsen piirustuksesta. Tolonen (2006), joka on omassa tutkimuksessaan maininnut jalkapallon olevan tutkimiaan kansallisuuksia (suomi, ghana, isobritannia, tansania) edustavien lasten selkein suosikkiharrastus, toteaa myös, että jalkapallo on yksittäisenä ilmiönä huomattava ihmisiä globaalisti yhdistävä asia. Toinen yhdistävä tekemisen muoto on uiminen, jota on piirustuksessaan kuvannut kaksi lasta. Toinen hallitseva ilmiö piirustuksissa on ihmisten paljous. Ainoastaan yksi lapsi on piirtänyt itsensä yksin kuvaan. Muissa kuvissa piirrettyjen ihmisten määrä vaihtelee neljästä kolmeenkymmeneen. Vaikka piirustuksissa on kuvattu paljon ihmisiä, on sukulaisten osuus kuvatuista henkilöistä vähäinen. Ainoastaan kolmen lapsen piirroksessa esiintyy sisaruksia ja muita sukulaisia ei piirroksissa esiinny. Suuri osa piirustuksissa kuvatuista henkilöistä ovat muita vastaanottokeskuksessa asuvia turvapaikanhakijoita ja ikätovereita. Toisin kuin kotimaapiirroksissa, kodin tai tässä tapauksessa vastaanottokeskusrakennuksen merkitys ei korostu. Ainoastaan kolme lasta on kuvannut rakennuksen piirustuksissaan. Tutkiessamme piirustuksissa olevia ihmisiä havaitsimme heidän olevan yleisilmeeltä hymyileviäisiä.

Vastaanottokeskuksessa asumista kuvaamaan olemme valinneet tytön piirustuksen (piirros 2). Hän on jakanut oman kuvansa neljään osaan, kuvaten jokaisessa osassa erilaisia toimintoja. Hänen kuvastaan löytyvät kaksi kaikkien lasten keskuudessa suosittua aktiviteettia, jalkapallo sekä uiminen. Tämän lisäksi hän on kuvannut myös vastaanottokeskusasumisen toimettomamman puolen. Oikeassa yläkulmassa hän on kuvannut itsensä istumassa toimettona sohvalla sekä oikeassa alakulmassa nukkumassa omassa sängyssään.

PIIRROS 2. Tyttö ja vastaanottokeskus.

Urpolan (2000) tekemässä tutkimuksessa turvapaikanhakijoiden vastauksissa korostui vastaanottokeskuksen tarjoama turva. Turvallisuuden tunne myös lisäsi tyytyväisyyttä vastaanottokeskusasumista kohtaan. Tyytyväisiä oltiin myös vastaanottokeskuksen tarjoamiin toimintamahdollisuuksiin, jotka koettiin riittäviksi. Omassa tutkimuksessamme havaitsimme myös, että toimintamahdollisuuksiin oltiin tyytyväisiä ja niitä kuvattiin mieluisimpina asioina vastaanottokeskuksessa asumisessa. Mieleiseksi tekemiseksi koettiin jalkapallo, uiminen, kavereiden kanssa leikkiminen, keinuminen sekä pyöräily. Näiden asioiden ohella vastaanottokeskuksen leikkipaikka sekä läheinen ympäristö ja luonto nousivat merkityksellisiksi asioiksi lasten piirustuksissa.

7.2.1 Leikki ja yhdessä tekeminen

Lasten piirustuksissa 'mitä hyvää vastaanottokeskuksessa asumisessa on', korostui leikin ja yhdessä tekemisen merkitys. Kyseisessä vastaanottokeskuksessa ulkona on mahdollisuuksia pyöräillä, pelata jalkapalloa sekä leikkiä yhteisellä piha-alueella keinuen tai hiekkalaatikolla. Vuodenaikojen sekä säätilojen vaihtelun vuoksi ulkona leikkiminen ei kuitenkaan aina ole mahdollista. Edellä mainittujen mielekkäiksi koettujen asioiden ohessa korostuu ikätoverien merkitys lasten arkielämässä.

Alla oleva kuva (piirros 3) on tytön kuvaus siitä, mikä on mieluisaa tekemistä vastaanottokeskuksessa. Hän on piirtänyt keinuihin kaksi ystäväänsä. Tämä on hyvin tyypillinen kuva kyseisestä tehtävänannosta. Samantyyppisiä kuvia esiintyi aineistossa viisi kappaletta.

PIIRROS 3. Tyttö ja vastaanottokeskuksen mieluisat asiat.

Valitsemamme kuva sekä samantyyppisten piirrosten yleisyys tutkimusaineistossamme poikkeaa Lähteenmäen (2012) tekemistä havainnoista kenttäjaksoltaan vastaanottokeskuksessa. Hänen mukaansa vastaanottokeskuksen piha-alueilta ei yleensä löytynyt leikkitelineitä tai keinoja, joissa lapset olisivat voineet leikkiä. Vastaanottokeskusten varustelutasossa sekä ympäristöllisissä ominaisuuksissa on paikkakohtaisia eroja, mutta kuten saamistamme tuloksista sekä Lähteenmäen havainnoista voidaan päätellä, on ja olisi leikkipaikoille varmasti käyttöä.

Teimme Lähteenmäen (2012, 291) kanssa samansuuntaisia havaintoja siitä, että sisällä olevat yhteiset leikkitilat ovat lukittuja ja avoinna vain tiettyinä aikoina. Lasten piirustusten sekä tekemiemme havaintojen perusteella on perusteltua sanoa, että yhteinen sisällä oleva leikkitila olisi lapsille tärkeä. Ymmärrämme kuitenkin myös tästä aiheutuvat haasteet. Lelujen pysyminen ehjänä sekä niiden säilyttäminen sovitussa tilassa saattavat aiheuttaa ongelmia. Lasten runsaan lukumäärän vuoksi myöskään riitatilanteilta tuskin välttyään. Tilaan kaivattaisiinkin ehdottomasti valvovia aikuisia joko vastaanottokeskuksen työntekijöistä tai lasten vanhemmista.

Koulua lapset käyvät mielellään, mutta läksyistä selviytyminen on joillekin lähes mahdotonta. Parhaiten koulussa pärjäävät sellaiset lapset, joiden kielitaito on riittävän hyvä ja jotka ovat aloittaneet koulunkäynnin Suomessa jo alakoulussa. Heidänkin, kuten kaikkien muiden turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalasten, keskittymistä koulussa vaikeuttavat puutteellinen kielitaito ja vaikeat oppisisällöt sekä omien ja perheen asioiden murehtiminen. (Helander & Mikkonen 2002, 124.) Simulan havainnot harjoittelujaksolta ovat samansuuntaisia. Lasten itsenäinen selviytyminen läksyistä on äärimmäisen haasteellista. Vanhemmilla ei ole riittävästi kielitaitoa tai muuten riittävästi osaamista auttaa lapsia heidän kotitehtävissään. Ohjaajilla ei aina ole ajallisesti mahdollisuutta tukea lasten kotitehtävien tekoa. Lapset ovat pääosin motivoituneita koulunkäyntiä kohtaan ja kokevat huonoa omatuntoa siitä, etteivät pysty itsenäisesti huolehtimaan kotitehtävistään.

7.2.2 Riitoja ja tekemisen puutetta

Tekemisen puute, lasten sekä perheiden väliset riidat, yksityisyyden puute sekä lähekkäin asuminen nousivat esiin arjen hallintaan ja sen ongelmallisuuteen liittyvinä asioina. Jo aiemmin mainittu toimettomuus korostui vastaanottokeskuksessa asumisen ikävissä puolissa. Lasten kertoman

perusteella erityisesti loma-ajat olivat epämieluisia mielekkään tekemisen puutteen vuoksi. Mielekkään tekemisen puute konkretisoitui meille myös aineiston keruumme aikana. Saapumisemme vastaanottokeskukselle oli lapsille päivän odotettu tapahtuma, koska heille oli luvassa järjestettyä tekemistä. Pienemmät lapset, jotka eivät osallistuneet tutkimukseen, jäivät harmissaan oven ulkopuolelle odottamaan. Erilaisten kulttuurien kohtaamisen haasteet näkyivät lasten piirustuksissa riitatilanteina sekä eristäytymisenä muista kulttuureista oman perheen keskuuteen. Piirustuksissa suurin osa lapsista on surullisen näköisiä. Osa näissä piirustuksissa kuvatuista lapsista itkee ja toinen piirustuksissa kuvattu tunnetila on viha. Yksi lapsi puhui hulluudesta kertoessaan omasta piirustuksestaan.

Ahvenainen (1994) on tutkimuksessaan haastatellut vastaanottokeskuksessa työskenteleviä henkilöitä ja sitä kautta muodostanut käsitystä turvapaikanhakijoiden hyvinvoinnista. Tutkimuksessa Oulun vastaanottokeskuksen työntekijöiden puheista nousi esiin useita haasteita, jotka näyttäytyvät turvapaikanhakijoiden arjessa. Seuraavassa listaamme Ahvenaisen (1994) löytämiä ilmiöitä, jotka ovat oman tutkimuksemme kannalta merkityksellisiä.

1) Arkielämä ja sen hallinta. Tämä pitää sisällään erilaisia asumiseen liittyviä ristiriitatilanteita, joissa kulttuurien väliset toimintatavat ja rituaalit törmäävät. Tällaisia saattavat olla esimerkiksi poikkeuksellisen myöhäinen ajankohta valmistaa ruokaa tai katsoa televisiota kovalla äänellä, yhteisten pesutilojen käyttöjärjestelyt tai tekemisen puute. Tekemisen puute taas saattaa olla syynä tai seurauksena myöhäiselle ajankohdalle tehdä asioita. Kun tekemistä ei ole, menettää vuorokausirytmii merkityksensä. Turvapaikanhakijat saattavat nukkua päivät ja valvoa yöt. Yöllinen metelöinti häiritsee erityisesti lapsia, joille säännöllinen vuorokausirytmii ja uni ovat tärkeitä, jotta he jaksavat koulussa.

2) Pakolaisuuden kantaminen. Tähän liittyvät epävarmuus tulevaisuudesta sekä epätietoisuus oman maan tilanteesta sekä siellä asuvista sukulaisista. Joistakin maista tiedon saaminen on vaikeampaa ja suomalaisesta uutisoinnista he ymmärtävät vain osan. Pelkästä kuvallisesta lähteestä on vaikea saada selvyyttä maan tilanteesta. Epävarmuus tulevasta ja odottaminen myös lamaannuttavat turvapaikanhakijoita. Mielekkään tekemisen puute osaltaan lisää tätä lamaannusta. Alun toiveikkuus muuttuu odottamisen myötä surullisuudeksi ja toimettomuudeksi. Toimettomuuden lisäksi vaikeiden kokemusten kantaminen ja käsittely lisäävät lamaannusta.

3) Erilaisten kulttuurien kohtaaminen. Haasteita syntyy sekä sopeutumisessa uuteen kulttuuriin, mutta myös vastaanottokeskuksessa asuvien eri kulttuurien edustajien kanssa. Ongelmia aiheutuu, kun ei ole yhteistä kieltä tai vieraan kulttuurin tuntemus puuttuu. Myös uskonnon harjoittamiseen ja

siihen liittyvät tavat saattavat aiheuttaa ongelmia. Lisäksi naisen ja miehen erilainen asema vähemmistökulttuurissa valtakulttuuriin nähden saattaa poiketa ja täten aiheuttaa ongelmia.

Alla oleva pojan piirustus (piirros 4) on kuvaus kiusaamistilanteesta. Lapset ovat leikkimässä ja yhdeltä lapselta on viety pipo. Kyseinen lapsi on surullinen ja itkee, kun taas muut lapset nauravat tapahtumalle.

PIIRROS 4. Poika ja vastaanottokeskuksen ikävät asiat.

Helander ja Mikkonen (2002) nimeävät lasten ja nuorten kokemiksi vaikeuksiksi koti-ikävän ja huolen perheestä, epätietoisuuden omasta ja perheen kohtalosta, surun ja vaikeat muistot sekä kieli- ja sopeutumisvaikeudet. Lapset ja nuoret oireilevat eri tavoin näihin vaikeisiin asioihin. Yleisiä oireita ovat unettomuus sekä painajaiset. Myös päänsärky, mahakivut, keskittymisvaikeudet sekä änkytys ovat tavallisia oireita turvapaikanhakijalasten keskuudessa. Lukkaroisen (2005) mukaan usein myös rauhattomuus ja levottomuus lisääntyvät turvapaikanhakijoiden keskuudessa. Näitä

ilmiöitä ei tullut esiin lasten piirustuksista, mutta Simulan harjoittelujaksolla erityisesti jatkuva päänsärky ja toistuvat mahakivut olivat useammalla lapsella tavallisia ilmiöitä. Lapset olivat usein myös väsyneitä, mikä saattoi unettomuuden lisäksi johtua siitä, että asukkaiden päivärytmit olivat hyvin erilaisia ja yöllä metelöivistä asukkaista johtuen kaikki lapset eivät pystyneet nukkumaan kunnolla öisin.

Kuten Ahvenainenkin (1990) totesi, myös Urpola (2000) on havainnut tutkimuksessaan turvapaikanhakijoiden yhteisasumisen aiheuttavan hankaluuksia vastaanottokeskusasumisessa. Myös hänen mukaansa pakolaisuuden mukanaan tuomat raskaat elämäkokemukset vaikeuttavat turvapaikanhakijan elämää. Omassa tutkimuksessamme vastaanottokeskusasumisessa ongelmallisiksi tilanteiksi nousivat myös yhteisasumisesta aiheutuvat hankaluudet. Lapset kuvaavat piirustuksissaan vastaanottokeskusasumisen ikävimmäksi ilmiöksi riitatilanteet sekä sen, jos toinen lapsi on kiusannut. Näitä tilanteita on kuvattu aiheutuvan yhteisessä jalkapallopelissä sekä muissa yhteyksissä. Kiusaaminen ja riitatilanteet kuvataan sekä sanallisena riitelynä että fyysisenä vahingontekona. Vahingontekovälineenä käytetään keppejä. Myös Simula on tehnyt harjoittelujaksollaan samansuuntaisia havaintoja riitatilanteiden sekä kiusaamisen ongelmallisuudesta. Lapset ratkovat usein erimielisyyksiään fyysisin keinoin yhteisen kielen puuttuessa. Lyömisen ja potkimisen lisäksi sylkeminen on yleinen keino hyökätä tai puolustautua riitatilanteissa. Näiden keinojen käyttäminen aiheuttaa muutamille lapsille ongelmatilanteita koulussa. Lasten rooli korostuu myös aikuisten välisissä riidoissa. Muuten keskenään hyvin toimeentulevat lapset saattavat suhtautua vihamielisesti toisiaan kohtaan, mikäli heidän vanhempansa eivät ole hyvissä väleissä. Riidan aiheena saattavat olla muun muassa erilaiset tavat kasvattaa lapsia tai harjoittaa samaa uskontoa. Lähteenmäkikin (2006) listaa vastaanottokeskuksen ongelmatilanteiksi poliittiset ja etniset kiistat, yleisen levottomuuden, ahtauden sekä eristyneisyyden. Myös Salo (2012), joka on tutkinut arkipäivää vastaanottokeskuksessa, listaa yhdeksi ongelmalliseksi tilanteeksi lasten riidat. Vastaanottokeskusten asuinhuoneet ovat pieniä, joten lapset vaeltelevat käytävillä yksin tai suurissa lapsijoukoissa. Lapsijoukkojen mukana ei yleensä kulje aikuisia ja suuressa joukossa syntyy usein riitoja. Riitoja ratkomaan haetaan usein keskuksen työntekijöitä, vaikka se ei kuulukaan heidän työnkuvaansa. Perheiden lapset ovat keskuksessa vanhempiensa vastuulla. Usein kuitenkin vanhempien kielitaito ei ole riittävä lasten riitojen selvittelyyn tai heillä on keskinäisiä riitoja, joiden vuoksi eivät halua selvittää lastensa riitoja.

7.3 Toiveissa tulevaisuus Suomessa

Lasten piirustuksissa korostuu Suomessa asuminen sekä suomalaisuus. Lasten piirustuksissa on viittauksia sekä heidän nykyiseen asuinkuntaansa että heidän kanssaan tällä hetkellä asuviin ihmisiin. Lasten kertoessa kuvista, viittauksia ilmenee myös muihin paikkakuntiin Suomessa, joilla asuu lasten sukulaisia tai vanhempien tuttavvia. Myös Helanderin ja Mikkosen (2002) tutkimuksessa sopeutuminen Suomeen ja siteet täällä kuvastuvat lasten ja nuorten tulevaisuudensuunnitelmista. Lapset ja nuoret näkevät, että heidän elämänsä ainakin toistaiseksi on täällä. (Helander & Mikkonen 2002, 118.)

Lapsista kuusi kuvasi itsensä asumassa Suomessa. Yksi poika piirsi itsensä omaan kotimaahansa ja yksi tyttö ei sijoittanut itseään mihinkään paikkaan. Hänenkin kuvassaan on kuitenkin viittaus Suomeen kuvassa olevan Suomessa asuvan henkilön kautta. Tässä kohtaa tutkimustuloksemme eroaa Helanderin ja Mikkosen (2002) tutkimuksesta. Heidän havaintojensa mukaan useimmat nuoret haluaisivat palata kotimaahansa opiskelujen jälkeen ja olla hyödyksi kotimaalleen. Vain harvat haluaisivat jäädä lopullisesti Suomeen. Heillä on huolenaiheita sekä kotimaahan paluuseen että Suomeen jäämiseen liittyen. Jotkut ovat sitä mieltä, ettei paluu kotimaahan ole koskaan mahdollista sen vaarallisuuden vuoksi. Tämä ristiriitainen tulos saattaa osaksi selittyä sillä, että Helander ja Mikkonen (2002) ovat tutkineet 11–25 -vuotiaita lapsia ja nuoria. Heidän tulevaisuudensuunnitelmansa ovat todennäköisesti jäsentyneempiä ja realistisempia kuin tutkimukseemme osallistuneilla, iältään huomattavasti nuoremmilla lapsilla.

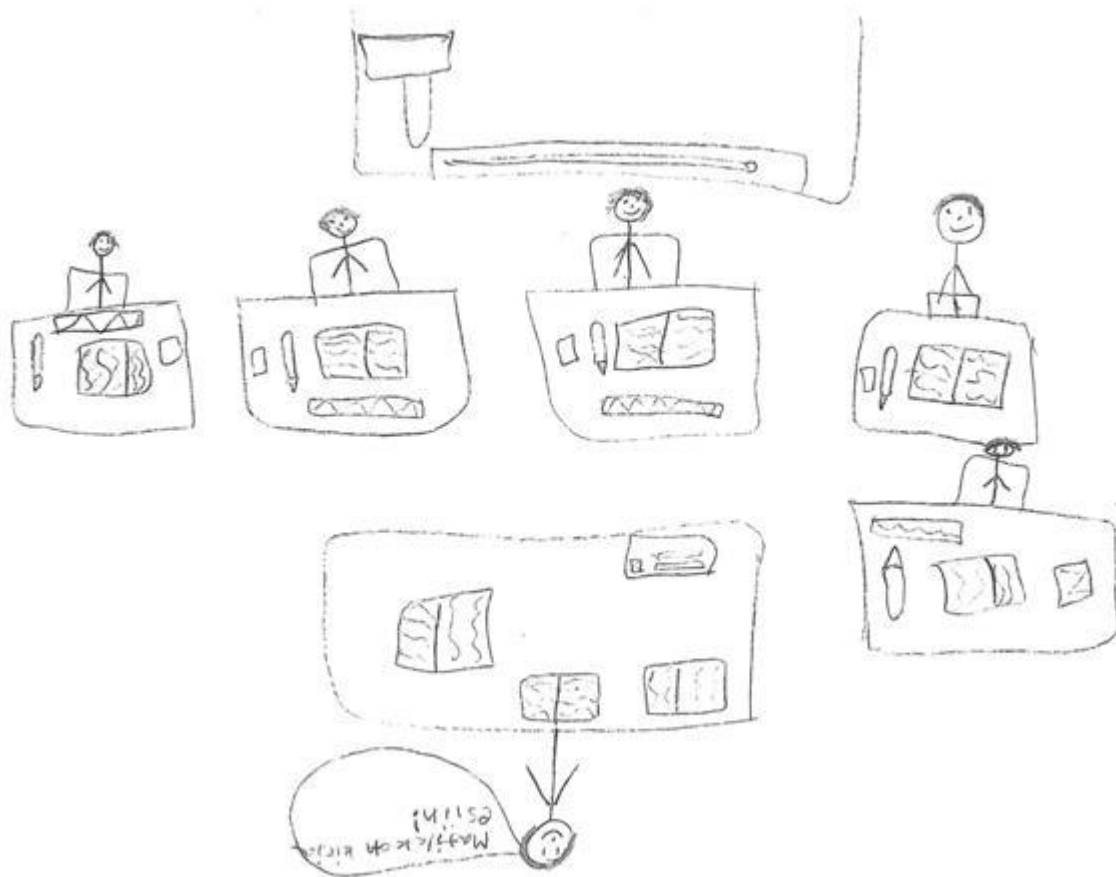
Aineistossamme lasten toiveammatit nousevat esiin. Haaveammateiksi lapset ovat piirtäneet poliisin ja opettajan. Mielestämme poliisin haaveammatti tuntuu ristiriitaiselta. Poliisi on viranomainen, joka käy tarvittaessa vastaanottokeskuksella ratkomassa äärimmäisyyksiin karanneita riitatilanteita sekä hakemassa kotimaahan käännyttäviä turvapaikanhakijoita. Näissä tilanteissa poliisi näyttäytyy sekä turvallisuutta tuovana mutta myös pahana ja ehkä pelkoa herättävänä henkilönä. Toisaalta taas kuvissa esiin tulleet haaveammatit sekä opettaja että poliisi, edustavat niitä harvoja näkyviä ammattiryhmiä joiden kanssa turvapaikanhakijalapset ovat toistuvasti tekemisissä. Helander ja Mikkonen (2002) ovat tutkimuksessaan todenneet, että pakolaislapset kokevat opiskelujen jatkamisen Suomessa tärkeäksi. Opiskelujen jatkaminen mahdollistaa heille ammatin hankkimisen. Heidän haaveissaan on muun muassa sairaanhoitajan, lääkärin, arkkitehdin, rakennusmiehen, poliisin, vaatesuunnittelijan ja kosmetologin ammatit. Muutamat pojat haaveilevat

myös jalkapalloilijan ammatista. Myös Lönnrothin ja Pirosen (2011) tutkimuksen tuloksissa korostuu maahanmuuttajanuorten halu käydä koulua sekä hankkia itselleen ammatti. Myös Tolonen (2006) on tutkiessaan neljää eri kansalaisuutta edustavien lasten tulevaisuuskuvia havainnut, että heidän joukossaan toiseksi suosituin haaveammatti on poliisi.

Yksi asia, joka nousee selkeästi esille lasten piirustuksista, on oma auto. Tämä korostuu sekä niiden lasten piirustuksissa, jotka ovat piirtäneet itsensä Suomeen, mutta myös sen lapsen piirustuksessa, joka on piirtänyt itsensä omaan kotimaahansa. Oman auton merkitys saattaa korostua, koska vastaanottokeskus sijaitsee syrjäisessä paikassa ja kulkuyhteydet sieltä ovat hyvin vähäiset. Toisaalta näyttää myös siltä, että oma auto on lasten mielestä merkki varallisuudesta. Piirustuksissa olevat autot eivät ole vain autoja, vaan useampi lapsi korosti kertoessaan piirustuksestaan, että hän ajaa kuvassa hienoa autoa. Autolla kuljetaan töihin, sukulaisten luo sekä discoon. Kahden lapsen piirustuksessa näkyy myös heidän haaveammattiinsa liittyvä poliisiauto. Myös Lähteenmäen (2006) tutkimuksesta löytyy tulevaisuudenhaaveista auto. Yksi poika on piirtänyt itsensä kuvaan, jossa hän isona ajaa Audia. Auto on hänen mukaansa avoauto ja kulkee nopeasti.

Tulevaisuuspiirustuksista poimimme esimerkiksi tytön kuvan (piirros 5). Hän on tutkimusjoukkomme vanhimmasta päästä ja täten hänen tulevaisuuden haaveensa ovat todennäköisimmin parhaiten jäsentyneet. Tämä näkyy myös hänen piirustuksestaan. Hän on piirtänyt itsensä luokanopettajaksi matematiikan tunnille. Hän kertoo toimivansa opettajana Tampereella, jossa hän myös asuu, mutta ei osaa nimetä, keiden kanssa. Epärealistisuutta piirustuksessa edustaa se, että kyseinen tyttö on nimennyt oppilaikseen vastaanottokeskuksessa hänen kanssaan tällä hetkellä asuvia ikätovereitaan.

PIIROS 5. Tyttö ja tulevaisuus.

Kaikki lapset ja nuoret eivät osaa suunnitella tulevaisuuttaan tai heillä on epärealistisia suunnitelmia tulevaisuuden suhteen (Helander & Mikkonen 2002, 118). Tämä näkyy tutkimuksessamme oikeastaan ainoastaan pienimpien lasten piirustusten ja heidän niistä kertoman välisenä ristiriitana. Lapset ovat kuvanneet piirustuksissa itsensä aikuisuuteen ja tekemään asioita, jotka lapsille eivät ole mahdollisia, esimerkiksi ajamaan autoa. Kuitenkin he itse kertovat olevansa kuvassa 7- tai 8-vuotiaita. Tämä kuitenkin johtuu todennäköisesti siitä, että lapset ovat iältään niin nuoria, etteivät vielä hahmota numeraalisesti, kuinka vanha on aikuinen ja ilmoittavat vain jonkin heille tutun luvun.

7.4 Perhe ja tiivis yhteiselo vastaanottokeskuksen arjessa

Suurin yksittäinen aihe, jota lapset ovat valokuvanneet, ovat heidän perheenjäsenensä, erityisesti sisarukset. Yhteensä perheenjäseniä on kuvattu 72 valokuvassa. Perheenjäsenten valokuvaaminen ei ole vain määrällisesti yleisin aihe, vaan se toistuu myös jokaisen lapsen ottamissa valokuvissa. Perheenjäseniä on kuvattu arkipäiväisissä toimissa kuten ruoanlaitossa, syömässä, nukkumassa ja juttelemassa muiden ihmisten kanssa. Heidän kanssaan on myös otettu yhteiskuvia, joista välittyy kuvan katsojalle lämpö ja läheisyys. Saamaamme tulosta tukee Lönnrothin ja Piironen (2011) pro gradu -tutkielma, jossa he ovat tutkineet venäläistaustaisten maahanmuuttajalasten sopeutumista suomalaiseen kouluun sekä yhteiskuntaan. Heidän tutkimuksestaan käy ilmi, että perheen merkitys on lapsille suuri, kun puhutaan sopeutumisesta uuteen kotimaahan.

Yksi lasten valokuvissa toistuvasti esiintyneistä asioista on oma huone eli koti. Oma huonettaan on kuvannut yhteensä seitsemän lasta. Heidän kuvissaan tämä kohde toistui yhteensä 37 kertaa. Oman kodin kuvissa toistuu keskeisten huonekalujen kuten sohvan ja sängyn merkitys. Huoneista on myös kuvattu joitakin muita tärkeitä yksityiskohtia. Oma huone on oikeastaan ainoa paikka vastaanottokeskuksen sisätiloissa, jossa voi saada perheenkeskeistä yksityistä rauhaa. Koska oma koti on vain yhden huoneen laajuinen, tapahtuu perheen kaikki toiminta tässä samassa huoneessa. Valokuvista myös ilmeni, että vaikka ruoanvalmistus tapahtui yhteiskeittiössä, niin perheet ruokailivat kuitenkin omassa huoneessaan. Lähes yhtä paljon kuin omia huoneita, oli kuvattu myös yhteistä aulatilaa (31 valokuvaa). Yhteisestä aulatilasta löytyy muutama sohva, joilla niin aikuiset kuin lapset viettävät aikaansa.

Lasten valokuvissa korostuu eri perheiden sekä kulttuurien tiivis yhteisasuminen sekä vuorovaikutus. Omien perheenjäsenten lisäksi vastaanottokeskuksen muita asukkaita oli kuvattu yhteensä 41 valokuvassa. Pääasiassa perheen ulkopuoliset aikuiset on kuvattu aulan yhteistiloissa viettämässä aikaa yksin tai yhdessä sohvalla oleskellen. Muutamissa kuvissa aikuiset on kuvattu omissa huoneissaan oman perheensä kesken. Kuvissa, joissa on muita lapsia kuin kuvaajan sisarusia, lapset leikkivät, pelaavat ja harrastavat yhdessä. Myös poseeraavia yhteiskuvia muiden lasten kanssa on useita.

Valokuvista esiin nousevat harrastusmahdollisuudet ja yhteisen tekemisen mahdollisuudet ovat vähäisiä. Pääasiassa lapset oleskelevat käytävillä tai toisten lasten huoneessa. Aineistonkeruumme

ajoittui talviaikaan, joten piirustuksissa voimakkaasti esiin noussut jalkapallo ei tule esiin valokuvissa. Valokuvien perusteella lasten vapaa-ajan vietto talviaikaan painottuu sisätiloihin. Ainoastaan kolme lasta on kuvannut itseään tai kaveriaan myös ulkona. Näissä kuvissa harrastusmahdollisuuksia edustavat lukuisat polkupyörät sekä pihalla olevat lumivallit ja -kentät. Yhdessä kuvassa taustalla näkyy myös piirustuksissa useasti esiintynyt leikkipaikka keinuineen. Yleisen käytävillä oleskelun lisäksi lapset ovat kuvanneet itseään ja kavereitaan pelaamassa tietokonetta, pelaamassa pingistä sekä soittamassa sähköurkuja. Aikuiset on kuvattu käytävillä oleskelun lisäksi katsomaan televisiota sekä makaamaan sängyllä tai sohvalla. He näyttävät kuvissa huomattavasti passiivisempina kuin lapset.

Valokuvien perusteella on vaikea tehdä tarkempaa analyysia siitä, minkälaisia tunnetiloja kuvissa esiintyvillä ihmisillä on. Heidän ilmeensä ovat kuitenkin pääasiassa totisia, alakuloisia, apeita ja väsyneitä. Hymyileviä tai iloisia ilmeitä löytyy huomattavasti vähemmän. Hellyydenosoituksia halauksien muodossa kuvista löytyy kolme kappaletta. Erityisesti aikuiset ovat apean ja alakuloisen näköisiä. Lasten yleisilme on iloisempi.

Urpolan (2000) mukaan ongelmia vastaanottokeskuselämään tuovat asumisen laitosmaisuuksien sekä alkeellinen elinympäristö. Näiden asioiden ongelmallisuuteen emme pysty valokuvien perusteella ottamaan kantaa, mutta kyseiset ilmiöt tulevat esiin myös lasten ottamissa valokuvissa. Osa asuinhuoneista on hyvin askeettisia, sisältäen vain perushuonekalut. Käytäviltä kuvatut suljetut ovet, kolkot rappukäytävät, niukka sisustus sekä työntekijöiden suljettu, muista tiloista erotettu toimistohuone tuovat esiin vastaanottokeskuksen laitosisäisyyttä. Laitosisäisyyden ja alkeellisen elinympäristön kääntöpuolena lapset ovat kuvanneet yksittäisiä värikkäitä tai muulla tavalla esteettisesti kauniita kotoa löytyviä yksityiskohtia. Näiden lisäksi lapset ovat myös kuvanneet teknisiä laitteita kuten televisiota tai tietokonetta. Näitä esiintyi lasten valokuvissa yhteensä 17 kappaleessa. Erityisesti tietokoneen merkitys näistä kahdesta korostui. Tietokonetta valokuvien perusteella käytettiin lastenohjelmien katsomiseen Youtube-sivustolta, Facebookin käyttöön sekä yhteydenpitoon muualla asuvien sukulaisten kanssa Skype-puhelun välityksellä.

Yksityisyyden suojan vuoksi emme voineet liittää tutkimusraporttiin esimerkkejä otettujen valokuvien joukosta.

8 POHDINTAA

8.1 Yhteiskunnallinen näkökulma tutkimukseen

Tutkimuksessamme merkittäväksi tekijäksi turvapaikanhakijalasten arjessa vastaanottokeskuksissa nousi perhe. Perheen yhdessä pysyminen sekä perheen sisäinen hyvinvointi vastaanottokeskuksessa asumisessa auttaa jaksamaan epävakaassa elämäntilanteessa. Usein perheen vanhemmat sopeutuvat lapsiaan heikommin uuteen maahan. Lasten arki on jäsentyneempää ja osallistavampaa koulupäivien tuoman rutiinin vuoksi. Vastaanottokeskuksissa päivästä toiseen aikaansa kuluttavilla vanhemmilla on heikot lähtökohdat tukea lastensa sopeutumista uuteen yhteiskuntaan. Vaikka vastaanottokeskuksessa asuminen ei ennakoikaan tulevaa turvapaikkapäätöstä ja perustuu väliaikaisuuteen, olisi mielestämme tärkeää tukea myös aikuisten sopeutumista sekä tarjota heille sisältöä elämään, opiskelun, työn tai muun mielekkään tekemisen kautta. Perheen vanhempien voidessa hyvin, on heillä paremmat mahdollisuudet tukea lastensa kasvua ja kehitystä.

Vastaanottokeskuksessa asuminen on väliaikaista, jolloin siellä vietetty aika ei saisi venyä liian pitkäksi. Olemme sitä mieltä, että turvapaikkaprosessiin tulisi asettaa jonkinlaiset aikarajat hakemusten käsittelylle. Tällä tavoin valtion varat tulisi kohdennettua järkevämmiin sekä turvapaikkaprosessin aiheuttamaa henkistä kuormitusta ja epävarmuuden sietämistä helpotettaisiin. Tutkimuksessamme olleiden lasten Suomessa oloaika vaihteli muutamasta kuukaudesta yli kolmeen vuoteen. Yli kolme vuotta Suomessa olleet lapset ovat viettäneet elämästään lähes puolet Suomessa. Suurin osa heidän muistikuvistaan ja elämysmaailmastaan liittyy Suomeen. Mikäli tällainen perhe saa kielteisen turvapaikkapäätöksen, on mielestämme aiheellista kysyä, toteutuuko prosessissa lapsen etu? Kuinka monen lapsen edun mukaista on sopeutua ensin usean vuoden ajan uuteen kulttuuriin, luoda siteitä, käydä koulua ja yrittää rakentaa identiteettiä tämän kaiken keskellä ja sen jälkeen palata takaisin kotimaahan, jossa edessä on uudelleen kaikki sama? Ajatustamme tukee Lukkaraisen (2005) saama tulos siitä, että turvapaikanhakijat pitävät hakuprosessia liian pitkänä. Pitkä hakuprosessi taasen tuottaa ahdistusta ja stressiä. Lukkaraisen (2005) mukaan päätös turvapaikkahakemukseen tulisi antaa puolen vuoden kuluessa. Myös Ristimäki (2011) on sitä

mieltä, että mahdollisimman lyhyt vastaanottokeskuksessa vietetty, toivon ja epätoivon leimaama, perhe-elämän vaihe tukisi lasten asemaa ja heidän juurtumistaan.

Tutkimuksessamme vastaanottokeskuksessa asumisen huonoina puolina nousivat esiin toimetttömyys ja tekemisen puute. Tästä syystä olemmekin sitä mieltä, että perheen aikuisille ja lapsille tulisi tarjota mielekästä tekemistä heidän hyvinvointinsa edistämiseksi. Tämä kuitenkin muodostaa ristiriidan sen tosiasian kanssa, että turvapaikkapäätöksen lopputulosta ei voi ennakoita. Kuinka järkevää on luoda vahvoja siteitä paikkakunnalle, jossa vastaanottokeskus sijaitsee, jos turvapaikkapäätös onkin kielteinen.

8.2 Ajatuksia jatkotutkimuksista

Tutkimuksen aikana on herännyt useita kysymyksiä tutkimuksemme ulkopuolelta, joihin olisimme halunneet saada vastauksen. Osa näistä kysymyksistä on ollut oman tieteenalamme ulottumattomissa, liittyen muun muassa turvapaikkahakemusten käsittelyprosessiin. Kasvatustieteen näkökulmasta mielenkiintoista olisi seurata tutkimuksemme kohdejoukkona olleita henkilöitä. Olisi mielenkiintoista haastatella tutkimukseemme osallistuneita henkilöitä esimerkiksi kymmenen vuoden kuluttua ja tiedustella heidän sen hetkisiä sekä menneitä mielikuviaan vastaanottokeskusasumisesta. Mielenkiintoista olisi myös nähdä, miten tässä tutkimuksessa luodut mielikuvat kotimaasta sekä tulevaisuudesta kohtaisivat kymmenen vuoden kuluttua. Tämän tutkimuksen tekemistä osaltaan hankaloittaisi se tosiasia, että kaikki turvapaikanhakijat eivät saa myönteistä päätöstä, jolloin tässä tutkimuksessa olleiden henkilöiden jäljittäminen saattaisi olla haasteellista.

Edellisestä ajatuksesta johtaen mielenkiintoista olisi tutkia vastaanottokeskukseen saapuvien turvapaikanhakijalasten odotuksia vastaanottokeskuksessa asumisesta. Muutaman vastaanottokeskuksessa asutun kuukauden jälkeen sen hetkisiä kokemuksia voitaisiin verrata heidän antamiinsa odotuksiin.

Mielenkiintoista olisi myös hakea tutkimusaiheellemme tukea sekä yleistettävyyttä tutkimalla samaa aihetta muissa Suomen vastaanottokeskuksissa. Otoksen ollessa laajempi olisi mahdollista tutkia myös kansakuntien mahdollista eroavaisuutta sen suhteen, miten he kokevat

vastaanottokeskuksessa asumisen. Kiinnostavaa olisi myös tutkia vaikuttaako vastaanottokeskuksessa vietetty aika lasten kokemuksiin ja jos, niin millä tavalla.

Niin aiemmissa kuin omassa tutkimuksessammekin on noussut esiin ongelmakohtia, jotka vastaanottokeskuksissa ovat huonosti. Näitä asioita ovat esimerkiksi laitosmaisuus, ahtaat tilat, asukkaiden erilaiset päivärytmit ja siitä aiheutuva nukkumista häiritsevä meteli. Mielenkiintoista olisi tutkia, olisiko näihin asioihin mahdollista saada muutosta ja miten tämä muutos olisi toteutettavissa. Mikäli näihin asioihin olisi mahdollista vaikuttaa ja puuttua, olisi myös mielenkiintoista tutkia, onko näiden asioiden muuttamisella jotakin vaikutusta vastaanottokeskuksissa asuvien turvapaikanhakijoiden hyvinvointiin.

8.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Todellisuuden ilmiöiden tutkiminen ja tulkinta ei ole yksinkertaista ja tutkijan on aina tiedettävä ja määriteltävä, mitä on tekemässä. Jokainen tulkinnallinen tutkimus on erilainen ja jokaiseen liittyy erilaisia eettisiä kysymyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 69.) Erityisesti tutkimuksen kohdistuessa lapsiin, nousevat eettiset kysymykset aina esiin. Tutkimusmenetelmien ja aineistonkeruumenetelmien valinnassa olemme pyrkineet ottamaan huomioon eettiset seikat. Olemme pyrkineet avoimuuteen tutkimusryhmäämme kohtaan tutkimuksemme lähtökohdista sekä sen tarkoituksesta. Olemme pyytäneet tutkimusluvut sekä tutkimukseen osallistuneelta vastaanottokeskukselta että tutkimukseen osallistuneiden lasten vanhemmilta. Olemme pyrkineet lasten edun toteutumiseen koko tutkimusprosessin ajan informoimalla tutkittavia sekä heidän vanhempiaan ja turvaamalla lasten yksityisyyden suojaamisen.

Lapsia tutkittaessa tulisi osallistumisen olla mahdollisimman arkipäivästä, hauskaa ja lapsiystävällistä. Lasten on saatava aineistonkeruun aikana vapaasti tarkkailla tutkijaa sekä tottua hänen läsnäolonsa. (Aarnos 2010, 173.) Marjeta (1998) muistuttaa, että maahanmuuttajalasten, kuten maahanmuuttajien tutkiminen yleensäkin asettaa tutkimukselle omat erityisvaatimuksensa. Maahanmuuttajien tutkiminen vaatii sensitiivisyyttä ja tutkimuksen tulee tapahtua heidän ehdoillaan. Tutkimuksen tekijä joutuu etu käteen jo rajaamaan sen, kuinka syvälle tutkittavan elämään hänellä on oikeus tutkimuksensa kautta tunkeutua. Tutkimuksen tekeminen ei missään muotoa saa hankaloittaa entisestään jo marginaalisessa asemassa olevan henkilön olosuhteita.

(Marjeta 1998, 11.) Olemme pyrkineet aineistonkeruussa mahdollisimman luonnolliseen, turvalliseen ja arkipäiväiseen ilmapiiriin niin leikin kuin arkipäiväisen keskustelun kautta. Lisäksi olemme korostaneet lasten vapaaehtoisuutta osallistuttaessa tutkimukseemme sekä olemme pyrkineet pitämään yllä luottamuksellista suhdetta aineistonkeruun aikana.

On myös syytä muistaa, että tutkimus ei ole koskaan arvovapaata ja se sisältää aina jonkinlaisen kannanoton. Tutkimusteeman ja -näkökulman valinta riippuu siitä, minkä tutkija, tutkijat tai yhteisö näkevät tärkeänä. (Karlsson 2012, 36.) Tässä tutkimuksessa olemme nähneet tärkeäksi tuoda esiin turvapaikanhakijalasten äänen sekä heidän kokemuksensa arkipäiväisestä elämästä vastaanottokeskuksessa. Tavoitteenamme on tiedon tuottamisen lisäksi herätellä ihmisiä ajattelemaan niitä lähtökohtia, joista maamme mahdollisesti tulevat kansalaiset aloittavat elämänsä maassamme. Minkälaiset valmiudet heillä on integroitua yhteiskuntaamme vastaanottokeskuelämän jälkeen? Toisena tavoitteenamme on myös avata järjestelmän inhimillistä puolta. Kuten tutkimuksessamme olemme todenneet, Suomen lainsäädäntö ja sitä kautta vastaanottokeskustoiminta perustuu sen väliaikaisuuteen. Toiminnan tarkoituksena ei ole ennakoida turvapaikanhakijan saamaa turvapaikkapäätöstä. Tämä ei olisi käytännössä edes mahdollista. Inhimillisyyšnäkökulmamme perustuukin väliaikaisuuden keston. Kuinka pitkään on inhimillistä pitää ihmistä, saati lasta, epätietoisessa tilassa tulevaisuudestaan?

Yksi seikka, joka vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen on se, ovatko tutkimukseen osallistuneet informantit ymmärtäneet tehtävänannon oikein. Koska tutkimuksessamme meillä ei ollut yhteistä äidinkieltä tutkittavien henkilöiden kanssa, on väärinymmärryksen riski olemassa. Erityisesti epäilemme yhden tutkimukseen osallistuneen lapsen ymmärtäneen väärin tai ymmärtäneen lainkaan antamaamme tehtävänantoa. Hän oli ollut Suomessa vasta muutaman kuukauden ajan ja hänen kielitaitonsa oli heikko. Hänen tuotostaan emme analysoineet ensimmäisen piirustuksen kohdalla, koska emme usko hänen ymmärtäneen tehtävänantoa oikein. Seuraavilla kerroilla pyysimme samaan kieliryhmään kuuluvia lapsia selventämään tehtävänantoa hänelle.

Aineiston keruun osalta jäimme jälkikäteen miettimään, oliko piirustusten piirättämisjärjestys järkevin mahdollinen. Kotimaapiirros vaikutti haastavimmalta tehtävältä lapsille. Pohdimmekin, johtuiko tämä siitä, että piirustus oli ensimmäinen vai siitä, että kotimaan ajattelemiseen ja kuvaamiseen liittyi vaikeita asioita sekä ikävän tai haikeuden tunteita.

Valmis piirros on aina tekijänsä tuotos. Joissakin tapauksissa kuitenkin esille nousi myös kysymys siitä, onko tämä piirros valmis vai onko siitä jäänyt puuttumaan jotakin. Lapset piirsivät kaikki samassa tilassa, mikä saattoi aiheuttaa heidän välillään keskinäistä ”kilpailua” siitä, kuka on piirtänyt oman kuvansa ensin valmiiksi. Emme olleet asettaneet mitään aikarajaa, jonka puitteissa piirustus tulisi saada valmiiksi. Kuitenkin osa lapsista tuntui kiirehtivän piirroksensa kanssa. Tästä herää epäily siitä, ovatko lapset ehtineet piirtää kaiken oleellisen tai haluamansa. Olisiko piirustuksista tullut erilaisia tai moniulotteisempia mikäli olisimme asettaneet piirustusten tekemisille jonkin ajan? Toisaalta tämä olisi ristiriidassa vapaaehtoisuuden kanssa. Tutkijoina meidän tulee luottaa siihen, että tutkittavat ovat siirtäneet kuvina piirustuksiinsa kaiken haluamansa sekä tarpeelliseksi kokemansa.

Toisaalta emme voi myöskään tietää varmaksi, minkälaisia merkityksiä lapsi on antanut piirtämilleen tai valokuvaamilleen asioille. Erityisesti tämä ongelma korostuu valokuvia tarkasteltaessa. Jos lapsi on kuvannut omaa asuinhuonettaan sekä siellä olevia tavaroita, onko hän tarkoittanut, että tämä on minun ja minun perheeni turvallinen oma pieni koti, jossa me vietämme aikaamme. Vai onko hän kenties halunnut viestittää, että tällaisessa pienessä ja ahtaassa huoneessa meidän koko viisihenkinen perheemme majoittuu, eikä kenelläkään meistä ole minkäänlaista yksityisyyttä täällä. Tekemämme tulkinnat piirustuksista ja valokuvista ovatkin meidän näkemyksiämme lasten kuvaamasta arkielämästä. Lasten asioille antamat merkitykset saattavat poiketa tulkinnoistamme. Tulkintojemme lisäksi piirustuksissa saattoi olla elementtejä, joita emme osanneet liittää piirustuksen muuhun kontekstiin ja tätä kautta emme myöskään osanneet tulkita piirustuksen tekijän niille antamaa merkitystä.

Aikuisten ajattelu on abstraktimmalla tasolla kuin lasten ja lapset ajattelevat konkreettisemmin. Pirkko Jarasto ja Nina Sinervo (1997) ovat kirjoittaneet, että lapset ymmärtävät asiat kirjaimellisesti. Lapsen on vaikea ymmärtää abstrakteja käsitteitä, joita hän ei voi koskettaa ja tutkia. (Jarasto & Sinervo 1997, 86.) Lasten tarpeella kuvata piirroksissaan konkreettisia asioita selittyy ehkä se, miksi piirroksissa ei ole havaittavissa ahdistuneisuutta ja apaattisuutta, jotka ovat nousseet aiemmissä tutkimuksissa esiin. Tämän suuntaisia havaintoja teimme ainoastaan lasten ottamista valokuvista, joissa esiintyi aikuisia. Toisaalta myös tulkintamme ahdistuneisuudesta ja apaattisuudesta ovat omia näkemyksiämme henkilöiden valokuvissa välittämien ilmeiden perusteella.

Puhuttaessa turvapaikanhakijalapsista on syytä muistaa, että kyseessä on äärimmäisen heterogeeninen ryhmä. Lapset edustavat eri kulttuureja, heidän pakolaistaustansa sekä oma henkilöhistoriansa poikkeaa täysin muista lapsista. Siksi jokaisen lapsen kokema todellisuus vastaanottokeskuksessa on täysin erilainen. Ihmisen erilaisuus on kiinnostavaa ja yksilöllinen erilaisuus on merkityksellistä - tämä ajatus unohtuu usein tieteellisen ajattelun yleistämistressin alle (Laine 2010, 30).

LÄHTEET

Aarnos, E. 2010. Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 172-188.

Ahjopalo-Nieminen, T. 1999. Kuvittajan keinot. Kuvaamataito-sarja. Jyväskylä: Gummerrus.

Ahvenainen, S. 1994. Kasvokkain pakolaisuuden kanssa – vastaanottokeskuksen arkipäivää. Oulun ammattikorkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia 1. Oulu: Oulun ammattikorkeakoulu.

Alitolppa-Niitamo, A. 1993. Kun kulttuurit kohtaavat – matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Suomen mielenterveysseura. Sairaanhoidtajien koulutussäätiö. Keuruu: Otava.

Alitolppa-Niitamo, A. 1995. Integroitumisen vaikeus: somalialaiset pakolaiset tarkastelun kohteena. Teoksessa: Åström, A-M. (toim.) Meikäläisiä muukalaisia. Kulttuurien kohtaaminen käytännössä. Porvoo: Formato. 29-36.

Alitolppa-Niitamo, A. & Söderling, I. 2005. Johdanto. Teoksessa: Alitolppa-Niitamo, A., Söderling, I. & Fågel, S. (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto. 7-12.

Berry, J.W. 1991. Psychology of acculturation. Understanding individuals moving between cultures. Teoksessa Bristin, R.W. (toim.) Cross-Cultural Research and Methodology Series. Volume 14. SAGE Publications. Second printing. USA.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. 2000. Research Methods in Education. London: Routledge.

Enzenberger, H.M. 2003. Suuri muutto – 33 merkintää. Suom. Virkkunen R. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Jyväskylä: Gummerrus. 21-50.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Forsander, A. 1994a. Etnisyys ja muutos. Teoksessa Forsander, A., Ekholm, E. & Saleh, R. (toim.) *Monietninen työ – haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994. Helsinki: Hakapaino. 13-26.

Forsander, A. 1994b. Yksilöt kohtaavat – yhteisöt muuttuvat. Teoksessa Forsander, A., Ekholm, E. & Saleh, R. (toim.) *Monietninen työ – haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994. Helsinki: Hakapaino. 27-40.

Grönfors, M. 2010. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 154-170.

Hakala, J.T. 2010. Tutkimusmenetelmän valinnasta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 12-25.

Hall, S. 2003. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Suom. J. Koivisto. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Jyväskylä: Gummerrus. 85-130.

Hatva, A. 1993. Kuvittaminen. Helsinki: Rakennustieto.

Helander, R. & Mikkonen, A. 2002. Ikävä äitiä... Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 13/2002. Helsinki: Väestöliitto.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P. 2008. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Otava.
- Hofstede, G. 1993. Kulttuurit ja organisaatiot. Mielen ohjelmointi. Suom. R. Liljamo. Juva: WSOY.
- Hytönen, M-L., Laurell, H., Mannila, K., Marttila, I. & Routio, M. 2002. Maahanmuuttajatyön käsikirja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto selvityksiä 2002:6.
- Hägglund, T. Pyökkänen K. ja Taipale V. 1979. Nuoruusiän kriisit. 2.painos. Jyväskylä: Gummerrus.
- Jarasto, P. ja Sinervo, N. 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Helsinki: Gummerus.
- Kaikkonen, P. 2004. Vierauden keskellä. Vierauden, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kasvatuksen aineksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Karlsson, L. 2012. Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 17-63.
- Korpela, H. 2005. Lasten ja nuorten kotoutuminen. Teoksessa Ikonen, K. (toim.) Maahanmuuttajaoppilaiden opetus perusopetuksessa. Opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön. Helsinki: Opetushallitus. 26-37.
- Kotkavirta, J. 2009. Miksi kuvia on hankala lukea. Teoksessa Haaparanta, L., Klemola, T., Kotkavirta, J. & Pihlström, S. (toim.) Kuva. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 42-52.
- Laine, T. 2010. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: WS Bookwell. 28-45.
- Liebkind, K. 1992. Kulttuuri-identiteetti. Teoksessa U. Talvitie & N. Rekola (toim.) Maahanmuuttajaoppilaiden opetuksesta. 2. muutettu painos. Helsinki: Opetushallitus. 34-40.

Liebkind, K. 1994a. Johdanto. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Hakapaino. 9-20.

Liebkind, K. 1994b. Monikulttuurisuuden ehdot. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Hakapaino. 224-240.

Lukkaroinen, R. 2005. ”Muutos on pysyvä olotila” Turvapaikanhakijoiden vastaanottona järjestettävät palvelut ja niiden järjestämisestä aiheutuvat kustannukset. Työpoliittinen tutkimus. Työministeriö. Helsinki: Hakapaino.

Lähde, M. 1995. Nainen turvapaikkaprosessissa. Kosovon-albaaninaisen elämänhallinta ja selviytyminen turvapaikanhakijana kulttuuristen arvojen näkökulmasta. Teoksessa: Åström, A-M. (toim.) Meikäläisiä muukalaisia. Kulttuurien kohtaaminen käytännössä. Porvoo: Formato. 53-64.

Lähteenmäki, M. 2006. Turvapaikanhakuprosessi lapsen sanoin. Teoksessa Karlsson, L. (toim.) Lapset kertovat. Työpapereita 9/2006. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. 38-41.

Lähteenmäki, M. 2010. Turvapaikanhakijaperheiden kokemuksia pakomatkalta. Julkaisussa Finnish Journal of Ethnicity and Migration. Vol. 5. No. 3/2010. The Society for the Study of Ethnic Relations and International Migration (ETMU). 58-70. Saatavilla osoitteessa: <http://www.etmu.fi/fjem/>.

Lähteenmäki, M. 2012. Turvapaikanhakijalapsen kertovat. Teoksessa Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 285-321.

Lönnroth, A. & Piironen, E. 2011. Venäläistaustaisten maahanmuuttajaoppilaiden kokemuksia suomalaisesta koulusta ja sopeutuminen uuteen kouluun sekä yhteiskuntaan. Pro gradu –tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta.

Marjeta, M. 1998. Kotimaassa tiedetään kuka minä olen. Selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta. Moniste 48/1998. Helsinki: Opetushallitus.

- Massey, D. 2003. Paikan käsitteellistäminen. Suom. Koivisto J. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Erilaisuus. Jyväskylä: Gummerrus. 51-84.
- Matinheikki-Kokko, K. 1994. Suomen pakolaisvastaanotto – periaatteet ja käytäntö. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Hakapaino. 82-127.
- Mikkola, P. 2001. Kahden kulttuurin taitajaksi. Maahanmuuttajaoppilaan monikulttuurinen identiteetti, tavoitteet ja toiminta. Turku: Turun yliopiston julkaisuja C, 171.
- Niemi, H. 2007. Monien identiteettien maailmassa. Teoksessa H. Niemi & R. Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Otava. 9-19.
- Paloniemi, S. & Collin, K. 2010. Mitä ihmettä on kollektiivinen etnografia? Kokemuksia organisaatiotutkimuksesta. Teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Juva: WS Bookwell. 204-221.
- Parsons, A. 2010. Selvitys lapsen edun toteutumisesta turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevilla päätöksillä. Julkaisusarja 6. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu.
- Perttula, M-L. 2005. Oppilashuolto valmistavassa opetuksessa. Teoksessa Ikonen, K. (toim.) Maahanmuuttajaoppilaiden opetus perusopetuksessa. Opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön. Helsinki: Opetushallitus. 68-75.
- Pietilä, H. 2003. Mikä meitä yhdistää. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ristimäki, P. 2011. Lapsen etu vastaanotto toiminnan sosiaalityössä. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Sosiaalityö.
- Saarela-Kinnunen, M. & Eskola, J. 2010. Tapaus ja tutkimus = tapaustudkimus? Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-Kustannus. 172-199.

Salminen, A. 2005. Pääjalkainen - kuva ja havainto. (toim. Koskinen, I.) Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B 77. Hollola: Salpausselän kirjapaino.

Salo, J. 2012. Perhe vastaanottokeskuksessa – arjen ajalliset, tilalliset ja modaaliset rajat. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden yksikkö.

Sipola, M. 2012. Yksin Suomeen tulleen alaikäisen turvapaikanhakijan osallisuuden kokemukset turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.

Sue, D.W. & Sue, D. 1990. Counseling the culturally different. Theory and practice. 2nd edition. John Wiley & Sons, Inc. New York. USA.

Suvanto, T., Töyssy, S., Vartiainen, L. & Viitanen, P. 2004. Kuvan tekijä. Taide ja visuaalinen maailma. Porvoo: WS Bookwell.

Talib, M-T. 1999a. Kahden kulttuurin ristipaineessa. Teoksessa S. Honkala (toim.) Solmut auki. Näkemyksiä ja kokemuksia monikulttuurisesta koulutyöstä. Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerrus. 4-12.

Talib, M-T. 1999b. Toiseuden kohtaaminen koulussa – Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista. Helsinki: Hakapaino.

Talib, M-T. 2002. Monikulttuurinen koulu. Haaste ja mahdollisuus. Kirjapaja Oy Helsinki. Hämeenlinna: Karisto.

Talib, M-T., Löfström, J. & Meri, M. 2004. Kulttuurit ja koulu – avaimia opettajille. Vantaa: Dark.

Talib, M-T. 2007. Opettajana monikulttuurisessa koulussa. Teoksessa H. Niemi & R. Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot. Eettinen kasvatus koulussa. Helsinki: Otava. 37-51.

Tolonen, H. 2006. ”Haluan tuonne heti!” Tulevaisuuskuvia ghanalaisten, isobritannialaisten, suomalaisten ja tansanialaisten lasten piirustuksissa. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos.

Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Urpola, S. 2000. Pakolaisuus on kuin syntyisi uudelleen. Vastaanottokeskus turvapaikanhakijan elämönhallinnan tukijana. Pro gradu –tutkielma. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Luokanopettajankoulutus.

Wellros, S. 1994. Maahanmuuttajalapsen kohtaavat uuden koulunsa. Teoksessa T. Hilasvuori & A. Mikkola (toim.) Monikulttuurinen koulu ja opetus. Helsinki: Painatuskeskus Oy. 103-129.

<http://blogs.helsinki.fi/kasvatuspsykologia/tutkimushankkeet/lapset-kertovat-hyvinvoinnistaan-kuka-kuuntelee-tellis/henkilot-2/minna-lahtenmaki/> (viitattu 17.10.2012)

[http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/7db380cd36db3f75c2257a020038f2d5/\\$file/maahanmuutto%202011%20tilastokatsaus%20web.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/7db380cd36db3f75c2257a020038f2d5/$file/maahanmuutto%202011%20tilastokatsaus%20web.pdf) (viitattu 9.7.2012)

<http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/ECC4A9F3A4C151FBC22575E1001FF1F6> (viitattu 9.7.2012)

<http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/0BA8FB29A87335EAC225767E00495CCD?open=document> (viitattu 9.7.2012)

<http://www.migri.fi/asiointi/kasittelyajat> (viitattu 17.10.2012)

http://www.migri.fi/download/37393_Tp-hakijat_tammi-syys_2012.pdf (viitattu 20.10.2012)

[http://www.poliisi.fi/intermin/vvt/home.nsf/files/VV%20lapsen%20etu%20-raportti_verkkoversio_mv/\\$file/VV%20lapsen%20etu%20-raportti_verkkoversio_mv.pdf](http://www.poliisi.fi/intermin/vvt/home.nsf/files/VV%20lapsen%20etu%20-raportti_verkkoversio_mv/$file/VV%20lapsen%20etu%20-raportti_verkkoversio_mv.pdf) (viitattu 17.10.2012)

http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=66&lang=suo (viitattu 9.7.2012)

http://www.punkalaidun.fi/punkalaidun/sivu.tmpl?sivu_id=4691 (viitattu 9.7.2012)

<http://www.unhcr.org/4ec230f516.html> (viitattu 10.7.2012)

Helsingin Sanomat. 26.5.2009.

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LAIT SEKÄ MUUT VIRALLISET ASIAKIRJAT

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta 13.11.2009

<http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=HE+240/2009&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WORD> (viitattu 2.12.2012)

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010

Lasten oikeuksien sopimus (LOS)/Yhdistyneet Kansakunnat 20.11.1989

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301

Vastaanottolaki 746/2011

Tutkimuslupahakemus Pro gradu –tutkielmaa varten
Punkalaitumen vastaanottokeskus

2.3.2012

Olemme kaksi luokanopettajaopiskelijaa Tampereen yliopiston Hämeenlinnan opettajankoulutuslaitokselta. Teemme Pro gradu –tutkielmaamme turvapaikanhakijalasten kokemuksista vastaanottokeskuksessa elämisestä. Tutkimusaineistona keräämme lasten piirustuksia sekä mahdollisesti haastattelemme vastaanottokeskuksessa työskenteleviä henkilöitä. Tavoitteenamme on ymmärtää tulevana luokanopettajina vastaanottokeskuksessa asuvien lasten elinympäristöä sekä tarjota lisätietoa lasten kokemuksista vastaanottokeskuksissa työskenteleville.

Vastaanottokeskuksessa asuvat lapset ovat tärkeitä asiantuntijoita, joiden kokemukset ovat tutkimuksemme kannalta erittäin arvokkaita. Piirrosten tekeminen tapahtuu ohjatusti vastaanottokeskuksen tiloissa ennalta sovittuina aikoina. Tällä lomakkeella pyydämme suostumustanne aineiston keruuseen Punkalaitumen vastaanottokeskuksessa. Tutkittavien lasten huoltajilta pyydämme luvat erikseen.

Käsitlemme saamiamme tietoja luottamuksellisesti eikä tutkimukseen osallistuvien nimiä julkaista. Kyse on tapaustutkimuksesta, joten pyydämme myös lupaa vastaanottokeskuksen nimen julkaisuun.

Terveisin

Anni Simula (anni.simula@uta.fi, 040 XXX XXXX) ja Iris Alahuhtala (iris.alahuhtala@uta.fi, 040 XXX XXXX)

Myönnän luvan tutkimusta varten.

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____

Kaisa Hyyti-Suojanen

Hyvä huoltaja

Olemme kaksi luokanopettajaopiskelijaa Tampereen yliopiston Hämeenlinnan opettajankoulutuslaitokselta. Teemme Pro gradu –tutkielmaamme (opinnäytetyötämme) turvapaikanhakijalasten kokemuksista vastaanottokeskuksessa elämisestä. Tutkimusaineistona keräämme lasten piirustuksia. Tavoitteenamme on ymmärtää tulevina luokanopettajina vastaanottokeskuksessa asuvien lasten elinympäristöä sekä tarjota lisätietoa lasten kokemuksista vastaanottokeskuksissa työskenteleville.

Lapsenne on tärkeä asiantuntija, jonka kokemukset ovat opinnäytetyömme kannalta erittäin arvokkaita. Piirrosten tekeminen tapahtuu ohjatusti vastaanottokeskuksen tiloissa ennalta sovittuina aikoina. Tällä lomakkeella pyydämme suostumustanne lapsenne osallistumisesta aineiston keruuseen.

Toivomme, että täyttäisitte yhdessä lapsenne kanssa oheisen kyselylomakkeen. Sen tarkoituksena on antaa taustatietoa lapsestanne. Käsittelemme saamiamme tietoja luottamuksellisesti eikä osallistuvien lasten nimiä julkaista.

Kiitos jo etukäteen avustanne! ☺

Terveisin Anni Simula (040 XXX XXXX) ja Iris Alahuhtala (040 XXX XXXX)

Lapseni saa osallistua tutkimukseen. _____

Lapseni ei saa osallistua tutkimukseen. _____

Lapsen nimi _____

Päivämäärä _____ Huoltajan allekirjoitus _____